

Vívódások és felismerések

Varsányi Erika

PAROLA

Varsányi Erika

VÍVÓDÁSOK ÉS FELISMERÉSEK

Közösségfejlesztők Egyesülete

Budapest, 2016

ISSN: 1216-6723

ISBN: 978-963-87586-5-1

Jelen kiadvány írásait szerzői jogok védik, felhasználásuk minden módja csak a szerző hozzájárulásával, illetve a megfelelő hivatkozások megtétele mellett lehetséges.

A kötetet kiadja: Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2016

1011 Budapest, Corvin tér 8.

www.kofe.hu, www.kozossegfejlesztes.hu

Felelős kiadó: Kovács Edit, választmányi elnök

A címlapon és a kötetben Valkó László festőművész művei szerepelnek

Szerkesztő: Vercseg Ilona

Tördelő: Sain Mátyás

Tartalom¹

Bevezető.....	3
A valóságos virtuális lét (2002).....	20
Kultúra és szociális munka (2004)	27
Helyhatóságok és állampolgárok a magyar ugaron (2005)	38
Reflexiók és kérdések – Harkai Nóra dolgozatához kapcsolódva (2007).....	53
Individualizmus és közösségi munka (2007).....	58
Az újrakezdés képessége (2013)	68
Egykori közös tér (2013).....	76
Az intézményközi együttműködésről (2013).....	79
Kételyek és felismerések (2004, 2009, 2010, 2014, 2015).....	83

---

¹ Az írások megjelenésének időrendjében

Bevezető²

„Akadnak filozófusok és államférfiak, akik úgy vélik, hogy az állam önmagában is lehet kiváló, nemcsak mint polgárai boldogulásának eszköze. Én a magam részéről semmi okot nem látok rá, hogy így vélekedjem. „Az állam” absztrakció: nem képes sem örömet, sem fájdalmat érezni, nem remél és nem retteg, és amikor „az állam céljairól” beszélünk, ezen voltaképpen az államot irányító emberek céljait értjük. Ha konkrétan és nem elvontan gondolkodunk, akkor az „állam” helyett mindössze olyan embereket látunk, akiknek több hatalmuk van, mint az emberek többségének. „Az állam” dicsőítéséről pedig többnyire kiderül, hogy valójában az uralkodó kisebbség dicsőítéséről van szó. Egyetlen demokrata sem fogadhat el ilyen alapvetően igazságtalan elméletet.”

Bertrand Russell

2010-ben jelent meg válogatás az 1990 után, szociális munkásként írt dolgozataimból Szociális munka és kultúra címmel.³ Hangsúlyozottan válogatás, mivel arra törekedtem, hogy érzékelhetővé tegyem az élményeknek azt az ívét, amely a szakma lépésenként történt megtalálása, több szakterületen eltöltött évek során az elköteleződés élménye, majd a személyes tapasztalatok sűrűsödésével az eltávolodás, a cselekvéstől visszavonulás között húzódott. A jelenlegi összeállítás azokat az írásokat tartalmazza, amelyek vagy tartalmilag nem voltak beilleszthetők a fenti gondolati vonalba, vagy műfajilag tértek el tőle. Ide tartoznak az előadások, reflexiók mások munkáira. Az előadások a Parolában jelentek meg, de bevettem olyan írásokat is, amelyeket a Civil Szemle, az Élet és Irodalom, a Háló és a Magyar Narancs közölt.

Mi indított arra, hogy ezt a vegyes összeállítást füzetbe rendezve megjelentessem? A '80-as években pszichiátriai ambulancián dolgoztam szociológusként. Ott készült írásaim egy része az orvosi praxist kiegészítő családmongráfia, majd egyre célirányosabban kerestem szociálpszichológiai megközelítésű

² Az írás rövidített változata megjelent a Közösségfejlesztők Egyesülete 25 éves jubileumi kötetében, Bp. 2014. Példaképek, barátságok és vesztett illúziók címmel
http://www.kofe.hu/images/Dokumentumok/KOFE_web.pdf

³ Szociális munka és kultúra (2010): PONT Kiadó, Budapest. A könyvet bemutató előadást Vercseg Ilona tartotta, megjelent a Parola 2011/1. számában
<http://www.kka.hu/062568cf006c1954.nsf/0/1756272a6915162ac125786f004f5add?OpenDocument>

választ az egyes településeken előforduló, deviánsnak minősített magatartások terjedésére és sűrűsödésére. Az ambulancián folytatott munkám tanulsága vezetett a beavatkozó cselekvés gyakorlatához. Mivel a praxis megalapozásához igényeltem elméleti forrásokat, a '80-as-'90-es évek fordulóján, majd az azt követő években külföldi tanulmányutakon begyűjtött szakirodalomból összeállítottam egy szöveggyűjteményt.⁴ Saját nyersfordításaimat a nyelvi lektorok munkája hozta közölhető formába. A könyv révén ismerkedtem meg Vercseg Ilonával, aki meghívott a Kunbáonyban 2001-ben induló Képzők képzője szemináriumsorozatra. Itt találkoztam közösségi munkásokká vált egykori népművelők elkötelezett és összeszokott társaságával. Miközben több éven át egyéni akciók során kezdeményeztem fejlesztéseket különböző településeken, nélkülöztem azt a biztonságot, ösztönzést és szakmai visszajelzést adó emberi közösséget, amely a Közösségfejlesztők Egyesülete keretében ekkor már évek óta működött. Közösségi munkásként természetesen különböző szakterületek képviselőit igyekeztem bevonni az egyes projektekbe, de az alkalmankénti együttműködés mégsem nyújthatta azt az erőt és lendületet, amellyel a mozgalomként indult Egyesület keretében a barátságokká nőtt szakmai kapcsolatok működtek. Az egyes alkalmakra történt meghívások során részese lehettem annak a támogató-vitatkozó-önreflexióra is nyitott légkörnek, amelyet a szociális munkások szakmai körében hiányoltam. Ezeket az élményeket szeretném rögzíteni és dokumentálni azzal, hogy az e kötetbe foglalt írásokkal szerepelek a Közösségfejlesztők Egyesülete kiadványainak listáján. A már megjelent írások javításra, kiegészítésre vagy rövidítésre szorultak, így a most közölt változatok eltérnek az eredetitől, különösen azok, amelyek nem a Parolában jelentek meg.

A legfontosabb: a jelen összeállításban megjelenő írások Vercseg Ilona áldozatos és önzetlen szerkesztői munkája eredményeként nyerték el végleges formájukat, s az ő folyamatos ösztönzése segített újragondolni számos megfogalmazásomat. Baráti köszönettel tartozom.

Az írásokról

Azok az előadások, amelyeket a Közösségfejlesztők Egyesülete találkozóin tartottam, több szempontból is jelentősekké váltak számomra: élményeim

---

⁴Megfigyelés és cselekvés (1999): Válogatás a közösségi munka elméleteiből. Vál., ford. és a bevezetőt írta Varsányi Erika. Balassi Kiadó, Budapest

racionális feldolgozására késztettek, miközben szakmai közösséggel oszthattam meg kétségeimet, vívódásaimat. Némely közülük tanulmányká alakulva jelent meg más folyóiratokban is. Az itt kapott bizalom olyan kérdések megfogalmazására bátorított, amelyekkel mások véleményeként csak később találkoztam nyilvános fórumokon – a praxis során tett felismerések ebben a közegben értő fülekre találtak. Az egyes előadások szorosan kötődnek ahhoz a pillanathoz, politikai eseményhez és légkörhöz, amelyben megfogalmazódtak – s még ha általánosabb szintre is próbáltam emelni mondanivalómat, azok mindenkor az adott korszakra adott válaszok. Ma már nem mindenben értek egyet önmagammal, s egyes állításaimat túlzónak vagy elhamarkodottnak látom. Az pedig különösen rosszul érint, hogy miközben a „ballib” értelmiségiek által képviselt, sokszor életidegen politikai korrektséggel a mindennapi tapasztalatokat és az arra alapozható beavatkozási módokat szegeztem szembe, egy-egy alternatív megoldásra irányuló elképzelésem annak a magát „nemzeti-jobboldalinak” hirdető kormánynak az intézkedéseiben ölt testet, amelynek ténykedése a társadalmi integráció rombolását jelenti. S mert mondanivalóm a mindenkor aktuális jelenségekből, feszültségekből fogant, számos szubjektív leírást és óhajt módosítottak a megfogalmazás óta lezajlott események, folyamatok. Ha minden írást eszerint átírnék, már másról szólna a jelen összeállítás.

A kiegészítéseknél ennek megfelelően igyekeztem önkorlátozást tanúsítani, s így pl. Az intézményközi együttműködést vázoló előadássszöveg befejezését nem toldottam meg a „fekete nővérek” bátor kiállításával vagy annak a középiskolai tanárnak az esetével, aki otthagya hivatását, mert nem vállalja a törvényekkel ráosztott alárendelt szócső szerepét, s most ingatlanközvetítésből próbál megélni.

Az az írás, amelyben a helyhatóságok kontrollálatlan gyakorlatáról számolok be, több tekintetben is átírássá szorulna: mindenekelőtt saját szemléletem-szóhasználatom korrekciójaként pontosítanom szükséges, hogy ellenőrzés helyett a hatékony jogorvoslat követelményét kellene hangsúlyoznom. Ezeket a megfontolásokat már semmissé tette az elmúlt néhány év jogalkotása és kormányzati gyakorlata: az állami működés centralizációja. S hasonlóképpen módosítanám a Varga Tamás emlékére rendezett konferencián az értelmiségiek szerepvállalásáról mondottakat. Sajnálom, hogy megfeledkeztem Hankiss Elemér kitartó küzdelméről, aki személyes meghurcoltatásán felülemelkedve is képes volt mozgalmat indítani az ország europaizálására – a kudarc nem őt minősíti.

A kezdeti bizonytalanságból a praxis során szerzett tapasztalatok erősítettek meg, s adtak bátorságot az alanyi jogon újraelosztó szociálpolitikával szembeni kritikus attitűdhöz, ami nem jelenti azt, hogy később, esetleg évek múlva felismert hibás döntéseimet, tévedéseimet, elfogultságomat ne saját szakmai kompetenciám számlájára írjam. Az előadások alkalmat nyújtottak arra is, hogy kilépve a szűken vett szakmai keretek közül, tágabb merítésű olvasmány- és filmélményeimet – legalább hivatkozásokként – is megosszam a jelenlévőkkel, így került sor arra, hogy néhány filmet vittem a rendezvényekre és gyakran hivatkoztam nem szorosan vett szakirodalmi forrásokra.

Ehelyütt is fontosnak tartom visszautalni a Múlt nélküli ember című filmre, amely a kortárs finn filmművészet egyik jelentős rendezőjének (Kaurismáki) eredeti stílust képviselő munkája. Választásommal az volt a szándékom, hogy egy olyan történetet mutassak be, amely személyes értelmezésem szerint a társadalmi státusz és az identitás elvesztésének brutális élményét követően is képessé teheti a személyiséget az önálló életvitel megteremtésére, azaz nem más, mint a pszichológus B. Cyrulski által bevezetett *resiliencia* képi megjelenítése. A film a lesüllyedés állapotából utat kereső ember találkozását mutatja az állami segítőszolgálattal, ahol a merevség és értetlenség falába ütközik, ezzel szemben a hasonló sorsúak, valamint az együttérző civil szervezet részéről nyújtott támogatás és a közöttük kialakuló együttműködés segíti a visszatérést a civilizált életbe. Számomra azt is közvetíti a történet, hogy hiába törlődik ki az ember tudatából minden ismeret, saját erejéből képes lehet újraépíteni saját kapcsolati és tárgyi világát.

Alkalmazott szociológia

Család- és gyermekvédelmi feladatokra szerveztem meg egy helyi civil szervezetet, s ugyanúgy, ahogy számos előző munkám és tanulmányutam során, a legnagyobb támogatást ehhez is a Soros Alapítvány nyújtotta. A szociális munkát úgy értelmeztem, ahogy ezt a közszociológia fogalma leírja, azaz a társadalomtudományi ismereteket közvetlenül alkalmazom a gyakorlatban, az érintettekkel megosztva.

„(...)A közszociológia párbeszédet teremt a szociológia és a nyilvánosság különböző terei között – nyilvánosságon a párbeszédben érintett embereket értve.(...) A tradicionális közszociológia esetében a megszólított közönség többnyire láthatatlan, mert nem lehet észrevenni és

áttetsző, mert nem szövi át belső kapcsolatok hálózata, passzív, amennyiben nem szerveződik mozgalmá vá vagy szervezetté, illetve rendszerint átlagos (mainstream). A tradicionális közszociológus a nyilvánosság résztvevői vagy a különböző nyilvános szférák között hív életre vitát, ám ő maga nem feltétlenül vesz részt benne.

Létezik ugyanakkor a közszociológiának egy másik típusa is. Ez az organikus közszociológia, amely esetében a szociológus egy látható, sűrű, aktív, helyi, és gyakran ellenálló közösséggel áll szoros kapcsolatban. A közszociológia valójában nagyobb részben valamilyen organikus szociológia: ide tartoznak a munkásmozgalmakkal, a szomszédsági kapcsolatokkal, a vallási közösségekkel, a bevándorlási vagy emberi jogokat követelő csoportokkal és szervezetekkel foglalkozó szociológusok. Az organikus közszociológiát művelő szociológus és valamilyen közösség között párbeszéd folyik, kölcsönös tanulási folyamat zajlik.”⁵

Burawoy fenti programbeszédének egyik kritikusa számos érvet sorakoztat fel a mozgalmi attitűddel párosuló közszociológiával szemben, melyek közül az indokolatlan morális fölényt, valamint a közéleti és szakmai szerep összekeverését elemzi részletesebben.⁶ Számomra a gyakorlati munka egyben kutatást is jelentett, a szó legszűkebb értelmében, azaz megismerésként. A szociológia története a korai évektől tartalmazott önreflexív vonulatot: folyamatosan rákérdezett a szakma szerepére, értéktartalmára, politikai irányultságára, a közszociológiának nevezett irány mindezt nyílt programmá teszi és a fenti fogalmakba sűrített kérdéseket kibontva társadalomalakító cselekvésre fordítja.

Közösségi munka szemlélettel arra a felismerésre jutottam, hogy nem csak az akadémiai kutatás „A” kutatás, hanem az a kommunikáció is, amit a cselekvő folytat az alanynak, és nem kutatási tárgynak tekintett érintettekkel, a közvéleménykutatás deliberatív módszere ezt az utat képviseli hasonló célkitűzéssel. Erre azok az egyetemi élmények vértettek fel, amelyek bizonyos tanárokhöz és/vagy a közvetített tudásterülethez kapcsolódtak.

---

⁵ M. Burawoy (2006): Közérdekű szociológiát! Replika, 54-55. szám, 2006. október <http://burawoy.berkeley.edu/PS/Translations/Hungary/ASA.Hungarian.pdf>

⁶ Ch. R. Tittle: A közszociológia arroganciája. Uott

A Szociális munka és kultúra c. könyvem bevezetőjében Vercseg Ilona mellett két volt tanáromat: Pataki Ferencet és Somlai Pétert említem, akik szociológus identitásomat az egyetemi évek után is alakították. Utólag még két olyan személyiség nevét idézem fel, akikkel rövidebb ideig tartott ugyan a támogató kapcsolat, de kurzusaik szellemi izgalmat hoztak a szürke '70-es évekbe. Pap Zsolt korai halála mintha kitörölte volna őt a szociológia kollektív emlékezetéből, pedig a kortárs német és amerikai szociológia felé nyitó interaktív órái felvillanyozóak voltak, mint ahogy Gombár Csaba szikár stílusban előadott, inspiratív politikatörténeti- és elméleti kurzusa is – mindketten kérdéseket fogalmaztak, amelyektől kinyílt a szociológia széles világa. Szeretném, ha legalább ebben a formában nyoma maradna annak, hogy milyen intellektuális vonzerővel bírt a szociológia, s hogy ezek a szellemi csemegék később miképp értek cselekvésre. A szociológiai olvasmányok kettős élményt jelentettek: egyfelől lehetőséget nyújtottak az önismeretre, választ adhattak arra, hogy hol élek, s hol van ebben a saját helyem; másfelől a tudomány és az irodalom közötti mező felé terelt a valóság közvetlen tapasztalata és az interjúk során kialakult személyes kapcsolatok feldolgozása révén, amit Léderer Pál eredeti gondolatokat tartalmazó esszéjével,⁷ s az általa hivatkozott W. Lepenies szakmai önreflexiójával vélek igazolhatónak.

Furcsa fintor, hogy éppen e sorok írásakor jelent meg Gombár Csaba szomorú írása a szociológia varázsának, „credojának” évek (évtizedek) óta tartó kopásáról, sőt, elvesztéséről.⁸ S ez egybeesett azzal, hogy Litván György századelőről: a második reformnemzedék hihetetlen szellemi pezsgéséről írt esszéjét ismét kézbe vettem, s a szociológia akkori kiemelkedő szerepéről olvasva, újra átéltem azt a revelációt, ami 40 évvel ezelőtt az első szakmai könyvek olvasásakor elfogott.

A műfaj

Miután a különböző kutatások (család, szocializáció, szociálpszichiátria, települési akció) során a kvalitatív módszereket véltem alkalmasnak a valóság megismeréséhez, lényegesen személyesebb volt a kutatói jelenlét, mint ahogy az a survey-kutatások esetében irányadó. Ebből következően az élmények

---

⁷ Léderer P. (2002): Mesélj! In: A szociológus, a módszerei, meg a szövege. Új Mandátum, Bp.

⁸ Gombár Cs.: Hír és hamvaság. Népszabadság, 2015. május 30.

feldolgozásának, rögzítésének is szükséges volt megtalálni a megfelelő műfaját, erre pedig az esszé kínálkozott.

Burawoy szerint az egyetemi módszertani dogmatizmus, vagy az ő kategorizációja szerint: a professzionális szociológia kizárná a mai akadémiai világból azokat a klasszikusokat, akik elemzéseiket esszéisztikus formában fogalmazták meg.⁹ Más szempontból is fokozatosan átértelmeződnek azok a tételek, amelyeket a szociológia megkérdőjelezhetetlen téziseiként sajátítottunk el: ezek egyike az értéksemlegesség. Hiszen ha a szociológus a tudományok mai átrendeződése során a cselekvésben keresi módosult szerepét, elkerülhetetlen, hogy túllépjen a pozitívizmus által előírt megfigyelő-leíró pozícióján.

Wolf Lepenies kortárs német szociológus a társadalomtudományok szerepén töprengve a '89 után megváltozott világban, egyértelműen állást foglal a nem értékmentes tudomány művelése mellett.¹⁰ Állítása szerint a MaxWeberre hivatkozó értéksemlegesség a forrás félreértésén alapul, elfelejtkezve arról, hogy a szociológia klasszikusa mint nemzetgazdász törekedett arra, hogy saját elméleti téziseit összekapcsolja a cselekvés lehetőségével, mint ahogyan a képzésben is a gyakorlatra irányuló megközelítést tartotta fontosnak. Lepenies három nagy területen: a munka, a demokrácia és a tudomány világában elemzi az orientációs válságot, amelynek megoldását a tudás és az alkalmazás szoros összekapcsolásában véli.

Ez az alapállás kétségtelenül kockázatot rejt magában, mivel valamely érték melletti kiállás kísértést jelenthet arra, hogy egyetlen nézőpont mellett rögzülve értelmezzük a valóság adott szeletét, s eszerint foglaljunk állást.

Valamely helyi társadalmi konfliktus esetén ugyanis meglehetősen beszűkítheti a megértés és a megoldás keresésének alternatíváit, ha kizárólag az egyik fél áldozati mivoltát hangsúlyozva, egyetlen metszetben közelítünk olyan jelenségekhez, amelyek számtalan szinten állnak egymással kölcsönhatásban. Ezek a meghatározások és meghatározottságok, amelyeket szakmai-morális-érzelmi válságokként éltem át, a mindennapi gyakorlat során nehezen voltak másokkal megoszthatók, a különböző szociális szakmai

---

⁹ M. Burawoy (2006): Közérdekű szociológiát! Replika, 54-55 szám

<http://burawoy.berkeley.edu/PS/Translations/Hungary/ASA.Hungarian.pdf>

¹⁰ W. Lepenies (1997): Benimm und Erkenntnis. Über die notwendige Rückkehr der Werte in die Wissenschaften. Suhrkamp, p. 45.

képzéseken reméltem ehhez partnereket, de csak a közösségfejlesztők körében találok fogékonysággal ezekre a kérdésekre.

A magyar szociológia által kiemelten befogadott Pierre Bourdieu is a gyakorlat és elmélet szoros összefüggéseit elemezte.¹¹

A terepmunka feldolgozása során az a kérdés foglalkoztatott, hogy a személyes élmény milyen értékkeretben terjeszthető ki az egyediségen túl, azaz milyen módon általánosítható és tekinthető érvényesnek az egyéni tapasztalat. Több igazolást nyerhettem volna saját szemléletemhez, ha korábban találkozom a francia szociológusok hasonló kérdésfeltevésével. Bourdieu alapkategóriáit (mint a habitus, diszpozíció) nyitott fogalmakként, kritikusan használják, azaz tovább elemzik, s az egyediséget úgy tekintik, mint amely magába sűríti a társadalmi behatásokat, megközelítésüket pszichológiai szociológiának nevezik. Úgy vélik, hogy a diszpozíció egyetlen egyén esetében sem ad minden döntésre, cselekvésre határozott választ, sőt éppen a különböző diszpozíciók egyidejűsége magyarázza, hogy eltérő helyzetekben, viszonyok között milyen különböző arca nyilvánulhat meg az egyénnek. Következésképpen a szocializáció eredményeként kiformált diszpozícióval még kevésbé írhatók le társadalmi csoportok. Ezzel szemben az egyedi esetből kibontható a társadalmi létezés számos olyan mozzanata, ami megvilágíthat nagyobb mozgásokat és összefüggéseket.

„A valóságban ugyanis azt látjuk, hogy azon szokások (minták vagy diszpozíciók) (viszonylagos) koherenciája, melyeket az adott egyén belsővé tett, a rá korábban ható szocializációs elvek koherenciájának függvénye. Minél gyakrabban volt lehetősége az egyénnek (egyidejűleg vagy egymás után) nem homogén társadalmi kontextusok sokféleségébe belemerülni, és ez a tapasztalat minél korábbi, annál nagyobb valószínűséggel fog diszpozíciók, szokások vagy képességek nem homogén, nem egységes készletével rendelkezni. Ezek ugyanis azon kontextusok függvényében változnak, amelyekben az egyén fejlődése végbemegy.”¹²

---

¹¹ Vercseg I. (2011): Közösség és részvétel. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék könyvsorozata, Bp.

¹² B. Lahire (2012): A habituselmélettel egy pszichológiai szociológia felé. Replika, 2. sz. 45-66. o.

De az egyén önmagában nem ad társadalmi képet, még ha úgy is tekintjük, mint akiben összesűrűsödnek az eltérő forrásokból merítő társadalmi tapasztalatok. Szükséges feltárnunk azokat az intézményeket, amelyekből az eltérő diszpozíciók alakultak és megmutatkoztak.

„Ahhoz, hogy a társadalmiságot képesek legyünk összehajtott, individualizált formájában megérteni, széthajtott, kiterített állapotában is meg kell ismernünk, vagy másképpen: valamely eset egyediségének megragadásához azokat az általános folyamatokat is ismernünk kell, amelyeknek a szóban forgó eset az összetett produktuma.”¹³

A válaszhoz a szociológián kívül mindenekelőtt a szociálpszichológia és a politikai filozófia forrásainál kerestem támpontokat: az előbbi megközelítés bizonyult termékenynek a 80-as években végzett településkutatásaimban, míg az utóbbi a közösségi munka gyakorlatához kínált értelmezési keretet az állampolgári részvétel és érdekérvényesítés, a civil kontroll és együttműködés fogalmaival. Az évek során egyre világosabbá vált, hogy az angolszász politikai filozófia olyan hagyományokban gyökerezik és olyan politikai intézményrendszer és működést alapozott meg, melyek hiánya a magyar társadalomtörténet legsúlyosabb teherképe. Ezért tűnt egyre nyomasztóbb doktrinerségnek a klasszikus és kortárs angolszász gondolkodók tételeinek közvetlen átvétele a magyar liberális értelmiség részéről és a politikai korrektség fogalmi vitáiban ezek számonkérése a nyers magyar valóság cselekvő alakítóin. Nem vitatható, hogy a politikai korrektség eszméje szükséges kulturális formáló erő, mivel az előítéletek, a kirekesztés, a megbélyegzés, lealacsonyítás szóhasználatának tilalmával a mentalitás alakítására törekszik, pusztán minden reális konfliktust felülíró és elfedő alkalmazását tartom ma is túlzottnak.

A XX. század infernalis eseményeinek ismeretében visszatérő kérdés, hogy a parlamentáris demokrácia, a politikai jogok általánossá válásának keretei között milyen biztosítékok lennének szükségesek a diktatúra kivédéséhez, hiszen a rendszerváltás óta eltelt negyedszázad szembesítette a magyar társadalmat a pártrendszer csapdáival: azzal, hogy milyen személyiségek, milyen eszközökkel és célokra használhatják a választóktól kapott felhatalmazást. Közös tapasztalatunk a politika és a kultúra szoros

---

¹³ Uott

összefüggése, amit gazdasági válságállapotok élesebb megvilágításban, drámaivá fokoznak. Ezt próbáltam körüljárni a kultúra és szociális munka közötti kapcsolatban, amikor az élményt helyeztem a fókuszba: itt élünk, egy olyan milióban, amely – mint azt néhány revelatív történelmi tanulmányból megtanulhattuk – nem azonos a Nyugattal, s amelyben másképp működnek-működtetjük a demokrácia elveit, intézményeit, minek következtében a demokrácia megmarad kevesek eszménynek és távolodik a valósága. Mindannyian részei vagyunk annak a kultúrának, amely áthatja a mindennapokat és alakította a rettenetes történelmet és a rendszerváltás során megnyílt perspektívákhoz képest a reményvesztett jelent.

Ellenérzéseim és szakmai fenntartásaim voltak az elmúlt negyedszázad során is alkalmazott baloldali szociálpolitikával szemben, amely olyan programokat képviselt, amelyek a nagy jóléti államokban hosszú múlt során és a magyarétól jelentősen eltérő kulturális közegben épültek ki. E programokat mára még Svédországban sem fogadja el kritikátlanul sem a civil, sem a szakmai közösség, mint ahogy Németországban és Angliában éppen a szociáldemokrata kormányok vélték úgy, hogy a II. világháború után bevezetett jóléti rendszer nem csak gazdasági okokból nem tartható tovább. Azt gondolom, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem sem a leszakadás megakadályozását, még kevésbé a társadalmi befogadást (másképpen integrációt) nem szolgálja. Kritikus álláspontom a dilemmából fakadt: egyfelől tapasztaltam, hogy a feltételhez nem kötött segélyezés nem emel fel senkit, a társadalmi státusza változatlan („aki szegény, az a legszegényebb”), másfelől a másnapi élethez mégis szükség van elemi támogatásra, ez azonban a rövidtávú mentalitást és életvitelt erősíti, további nemzedékekre kihatóan. Ennek feloldását látom a rászorultsági elv alkalmazásában.

A 2010-14 közötti ciklus után azonban azért értelmetlen felvetni az állami jóléti újraelosztásból fakadó társadalmi kockázatokat, mert a nacionalista-autokrata kormánypolitika az állam mindenhatóságát összeegyeztethetőnek tartja a társadalmi integráció iránti bűnös közönnyel, pontosabban egy kiváltságos felső réteg megteremtésével és a tömeges pauperizálódással, szellemi-kulturális leszakadással. Néhány éve a feltétel nélküli jóléti transferek és állami bábáskodás egyéb módozatait láttam kontraproduktívnak. Ma már a mindennapok része lett a jobboldali radikalizálódás és térségek elnyomódása, az elemi civilizációs és biológiai szükségletek kielégíthetlensége. A hatalmi-gazdasági koncentráció

összefonódik az állami felelőtlenséggel, amelyet mindazok az állampolgárok megszenvednek, akik kisodródtak az elsődleges munkaerőpiacról, akik a gazdasági válságot nem tudták addigi életszintjükön átvészelni, akiket az utóbbi évek oktatás- és gazdaságpolitikája értéktelennek minősít és megaláz, s eközben önkényesen fosztja meg az állampolgárok tömegeit egzisztenciális, jövőbe fektetett forrásaiktól.

Kvalitatív kutatás, akciókutatás, lehorgonyzott elmélet

Több módszertani próbálkozás után ismertem fel, hogy számomra a megismerés eszközeit a közvetlen részvétel és az egyéni és csoportos interjúk jelentik, s a kvantitatív eljárásoknál személyesebb kutatási módszerek és intenzívebb jelenlét vezettek az akciókutatáshoz.

Mivel azok a szociológiai kérdések, amelyek a legszenvedélyesebben foglalkoztattak, azt vizsgálják, hogy miképp adnak az emberek értelmet az életüknek, keresnek jelentést, alkotják meg identitásukat, és ezek mind folyamatosan zajló eljárások, különösen vonzott az értelmező kvalitatív szociológia. Ez a metodológiai megközelítés az egyéni és csoporttapasztalatok elmélyült, fókuszált és finoman árnyalt kifejtését teszi lehetővé abban a helyi, egyedi kontextusban, melyben az érintettek megélik őket. Az interjúk és a résztvevő megfigyelés lehetővé teszik a kutató számára, hogy közvetlenebbül és árnyaltan értse meg a vélemények (nézetek) megalkotásának és közvetítésének folyamatait.¹⁴

A szociológiai irodalomból Erving Goffman alakította legmélyebben látásmódomat, hozzá halála után 30 évvel is úgy viszonyulok, mint személyes ismerősömhöz: minden mondatából érzem azt a koncentrált pillanatot, azt az interakciót, amelynek rejtett szimbolikus jelentését visszafogott iróniával, rendkívüli irodalmi műveltséggel bontotta ki. Ezért kutatásmódszertani dilemmáim érzékeltetésére a gyakorlati munkám lezárulta után megismert írásából idézek:

„Résztevő megfigyelésen egy olyan technikát értek, amely nem követel kizárólagosságot egy-egy vizsgálat során, s nem olyan technika, mely

---

¹⁴ L. Davidmann (1999): The Personal, the Sociological, and the Intersection of the Two. In: Qualitative Sociology as Everyday Life. Ed.:B.Glassner-.R.Hertz. Sage Publications, p. 80.

bármely vizsgálatban haszonnal kecsegtet, de olyan technika, mely bizonyos vizsgálatokban mégis fontos szerepet kaphat. Olyan adatgyűjtést jelent, szerintem, amelyben önmagunk, saját testünk, saját személyiségünk és saját társadalmi helyzetünk alárendelődik egy más egyénekből álló csoport körülményeinek, ennek köszönhetően képessé válunk arra, hogy fizikai és ökológiai értelemben is behatoljunk a válszoknak abba a körébe, amelyeket ők adnak a társadalmi helyzetükre, munkakörülményeikre, etnikai helyzetükre vagy bármi másra. Egy szóval, közel vagyunk hozzájuk, mikor reagálnak az élet kihívásaira.”¹⁵

A Szociális munka és kultúra c. kötetben megjelent írásaimban igyekeztem felidézni azokat az érzelmi állapotokat, amelyeket a mienkétől eltérő, távoli társadalmi csoportok közötti jelenlét, családok közléről történő megismerése váltott ki belőlem: felfedezés és idegenkedés, együttérzés és bizalmatlanság, rokonszenv és viszolygás, baráti érzés és félelem, felelősség és hárítás között ingadozva, folyamatos küzdelemben önmagammal, különleges élményt jelentett a kvalitatív kutatás.

Az akciókutatás valójában megmerítkezés más világokban, aminek tudományos (vagy annak vélt) igényű feldolgozásához nem mellőzhető a kommunikáció elemzése.

Az objektív leírás igénye és az egyedi tapasztalatokból megalkotható elmélet felől vetődik fel a dilemma: milyen tudományos érvényessége lehet a kvalitatív kutatás során nyert ismeretek általánosításának? Erre ad választ a „lehorgonyzott elmélet” fogalma, amelyet részletesen mutat be Kathy Charmaz:

„A lehorgonyzott elméletet használó kutatások legfőbb jellegzetessége, hogy a kutató közvetlenül az adatokra, nem pedig előzetesen kialakított fogalmakra vagy hipotézisekre támaszkodva alkotja meg analitikus kategóriáit. Ily módon a lehorgonyzott elméleti módszerek a kutatót arra készítetik, hogy kövessék figyelemmel, mi történik az általa tanulmányozott empirikus világban. Konstrukcionista, interpretatív nézőpontból tekintve a lehorgonyzott elmélet képviselőinek az volna a dolga, hogy a részvevők jelentéseit, szándékait és tetteit tanulmányozza

---

¹⁵ In: Bodor Péter (szerk.) (2013): Szavak, képek, jelentés. Kvalitatív kutatási olvasókönyv. L'Harmattan Kiadó, Bp. 55. o.

– akár közvetlenül megfigyeli őket, akár a segítségükkel alkotja meg élettörténetüket, akár mélyinterjúkat készít, vagy más forrásokra, például klinikai esettörténetekre vagy önéletrajzokra támaszkodik.”¹⁶

Attól „lehorgonyzott”, hogy az adott hely, kiválasztott csoport, kutatási téma valóságáról mutat fel hiteles képet, mégpedig oly módon, hogy a folyamatok követése révén készít beszámolót:

„ (...) Például alkalmazhatók olyan tipikus szociálpszichológiai témák tanulmányozására, mint a motiváció, a személyes tapasztalatok köre, az érzelmek, az identitás, a vonzalom, az előítélet, valamint az interperszonális kooperáció és konfliktus.”¹⁷

Individualizmus és közösségi munka

A közösségi munka gyakorlása kezdetén már olyan ellentmondásokba ütköztem, amelyeket csak részben vagy egyáltalán nem sikerült feloldanom: mindenekelőtt az feszített, hogy az individualitás értékének elsődlegességét miképp lehet összeegyeztetni a közösség értékének közvetítésével.

Az individualizmus eszméje évtizedek óta különböző ideológiák talaján olyan konnotációt kapott, amely a mindennapi szóhasználatban is az önzéssel, a mások iránt közömbös attitűddel vált azonossá. Ezzel szemben az angolszász társadalomfejlődés éppen azt tanúsítja, hogy az egyes ember önértéke, az egyéni cselekvés és felelősség gazdasági megalapozása évszázadokkal ezelőtt indította el azt a folyamatot, amely a stabil demokratikus politikai rendszer kiépüléséhez vezetett.

Ez a folyamat korántsem lezárt, állandó átalakulását nem csak a belső válságok és konfliktusok hívják elő, hanem újabb elméleti kísérletek történnek az individualizmus motorjával működő, mégis a közösségek sokrétűségével integrált társadalom programmá emelésére. Ennek egyik képviselője A. Etzioni, aki a jogok és felelősségek egyensúlyát fejt ki a kommunitarizmus fogalmában, aminek szótöve a Community. Az amerikai társadalom a '90-es években rendkívül fogékony volt az eszmére és a belőle

---

¹⁶ Uott, 67. o.

¹⁷ Uott, 63. o.

levezetett szövetségi és lokális programokra, amit a civil szervezetek és az önkéntes munka kiterjedtsége mutatott.¹⁸

Az individualizmus több évszázados, bőséges irodalmából emelem ki azt a szerzőt, aki világosan látta a két XX. századi kollektivista-totalitárius rendszer működését, s ennek alapján hirdette az individualizmusban a demokrácia legfőbb biztosítékát.

„A valódi individualizmus igenli a család értékét, a kis közösség és csoport minden közös erőfeszítését, hisz a helyi autonómiában és az önkéntes társulásokban, sőt felfogása főleg azon a megállapításon nyugszik, hogy annak nagy része, amire az állam kényszerítő beavatkozását szokták segítségül hívni, jobban megvalósítható önkéntes együttműködéssel.”¹⁹

A társadalmi integráció kérdése ma különösen aktuálissá vált egyrészt a globális migrációs folyamatok, másrészt a belső egyenlőtlenségek drámai növekedése következtében: a vallási és etnikai sokszínűség szétfeszíti a legutóbbi évekig jóléti- és pedagógiai programokkal integráló nyugati társadalmak kereteit is. E feltételek között megvalósítható társadalmi integráció lehetőségéről elmélkedik D. Grimm, számos szociológiai elméletet kritikailag elemezve két fontos megállapítást tesz: a csoportidentitások erősítése a társadalmi integráció ellen hat, mivel a csoport másokkal szemben határozza meg önmagát, s ez óhatatlanul – helyi vagy általános – feszültségek forrása. Következésképpen az individualizálódást tekinti annak az útnak, mely nagyobb esélyt ad a társadalmi integrációnak. Ez a gondolatmenet azért is közel áll hozzám, mert mind a jogvédő, mind a szociálpolitikai gyakorlattal szemben úgy véltem, hogy a leszakadó, kitzasztott társadalmi csoportok helyzetének enyhítése, bevonásuk kevésbé hatékony, ha a meghirdetett integrációs programok nevesített csoportokra vannak méretezve. Ilyen tévútnak ismertem fel fokozatosan a pozitív diszkrimináció programját, a gyerek- és családi támogatások automatizmusát, az un. „szociális bűnözés” kategóriáját, mikor a minősítéshez elegendő feltétel a csoporthoz tartozás, aminek következménye a programok diszfunkciója és az ezt kísérő társadalmi

---

¹⁸ A. Etzioni(1993): The Spirit of Community.Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda. Crown Publishers, Inc./ N. Y.

¹⁹ F. Hayek (1992): A valódi és a hamis individualizmus. In: Az angolszász liberalizmus II. Szerk. Ludassy Mária, Atlantisz, Bp. 36.-37. o.

indulat. Individuális ösztönzéssel eredményesebbnek vélem az integrációt, s ennek egyetlen útja a tanulás: az egyéni teljesítmény és ambíció elismerése ösztöndíjjal visszaigazolhatja egy egész közösség számára a felemelkedés lehetőségét, miközben az érintett számára is a felelősség nyújtotta szabadság, azaz saját egyéni értékének élményét kínálja.

A társadalmi integráció másik vetülete az a kérdés, hogy mi a kötőszöve az összetartozásnak. A szerző a megegyezéssel értékű közösséget tekinti kulcsnak, amit sem a vallás, sem különböző ideológiák nem képesek megteremteni, ezekhez képest és ezekkel szemben a legszélesebb konszenzuális alapon megalkotott, demokratikus alkotmányt tekinti a társadalmi integráció közvetítőjének.²⁰

Elnevezések

Természetesen nem gondolom, hogy a népművelésből kinőtt szakma elnevezése – közösségfejlesztés – eltörölhető lehet: azért kapta ezt a megjelölést, mert valóban közösségeket kell formálni a különböző történelmi kataklizmák által szétszabdalt társadalom keretei között. A közösség fogalmát azonban oly mértékben kisajátította az ideológia, hogy a 80/90-es évek fordulóján, amikor már programszerűen merültem el ebben a tevékenységben, egyszerűen idegenkedtem a szóhasználatától. Úgy véltem: az angol community, a német Gemeinde a településeket jelölik, s így a lokalitás összekapcsolása akciókutatással nem csak ideológiamentessége okán tűnt elfogadhatóbbnak számomra, hanem pontosabban is fejezte ki a valódi tartalmat, nevezetesen, hogy egy adott település lakói különböző érdekek és érdeklődés mentén társulva és együttműködve válhatnak állampolgárokká. Ez a felismerési folyamat vezetett a civil társadalom fogalmához, amellyel ma, 2015-ben, az elmúlt évek tapasztalatai alapján különösen élesen áll szemben a centralizált, az élet minden szeletét bekebelező állami hatalom, s amely éppen ezért az állampolgárok mint individuumok egyéni döntéséből szerveződhet újjá.

A fejlesztés fogalmával szemben is voltak kezdetben fenntartásaim, majd lassan beláttam: valóban az alapokról (lenne) szükséges tanítani a magyar társadalom minden egyes tagját, hogy ráébredjünk lehetőségeinkre és korlátainkra. A teljesítményfedezet nélküli, gerjesztett nemzeti öntudat, a

---

²⁰ D. Grimm (2013): Wachsende Heterogenität-schwierige Integration Merkur, okt./nov.

másokkal szembeni fölény egyéenként és csoportonként az ország ideológiától fűtött politikai közösségét végzetesen megosztotta, miközben az igénytelenség, a „miért én csináljam? csinálja más!” mentalitás, az irigység lehúzza a helyi társadalmakat, nyomasztóan elhanyagolt, provinciális környezetű zülleszt a pillanatokra dinamikus elindult országot. Az első nagyobb projektek során voltak megrendítő találkozásaim önzetlen, másokért felelősséget vállaló személyiségekkel. Mit jelenthet, mit foglalhat magában a fejlesztés ebben az országban? Mindenekelőtt annak megtanítását, hogy lehet önállóan gondolkodni, azaz nem tekintélyeknek hódolni, nem Messiást várni, hanem meghallgatni egymást és tisztelni a vitát mint kölcsönös véleménycserét, lemondani a mindennapi gorombáskodásról, egymás sértegetéséről – ezen az elemi szinten kezdődhetne el valamilyen polgári viselkedés elsajátítása. Ott kezdődhetne az együttműködés, amikor nem egymás kijátszása révén akarna mindenki jól járni, hanem arra lenne büszke, hogy milyen munkát adott ki a kezéből.

Akár fejlesztés, akár szervezés, az alapkérdés az állampolgárok és az állam viszonya, s ebben a viszonyban lehet és szükséges elhelyezni a közösségi munkát.

A közösségi munka, illetve az e szemlélettel átszőtt szociális munka (családsegítés, gyerekjólét, hajléktalangondozás) során úgy véltem: a szakmák széles skálájával történő megismerkedés, együttműködés kiemeli az egyes résztvevőket partikuláris világukból, s a közös munka mindnyájunkat a holisztikus szemlélet tágasságával ajándékozik meg. Akik egy „ügyben” alakítóan vesznek részt, azok akarataik ellenére is egy alakzatot alkotnak, s az erre való rálátás, a reflektálás önmaguk fölé emeli a feladatot. A szociális szakma már kezdetektől belegabalyodott az egyéni érdekek, pozícióharcok hálójába, miközben az évtizedek során felhalmozott tudás a politikai spanyolfal mögött közösségfejlesztési programokkal mégis alakította az állampolgárok civil öntudatát. Erre építenek a jelenleg is eredményes közösségi munka projektek.

2015 őszén

A valóságos virtuális lét

Alkalmazott szociológiát művelve bonyolítottam a közösségfejlesztésbe. Magánzóként települési kutatásokat végeztem a '80-as évek végén, s nem volt tudomásom arról, hogy ez egy önálló szakmai terület. Ami közösségi munkává vált, az több éven keresztül tartó útkeresés, többszöri próbálkozás volt, és inkább csak spontán reakció mindarra, ami egy-egy kutatás során a teljesen magukra hagyott közösségek sorsából megérintett.

Ilyen előzmények után kerestem azt a szakmai közeget, ahol választ kapnék azokra a kérdésekre, amikben bizonytalan voltam és amikben úgy éreztem, hogy valakikkel együtt tudnék működni. Így jutottam el ide, a közösségfejlesztők körébe, nagyon megkésetten. És éppen ez a körülmény nem is jogosíthatna fel arra, hogy ebből az alkalomból itt megszólaljak.²¹ Komoly dilemmám is volt, hogy belefér-e, ízléses-e, nem túl aránytalan-e az alig ismertség és néhány találkozás után egy ilyen közegben, egy ilyen együttlétben megszólalni, ahol több évtizedes kapcsolatok és barátságok kötik össze a jelenlévő emlékezőket, és ahova én csak tavaly márciusban jutottam el. De túl a gyászolóknak szóló vallomáson, azt gondolom, hogy a személyes motiváció is lehet az indoka annak, hogy én itt egyáltalán megnyilvánuljak.

A legkülönbözőbb összefüggésben hallottam már, hogy amit az ember nem ismer, az nem hiányzik, én pedig úgy gondolom, hogy ennek pont az ellenkezője igaz. Az ember éppen nagyon is vágyhat arra, aminek a hiányától szenved. Hadd hozzak fel erre egy ismert példát. Tudható, hogy az állami gondozásba került gyerekek milyen mérhetetlenül keresik azokat a kapcsolatokat, amelyek a család iránti szükségletüket elégítené ki, miközben sokuknak vagy egyáltalán nincs közvetlen élményük a családról, vagy éppen negatív tapasztalattal szakadtak ki belőle. A magam számára a szakmai társak hiányával, az intellektuális kihívást nélkülöző mindennapokkal tudom indokolni hozzászólásomat, érzékeltetni hálámat azért, hogy itt megtaláltam a szűkebb közegben hiányzó élményeket. Ízlés és a vallomás között egyensúlyozva igyekszem személyes élményeimet vagy ezek hiányát objektívebb szövegekbe rejteni.

---

²¹ Varga A. Tamás (1940-2002) emlékülése, Civil Kollégium, Kunbábony, 2002. szeptember 5-6.

Idézeteket sorolok fel különböző szerzőktől, melyek a szakmai lét háttéréül szolgáltak. Az idézetgyűjteményt a Robert Merton által kidolgozott vonatkoztatási csoporttal kezdem:

„A vonatkoztatási csoportok két típusa különböztethető meg. Az első a normatív típus, amely mércéket szab meg az egyén számára, a másik az összehasonlító. Ez egy fajta összehasonlítási keretet szolgáltat, melyben az egyén értékelheti saját magát és másokat is. Az első típus azoknak az értékeknek a forrása, melyeket bizonyos egyének, akik vagy a csoport tagjai, vagy nem, elsajátítanak. A második viszont olyan közeget nyújt, amelyben az egyén értékelheti saját és mások viszonylagos helyzetét. A két típus csak elméletileg különíthető el, hiszen ugyanaz a vonatkoztatási csoport természetesen mindkét funkciót betöltheti. A vonatkoztatási csoport fogalma differenciálatlanul foglal magába egy sor egészen eltérő társadalmi alakzatot. Tagsági és nem tagsági csoportokat, közösségeket és társadalmi kategóriákat. Azokban a társadalmi rendszerekben, amelyekben viszonylag nagy a társadalmi mobilitás, az igazodást szolgáló vonatkoztatási csoportok nagyobb számban kerülnek ki nem tagsági csoportok közül. Ezekben a társadalmakban ugyanis gyakoriak az olyan törekvések, hogy az egyén más rétegekbe, vagy osztályokba akar emelkedni, s funkcionális szerepe van az előzetes szocializációnak.”²²

Az általános értékösszeomlás állapotában, tudva, hogy a mobilitás mentén alakulnak azok a referenciák, amelyek egyéneket, csoportokat tagsági csoportjuk megváltoztatására készítetnek, itt és most Magyarországon a fontos szakmai kérdések egyikének tartom, hogy a jelenlegi mobilitási csatornák és esélyek között miképp érvényesíthető a közjó elve, és milyen közösségi keretek között látszik ez megvalósíthatónak. Az elmúlt tizenkét év kormányzati ciklusok szerint egyre újabb politikai és gazdasági felső rétegeket teremtett, amelyek tagjai törvényen kívül helyezték önmagukat – könnyedén feloldva a morál és politika összefüggésében felmerülő dilemmákat. (Csak egy nagyon szűk csoportot látok mindezidáig mentesnek e kísértésektől, amelynek tagjai értelmiségiként még mindig megpróbálnak értékörzökként és közvetítőként mint politikai döntéshozók is működni.) A legfelső réteg sokak számára jelent vonatkoztatási csoportot, a gyors és

²² R. Merton (1980): Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Bp. Gondolat, 578. o.

látványos felemelkedés összes vonzó és a többség számára elérhetetlen kellékével, azt a hitet erősítve, hogy csak meg kell találni a megfelelő szervezetet, pártot és az utak megnyílnak a kapcsolati tőke, s ezáltal a javak birtoklásához. A megélhetési politikus, mint nyelvújítási lelemény, a tanácsadók megszorodó tömege, az etnobiznisz, az állami apparátus dagadása kapcsolt privilégiumokkal, a karriertörténetek propagálása mind azt sugallják, hogy csak élni kell a lehetőségekkel, s máris az elithez tartozás korlátlan élményéhez lehet eljutni. Ezért a frusztráció táplálta indulat a hatalom elvesztését követően. A felfelé irányuló radikális váltások mellett a társadalom nagy többsége azonban nem csak alapvető életfeltételeiben, hanem azokban az életszervező normákban is elbizonytalanodott, amelyre addig személyes és társas világát építette.

A társadalom gazdasági és politikai kettéhasadtsága mellett kevés figyelem helyeződik arra a szakadékra, ami az értékek terén következett be. Az, hogy az emberek kisebb-nagyobb csoportjai mit tartanak követendőnek, milyen tetteket értékelnek pozitívnak vagy negatívnak, meghatározza a kapcsolódásokat és elhatárolódásokat. A társadalom bármely egységének kohézióját, folytonosságélményét a kommunikáció teremti meg, s ez elemi szintű nyelvi, fogalmi közösséget feltételez az egymással beszédhelyzetbe kerülők között. A hagyományos kulturális és morális értékek elsatnyulása éppen e beszédhelyzetek létrejöttét teszi kétségessé. A lehetetlennek bizonyuló kommunikációt ugyanis két oldalról kerítik korlátok: egyfelől a közéletet tematizálók, azaz a politikusok, propagandisták és sajtómunkások hiteltelen nyelvi világa, és másfelől az a kulturális vákuum, amely a társadalom nagy tömegét körülveszi. Az, hogy miként éli meg az egyes ember a saját társadalmi valóságát, s miként határozza meg saját helyét, mint önazonosságának forrását, ebben a szubjektíven megélt valóságban, a beszéd által fenntartott folyamatos reflexiótól függ.

Peter L. Berger és Thomas Luckmann szociológusokat idézem:

„A beszélgetés valóságteremtő hatalma, a nyelv útján történő objektiváció tényéből adott. Megmutattuk, hogy a nyelv miképpen objektiválja a világot, miközben az állandó folyamatban lévő tapasztalatokat összefüggő rendbe transzformálja. A szóban forgó rend megteremtésével a nyelv kettős értelmével a világot valósítja meg. Felfogja és megteremti. A beszélgetés a nyelv megvalósító hatásának aktualizálása, az egyéni lét szemtől szembe szituációjában. A beszéd során a nyelv objektivációi

az egyéni tudat tárgyaivá válnak. A virtualitást azok az értékek, eszmék képezik, amelyek létéről, mint lehetőségéről a csoport tagjainak tudomása van, és ezek, mint közösségkereső motivációk irányítják az egyéni döntéseket és választásokat. A legtágabb értelemben az ugyanolyan nyelvet beszélő emberek, valóságot megérző mások.”²³

Hogy ez mit jelent, azt tovább részletezhetjük, ha azt kérdezzük, hogy tulajdonképpen mi is a közös nyelv? Az elsődleges csoportok belső magánnyelvétől kezdve egy vidék vagy társadalmi réteg dialektusán át egy nemzet közösségéig, amely a nyelv segítségével határozza meg önmagát. Utaltam már arra, hogy a vonatkoztatási csoportok megkülönböztethetők összehasonlító és normatív funkció szerint. Itt most tennék egy kitérőt az összehasonlítás szempontjából, talán egy kicsit kilóg, de érzékelhető, hogy miért választottam ezt.

Az a történelmi folyamat, amely Anglia társadalmának stabilitását alakította, több különböző értelmezést nyert, amelyek fókuszában az erős arisztokrácia, a földbirtokos réteg és a felemelkedő polgári rétegek közötti viszony áll. Egy angol történész álláspontja szerint:

„Végül is két tényező különböztette meg, legalábbis az 1700-as évektől fogva, az angol társadalmat a többi európai társadalomtól. Az egyik a kulturális értékek és a jó modor normáinak a homogenitása, ezek az értékek és normák ugyanis nemcsak a földbirtokos elit értékei és normái voltak, hanem a városi patríciusok, nagykereskedők és bankárok, valamint középrétegek is magukévá tették őket. A másik különbség azoknak a kiváltságokra épülő törvényes korlátoknak a hiánya, amelyek mindenütt máshol élesen megkülönböztették egymástól a különböző társadalmi csoportokat. Az angol társadalom viszont olyan egymásra rétegződött osztályokból tevődött össze, amelyek között csakis a sznobizmus rendkívül kifinomult és körmönfont szemléletével lehetne megragadni a különbséget. Összetartani a jó modor közösen vallott normarendszere tartotta össze az össze nem illő elemeket, megosztani viszont, mégpedig a tisztelet ranglétrájának megannyi fokozata szerint, a sznobizmus osztotta meg őket.”²⁴

²³ P.L. Berger – Th. Luckmann: A valóság társadalmi felépítése. Jászöveg Műhely Kiadó, Bp., 1998. 212. old.

²⁴ Lawrence Stone (1992): Anglia és a nyitott nemesség (1540-1880.) Atlantisz, Bp., 109. o.

Anglia éppen extremitása miatt vonzó, és ezért látszólag értelmetlennek is tűnik bármilyen utalás arra a folyamatra, ami ott lezajlott. Ráadásul – belátom – történelmietlen is analógiákat és múltbeli követendő utakat kiemelni. A társadalomalakító csoportok szempontjából keltette fel mégis érdeklődésemet ez az elemzés. Az 1989-et követő első években gyakori szóhasználat volt a grüנדolás, s a társadalmi átrendeződésre a történelem korszakjelölő fogalmát húzták. Ezt nevezték eredeti tőkefelhalmozásnak. Ez a fogalomhasználat azt lett volna hivatott sugallni, hogy az emberek igazságérzetét alapjaiban sértő forrás-elosztás elkerülhetetlen, együtt jár egy folyamattal, amelynek a végeredménye majd az egész társadalom javát szolgálja. A gazdasági racionalitásra alapozott érvelés, miközben ideológiákat is szolgáltat kevesek előnyhöz és kiváltságokhoz juttatásához, figyelmen kívül hagy további összehasonlító szempontokat, nevezetesen például, hogy Angliában a feltörekvő osztály, a polgárság, egy olyan társadalmi csoporthoz, az arisztokráciához tudott idomulni, amelynek erkölcsi- és viselkedés-normáit elsajátítva egységesült a társadalomnak egyre nagyobb része.

Magyarországon azonban éppen azt látom az átalakulás során az egyik legnagyobb veszélynek, hogy az értelmiség, amely társadalomalakító szerepét ebben a minőségben tudta volna folytatni, vagy beépült a politikai osztályba, vagy pedig visszavonult egy speciális értelmiségi szakterület világába, és éppen attól a szereptől fordult el, amelyet Angliában egykor az arisztokrácia képviselt. Azt a lehetőséget látom elveszve, vagy legalábbis csak foltjaiban megmaradva azon kevesek között, akikre itt vonatkoztatási csoportként utalok, amely a változásban is a kulturális folytonosságot jelenthetné. Az értelmiségnek a társadalmi feszültségek kezelésében játszandó szerepe révén teremtődne meg a kommunikáció lehetősége, amely minden további társadalmi intézmény, gazdasági szerződés és politikai konfliktus civilizált rendezésének előfeltétele.

Amerikai szociológusok saját társadalmuk kritikai elemzését nyújtva arra keresnek választ, melyek a jó társadalom működésének feltételei? Ezek közül egyetlenegy szempontot emelek most ki:²⁵

---

²⁵ R.Bellah-R.Madsen-W.Sullivan-A.Swidler-S.Tipton (1991): *The Good Society*. A.Knopf, New York, saját fordítás

„Ha a politikai elitek a polgárok világán kívül állva, a szociális intézkedéseket saját meghatározásuk szerint a haszon, a hatékonyság, vagy költségek és juttatások fogalmaiban értékelik, akkor rövidre zárják a demokratikus folyamatot. S annyiban lesz igaz ez, amennyiben az embereket lényegileg haszon-maximalizálásra törekvő lényeknek tekintik, vagy éppenséggel olyanoknak, akiket csak részben motiválnak értékek. Ilyen körülmények között a politika médiaszakértők által irányított imázs-manipulációvá válik. A demokrácia gerince, ami nem más, mint a kormány és a felvilágosult nyilvánosság közötti kapcsolat, eltörött. Egy harmadik demokratikus fordulatra van szükség, amely képes a komoly nyilvános beszélgetés megújítására, és azoknak az intézményeknek az erősítésére, amelyek ezt táplálják és kiterjesztik.”

Amit virtuális kapcsolatként írok le, annak alapja valamilyen célképzet, ami a közös cselekvésben keresi megvalósulását. Ez jelenthetné a civil társadalom szerveződésének alapját, amelyen az értékek – szervezeti formákat öltve – abban az értelemben válnak valósággá, hogy konkrét személyek közötti érintkezésben, interakcióban, folyamatos kommunikációban testesülnek meg, s így közös cselekvésük révén társadalomalakító tényezővé is válnak.

Egy kortárs francia filozófus azonban úgy gondolja, hogy a szolidaritás fölött léteznek további olyan erények, amelyek átfogóbbak, és mint legtisztább etikai fogalmak, tartalmazzák a szolidaritást is. Úgy gondolja, hogy a szolidaritás túlságosan is az érdek dolga, vagy illuzórikus, semhogy erény lehessen, inkább tekinthető felfogott önzésnek, vagy félreismert nagylelkűségnek.

Bizonyítékként állítja, hogy a nyelv a politikusok visszaélései dacára ellenáll a szolidaritás elmoralizálására vagy abszolutizálására tett minden kísérletnek. Ugyanis a szolidaritás mindig úgy képzelhető csak el, hogy hozzá kell tennünk, hogy mivel vagyunk szolidárisak, nem egy önmagában megálló tiszta etikai fogalom tehát, ezért meg kell keresni azt a kategóriaszintet, amely mindenfajta vonatkozó kérdés és névmás nélkül is érvényes. És erre találja meg a nagylelkűséget. A nagylelkűség felülemelkedés, több mint a társadalomban létezés tudata, mert másokért cselekvés.

„A nagylelkűség saját szabadságunknak, vagy önmagunknak mint szabad és felelős lénynek a tudata, egyszersmind az az eltökélt szándék, hogy ezzel helyesen éljünk. Tudat és bizalom. Tehát tudata annak, hogy szabad lények vagyunk, és bizalom abban, hogy ezzel élünk. Ezért eredményez a nagylel-

kűség önbecsülést, amely inkább következmény, semmint alapelv. Az alapelv egyes-egyedül az akarat. Nagylelkűnek lenni azt jelenti, hogy a helyes cselekvéshez szabadnak tudjuk, és ilyennek is akarjuk magunkat.”²⁶

Politikaelméleti, etikai, történelmi és szociológiai tanulmányokból szemezgetek, mert bemutatni szeretném azt az összefüggést, amellyel világossá tehetem szakmai meggyőződésemet: a tudásterületek szétválása, a specializálódás ellenére társadalmi létezésünk egészesként gondolható el. A beavatkozó cselekvés számtalan változata közül a közösségi munkában vélem megtalálni azt a lehetőséget, amely által mindezeket a tudásokat egészesként lehet cselekvésre fordítani. Bizonyára egy-egy akciókutatás nem minden mozzanatában alkalmazzuk e szerteágazó ismeretek teljes körét, mint ahogy nem mindannyian és nem minden percben mondhatjuk el magunkról, hogy az itt idézett erényt képesek vagyunk gyakorolni.

Habermas, aki a kommunikatív cselekvés lehetőségét vázolja, így foglalja össze a demokratikus létezmód és a kommunikáció kapcsolatát:

„Ha a kommunikációs közösséget elsősorban interakciós, nem pedig érvelő közösségként fogjuk fel, akkor a tiszta kommunikatív cselekvés vezérfonala mentén lehetne megvizsgálni a reális, ideális kommunikációs közösségnek emancipatórikus szempontból oly fontos viszonyát.”²⁷

Bár ebben a közösségben nagyon rövid múlttal rendelkezem, annyi személyesség talán megengedhető, hogy elmondjam: az utolsó ittlétünkkor, júniusban, egy látványt őriztem meg magamban és ezt a pillanatot szeretném felidézni.

Amikor távozóban visszanéztem, egy képet rögzítettem: egy súlyos beteg férfi mesteremberekkel tárgyal arról, hogy milyen legyen az az építmény, ahol majd emberek egymással beszélgetve azon gondolkoznak, hogy hogyan ösztönözzenek másokat a szabad és felelős életre, azaz arra, hogy nagylelkűek legyenek.

Az írás eredetileg Varga A. Tamás könyvében jelent meg, 2003 októberében. Közösségfejlesztők Egyesülete, Bp. 288 o.

---

²⁶ A. Comte-Sponville (2001): Kis könyv a nagy erényekről. Osiris Könyvtár, 110. o.

²⁷ J. Habermas (1995): A kommunikatív etika. Miskolci Egyetemi Kiadó. 141. o.

Kultúra és szociális munka

„Az, amit kultúrának neveznek, tehát egy nagyobb közösség univerzális kreativitása, s az ember törekvése arra, hogy jobb és tökéletesebb ember legyen, egyszerűen megszűntnek látszik. A szellem hiányát az iszonyatos örömtelenség tükrözi, az ember néma jajveszékelése, amely azután őrjöngő excesszusokban keresi hangját.”

Kertész Imre: A száműzött nyelv

A címbe foglalt – látszólag egymástól távol eső – két fogalom társítása mélyebb tartalmi kapcsolat megmutatására irányuló kísérlet. A szociális munka mint cselekvés, benne gyökeredzik és belebonyolódik a valóságba, melyet az intézmények világán kívül s azok mélyén a kultúra alakít.

A kultúra fogalmának számos meghatározása közül a legkézenfekvőbbet választom, s abban a fogalomrendszerben próbálom meg elhelyezni mondanivalómat, amelyet N. Elias adott:

„A (német) »kulturált« szó egészen közeli rokona a nyugati (angol és francia) civilizáció-fogalomnak. Mintegy a »civilizáltság« legmagasabb rendű formáját képviseli. »Kulturáltak« lehetnek olyan családok vagy emberek is, amelyek »kulturálisan« semmit nem »teljesítettek«. Éppúgy, mint a »civilizált«, a »kulturált« szó is elsősorban az ember viselkedésének vagy magatartásának formájára vonatkozik. Az emberek és lakásuk, érintkezési formáik, nyelvük, ruházatuk társadalmi minőségét jelöli, eltérően a »kulturálistól«, mely nem közvetlenül az emberekre, hanem kizárólag az emberek bizonyos teljesítményére vonatkozik.”²⁸

A segítő tevékenység mint foglalkozás már önmagában is kulturális fejlemény, mivel az emberek között erkölcsi tartalmú érintkezést testesít meg, kialakulása és intézményesülése a társadalomfejlődés egy meghatározott minőségéhez kötődik.

E dolgozatban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy vajon a polgári társadalom politikai-gazdasági-kulturális feltételrendszerében kialakult eszme, mely

---

²⁸ Elias, N. (1987): A civilizáció folyamata. Gondolat, Bp. 103. o.

elméletekben és gyakorlatokban tárgyiasult, milyen módosulásokon megy át a magyar valóság kulturális mezőjében.

A szakma szervesen illeszkedett abba az eszme- és társadalomtörténeti folyamatba, amely a XVIII. századi alapeszmék közötti belső ellentmondásokat és a reális társadalmi konfliktusokat kísérelte kezelni és feloldani. Az igazságosság-egyenlőség-szabadság dinamikája a polgári társadalom gyűjtőfogalma alatt kultúránként számtalan variánsban zajlott. Hiszen a kultúra a termőtalaja a gazdaságnak, a módnak, ahogy az emberek termelnek és kereskednek, ahogy használják a tárgyi világot s a mód, ahogyan mindebből viszonyaikat megalkotják.

A kulturális reprezentációk a társas érintkezés kötőanyagai mint szellemi megnyilvánulások, amelyek közvetlenül az interperszonális kapcsolatok révén vagy tárgyiasult formában (pl. írásos dokumentumként vagy a média anyagaként) alakítják azt a környezetet, amely aztán módosítva ezeket, újabb reprezentációk forrásává válik. Szociális környezet és kulturális reprezentáció megszakíthatatlanul folytonos kapcsolatának minden egyes személyiség a részese: az is, aki valamilyen hatalmi pozícióban egy nyilvánosságnak szánt dokumentumot készít, s az is, akire ez vonatkozik, s értelmezi mint szöveget. Amiként értelmezi és ahogyan alakítja át cselekvéssé, úgy válik az a tárgyi világ részévé. A kulturális reprezentáció tartalma szerint kommunikáció, s akkor is az, ha eredeti szándéka szerint éppen a közvetlen emberi kommunikáció tagadása. Például a hivatalos iratok útján történő egyirányú közlés kommunikál valamilyen célt, elvárást, követelést, amellyel megalkotója kifejezetten egyirányúvá szándékozik korlátozni a kommunikációt, s bár elzárkózik a tartalom személyes megvitatása elől, a fogadó fél részéről a közlés értelmezésre szorul. E kulturális reprezentációként felfogott hivatalos közlés hatása egyaránt függ az egyéni hajlamoktól, képességektől és attól a szociális tértől, amely az egyén szocializációjának környezete. Amennyiben az értelmezést valamilyen cselekvés követi, az megváltoztatja azt a tárgyi világot, amely további elsajátítandó kulturális reprezentációkat produkál.

Ezt a szociális teret koncentrikus körökként a legszűkebb családi kapcsolatoktól a politikai-hatalmi viszonyokig a társas és intézményi kapcsolatok alkotják. S nem pusztán kemény tárgyi világgként, hanem magatartásformákként, stílusként. Nehezen megragadható az a folyamat, amelyben a kultúra egyidejűleg jelent biztos talajt, amelyen a személyiség megvetheti a lábát, s ugyanakkor fogva tartja olyan új reprezentációk

befogadásával és alakításával szemben, amelyekkel tágítani lenne képes az őt körbefogó világot.

„Mikor kultúráról beszélünk, a széles körben elterjedt, hosszú ideig tartó reprezentációkra gondolunk. Nincs azonban valamiféle küszöb vagy korlát, melynek egyik oldalán a kulturális, másikon pedig az egyéni reprezentációk volnának. A reprezentációk többé vagy kevésbé tartós megoszlást mutatnak, s ennek megfelelően többé vagy kevésbé kulturálisak.”²⁹

A hosszú ideig tartó reprezentációk összegeződnek hagyománnyá, a széles körben rövid időtartamban elterjedtek alkotják a divatot.

A kulturális reprezentációk, kettős természetűek lévén, azaz mentálisak és nyilvánosak, s a pszichológiai és szociológiai megközelítés egyfajta ötvözete adhat esélyt a szociális munka és a kultúra összefüggéseinek értelmezésére.

E látszólag spekulatív bevezetés a mindennapi gyakorlat megismerési folyamataira reflektál, s fogalomhasználata nem véletlenül kötődik az antropológiához. E tudományt kezdetektől fogva az értelmezés dilemmái kötötték le: mi az, amit látunk, mi a jelentése, kitől s mitől származtatható a jelentés, s így mennyiben tekinthető az objektív világ részének vagy a személyiségek, emberi csoportok kulturális reprezentációjának?

Mindezek a kérdések talán mégsem állnak távol attól a munkától, amelynek lényege a beavatkozás, s amelyet éppen a személyiség és környezete kölcsönhatásában kívánunk megragadni.

A politikai kultúra a legszorosabban kötődik a történelemhez: ahogy a nyugati társadalmakban minden szélsőséges megnyilvánulással szemben kialakult egy, a demokratikus minimumot képviselő köznapi és jogi ellenállás, az ugyanúgy a történelmi tapasztalat kultúrává desztillálódása, mint ahogyan ennek az ellenkezője a mai Magyarországon.

Mint kulturális reprezentációk, az egyes személyiségek számára a közéleti megnyilvánulások a belső mentális világ részeivé válnak.

A legutóbbi időkig alapállítás volt, hogy a legfontosabb demokratikus intézmények kiépülése megalapozta a demokratikus társadalmi működést, ami egyben a kulturált érintkezés feltételét jelenti. Valójában keserű

---

²⁹ Sperber, D. (2001): A kultúra magyarázata. Osiris, Bp.

tapasztalat, hogy a folyamat éppen ellentétes irányú: a kulturális reprezentációk mint az egyéni és kollektív mítoszok, az eltemetettnek hitt magatartásformák, a gőg és kiváltságok újjáélesztése erodálja azokat az intézményi struktúrákat, amelyek a múlttal való szakítás reményében jöttek létre.

A szociális szféra területéről ennek illusztrálására két jelenséget emelek ki: az önkormányzatok és a helyi igazgatás gyakorlatát, valamint a civil szervezetek mozgásterét és politikai értékelését.

a) Az, hogy a helyi társadalmak szóhasználatában változatlanul a „tanács” szó szerepel, fölünyesen elintézhető lehetne az emberek tudatlanságával, a rögzültséggel, a politikai érdektelenséggel. De vajon nem ez jelenti-e a legfontosabb kérdést: miért a közöny, a tájékozatlanság, s kinek a felelőssége, hogy a szó eredeti értelmében csak egy nagyon szűk – s kistelepeülésen másfél évtizede szinte változatlan – kört érint az önmaguk *kormányzásának*, a helyi önállóságnak a lehetősége?

A választási és önkormányzati törvény kettős korlátot szab annak, hogy a helyi lakosság számára valódi eséllyé váljon a hatalom kontrollálása: a választási ciklus négy éve elegendő időt és alkalmat ad a képviselők számára, hogy kiépítsék és megerősítsék azt az érdekhálót, amely arra a négy évre nagy valószínűséggel – de köztudottan általában az azt követő időszakra is –, garantálja biztonságukat. A szankció lehetőségét a másik jogszabály is meglehetősen finoman alkalmazza: a helyi autonómia védelmének a jegyében a mulasztásra legfeljebb fel lehet hívni az önkormányzatok figyelmét, amelyet nem követ semmilyen érdemi intézkedés. Az autonómia védelme azonban csak erős, a hatalommal szemben a kontroll eszközeivel rendelkező közösséget illethetne, de mivel éppen a helyi hatalomgyakorlás kontrollátlansága teszi lehetetlenné a helyi társadalom megerősödését, a magyar viszonyokba és kultúrába átültetve az autonómia fogalma eufémizmussá silányul az uralmi viszonyok, az alá-fölérendeltség igazolására.

Az 1997-ben életbe lépett Gyermekvédelmi törvény rendelkezései, s az annak alapján kialakult gyakorlat szembesített az uralmi viszonyok virulens voltával. A törvény hatályba lépése óta eltelt hét év erőfeszítései is meglehetősen szelektíven befolyásolták a helyi képviselőtestületek szemléletét: csak lelkesítő kivételként található olyan polgármester, aki eljutott annak felismeréséig, hogy a gondjaira bízott települést emberek alkotják, akik között nemcsak sikeres vállalkozók léteznek, hanem rajtuk kívül

élnék még mások, akik számára az életprogram azt jelenti, hogy megpróbálnak élni.

Egy morzsányi példa: Azon falvak egyikében, ahol évek óta nincs munkalehetőség, ahonnan nem lehet bejárni a városba, ahol nincs miből meríteni energiát, ahol csak az apátia és acsarkodás tölti ki a mindennapokat, pár ezer forintot nem szavaz meg a képviselőtestület egy ott letelepedő lelkes pedagógus házaspárnak a hétvégenkénti gyerekprogramokra, számítógépes képzésre, asszonytornára, s pályázatok, foglalkoztatási programok keresése helyett a polgármester nyíltan hirdetheti, hogy aki nem keres havi százezret, az ma nem számít embernek. (Azaz: ő nem tekinti annak.) A testületek legfőbb érdeke: ne változzék semmi, ne kelljen lépni, mert az megbolygatná a kényelmes elrendeződést, amelyben a felvégen réztornyos giccsházak épülnek, s az alvégen a tető szakad rá másokra.

Nem a szolidaritás agyonrágott fogalmára utalok, s legkevésbé az állami jótekonyság általam károsnak vélt megoldását kérem számon. Azt a rendies kulturális világot próbálom megjeleníteni, amely politikailag is megerősödve él tovább, amelyben természetesként – számos esetben agresszívan kinyilvánítva – elfogadott a szégyenletes egyenlőtlenség, s a mások kismimizettsége, mely e kereszténynek hirdetett ország fizetett szolgálóiban, köztisztviselőket betöltő szereplőiben nem vált ki szégyent és büntudatot. Pártoktól és kormányoktól függetlenül két külön társadalom fenntartásában érdekeltek: egyfelől duzzadó bürokratikus apparátus, főtanácsosoknak nevezett helyi csinovnyikokkal, másfelől forráshiány miatti siránkozás, ami a humánszolgáltatások ellehetetlenítésében válik realitássá.

Ma ebben az országban sem törvényi biztosítékok, sem valódi társadalmi kontroll nem képes enyhíteni a történelem alakította pozíció- és szerepmegoszlásokat. Ideológiák élesztették újjá és tették elfogadottá a kettéhasadt társadalmat belül- és kívülállókra, védettekre és védtelenekre. Ha a társadalom felső szintjein következmények nélkül maradhatnak a legszégyenletesebb jogsértések, az ezek igazolására megfogalmazott szövegek a társadalom kulturális önképébe szervesülve alakítják a személyközi kapcsolatokat a közönytől a kártékony hatalomgyakorlásig terjedő skálán.

b) E hatalom korlátozására csak öntudatos és mások érdekeit is tekintetbe vevő személyiségek alkotta civil társadalom lehet képes. A szervezetekbe tömörülő polgárok a szociális területen a szubszidiaritás elve alapján vállalnak közfeladatokat. Annak ellenére, hogy az ellátási szerződések polgári jogviszonyt teremtenek az e feladatokra kötelezett önkormányzatok és az ezt

elvégző civil szervezetek között, az állam és a társadalom között rögzült hierarchikus viszonyt e szervezetek nem rendítették meg. Az aláfölérendeltségi viszonyt a politika fenntartja és erősíti a legkeményebb feltételrendszerrel: a finanszírozással. Az a megalázó megkülönböztetés, amelyet – többek között – a közalkalmazottak és az ugyanazon tevékenységet civil szervezetben végző szociális munkások bérezése között a kormány 2002 őszén – választási célból – végrehajtott, érvet szolgáltatott azoknak a helyi képviselőknek, akik eddig is magánklubnak tekintették az állampolgári kezdeményezésként, másokért működő szervezeteket. A szociális és emberi problémák iránti általános közöny konkrét magatartásokban kristályosodik ki.

S bár a különböző pályázati források esetenként azt a reményt táplálják, hogy talán nyílik lehetőség szakmai fejlesztésre, a szolgáltatások körének bővítésére, a civil szféra támogatására létrehozott alap működése változatlanul magán viseli az állami kontrollt, s a működési zavarban tetten érhető a prioritások tisztázatlansága. A közösségi munka eszméjén alapuló helyi szociális gyakorlat nem nélkülözhet jövőre irányuló stratégiai programot, amely egyfelől a már meglévő feszültségek hosszú távú kezelését, másfelől a már észlelhető problémák elmélyülésének megelőzését szolgálná.

A közösségi munka jegyében végzendő programokhoz nélkülözhetetlen a kooperáció, s ahol ehhez esetleg partner lenne az önkormányzat, ott a források hiánya és a pályázati feltételek nehezítik a közösségi szintű fejlesztés megvalósítását.

Azokon a rendezvényeken, amelyek témája a civil társadalom fejlesztése, a helyi és ágazati szervezetek támogatása, a látványosan csökkenő részvétel szembetűnő jelzése az érintettek szkepszisének. Azáltal, hogy az önjelölt ernyőszervezetek a civil társadalom hivatott képviselőiként lépnek fel, azt a látszatot keltik, mintha általuk és velük megjelenne a valódi civil világ.

Párbeszéd és partnerség lennének a hívószavak egy olyan környezetben, ahol a mellérendelt emberi és intézményi viszonyok elemi formái sem működnek, a véleményezés csak jóváhagyást jelenthet, s még abban a szakmában is, amelynek lényege az emberi kapcsolatok egyenlőségének érvényesítése, a szakma képviselőit semmibe vevő vagy éppen megalázó döntések születnek.

A szociális munka az egyéni és közösségi hiányok és válságok kezelésében több ponton kötődik a kultúrához.

A szakma intézményesítésének kezdeti lázas időszakát a képzések politikai harcokkal kísért megalapozása határozta meg. A különböző nyugat-európai és amerikai minták elsajátítása egyidejűleg szolgálta a szakma legitimációját és a szakma alapjainak elsajátítását. E sajátos történelmi helyzet nem a kritikai recepció korszaka volt.

A képzés intézményesítése óta eltelt 14 év azonban már kellő rálátást ad azokra a gócokra, amelyek a szakmai gyakorlatra is kihatóan határozták meg a későbbi feszültségi pontokat.

A külföldi szakemberek közvetítette számos tézis egyikét azok az értékek jelentették, amelyek a felvilágosodástól áthatották a demokratikus közgondolkodást és mindennapi gyakorlatot. Ebben az értelemben a felvilágosodás alapeszméi a demokratikus politikai rendszerekben a kultúra anyagává váltak, s a hétköznapi élet, a rutinszerű emberi érintkezés megkérdőjelezhetetlen jellemzői. Ebből levezetve is szembeötlő az a magyar jelenség, hogy a közösségi munka milyen marginális szerepet játszik a felsőoktatási képzésből kikerülő ambícióiban: a demokratikus értékek közvetítése a szakmai tevékenység révén, az ezzel járó kockázatokkal és konfliktusokkal mennyire háttérbe szorul a biztonságos családgondozási, terápiás szemléletű rutinhoz képest.

A kultúra a beavatkozó cselekvés tere

Az, hogy ki mikor, hogyan és miért válik klienssé, a kultúra által nyújtott mintáktól, a probléma-megoldási képességtől, mint személyiség- és magatartási jellemzőktől függ.

Kulturáltság és kulturális teljesítmény fogalmi megkülönböztetése ellenére mégis szoros a kettő közötti összefüggés. A kulturális teljesítményekhez való hozzáférés, az elsajátítás módja csak részben egyéni adottság kérdése: a társadalmi hely és a tágabb világ kulturális közege olyan mélyen alakít, hogy szinte esélytelennek tűnik azoknak a képességeknek a formálása, amellyel meghaladható lehetne a szocializáció alakította adottságok behatároltsága.

Abban a szellemi és morális igénytelenségben, amelyet a kor és a magyar világ normává emelt, kérdésessé váltak azok az eszközök, amelyek révén a kommunikáció megteremtődhet.

A társadalmi tőke, mint a közösségi együttműködésben, a társas kapcsolatokban rejlő produktivitás forrása, érzékletesen ágyazza be az egyént

szociális világába. Az, hogy milyen kötések, s ezekből milyen tartalmú hálózatok szövődnek egyének köré, mélyebb tudás felé vihet a társadalmi pályák sikerességét illetően.

A mindennapi élet nyelvezete mint a társas érintkezés közvetítője, oly mértékben szétszakadt kulturális és hatalmi csoportok szerint, hogy a társadalmi integráció már ezen az alapszinten is kérdéssé vált.

A helyi igazgatás nyelvhasználata nemcsak stílusában jeleníti meg azt a hierarchikus viszonyt, amely a végrehajtó apparátus és a helyi lakosság közötti változatlan hatalmi elem kifejezésére szolgál. Fogalmi készlete is olyan történelmi-kulturális mintákat követ, amelyben a helyi képviselő és hivatalnok láthatóan saját biztonságát erősíti, eltávolítva magától a rajta kívül álló világot.

A magasabb képzettségűek számára is idegen, másik világot közvetít a normatív, kategorikus megfogalmazás, amely nélkülözi azokat a fogalmakat, amelyek a társadalmi tőke kötőanyagaként működnének: bizalom, elismerés, jövő, érdeklődés és együttérzés. Egy további elem is színezi a társadalmi kommunikációt, nevezetesen a hallgatásé. A meg nem válaszolt levelek, a vissza nem hívott telefonok bevett stíluselemek.

A civilizáció tanulása

N. Elias kiindulása az az állítás, hogy a civilizáció egyidejűleg értelmezendő szocio- és pszichogenetikai megközelítésből, azaz nincs külön társadalom és ettől elválasztható személyiség, mint önálló entitások. A kölcsönös függőségek kötelékében az emberek teremtik meg intézményeiket, amelyekhez alkalmazkodva, illetve azoknak alávetve alakul egymáshoz való viszonyuk, s e viszonyok meghatározta viselkedésük. Ebben a szétválaszthatatlan és vég nélküli kapcsolatban alakul ki az a habitus, amely egy adott közösségben többségi magatartássá válva, a továbbiakban formálja és meghatározza az intézmények működését is. Ebből következik a társadalmi mozgásoknak és személyiségfejlődésnek az a komplex látásmódja, amely szerint nincs külső és belső világ. Az emberi lény biológiai állandósága mellett mindaz, amit észlel, érzékel, átél és cselekszik, egyidejűleg hat a külső világra és jeleníti meg a személyiséget.³⁰

---

³⁰ Elias, N.: id. mű.

A kapcsolatoknak ez a folytonos dinamikája, amely a viselkedés közvetítésével a modern társadalmi intézmények arculatát és működési módját formálta, számos variánsban létezett a nyugati társadalmakban, Hollandiától a német fejedelemségekig.

Azok a szakmai tevékenységek, amelyek az emberi létezés különböző szintjein a változást célozzák meg, a pszichológiától a szociális és közösségi munkán át a politikáig, azzal a habitussal szembesülnek, amely a történelem formálta kultúra lenyomata, s amely egy kisebb vagy nagyobb közösség karaktereként észlelhető.

A változtatásra irányuló tevékenységek közül a szociális és közösségi munka közvetlen kapcsolatban áll a politikával.

A közösségi munka az ember változásra irányuló természetes beállítódására építve a tanulást mint a civilizálódás legfontosabb elemét „használja”: tudatosítja az ember alanyi létezését, azt ti., hogy ő hozza létre saját világát, s nem kiszolgáltatottja, elszenvedője életfeltételeinek, belső és külső világa között megalkothatja a harmóniát. A közösségi programok lényege az egymásrautaltság felismertetése, amiből kibomlik az együttműködés, s a cselekvő részvétel konstruálja meg egyén és társadalom egységét. A közösségi munka mindenkor konkrét miliójét azok az intézmények és habitusok alkotják, amelyeket a történelem gyúrt azzá, amivé váltak. Ezért nehezen érthető nyugati szakemberek számára az a küzdelem, amelyet a magyar közösségi munkások vívnak azért, hogy a nyugati fejlődés során már intézményesült és adottságként működő eszményeket, módszereket kíséreljék meg a változás szándékával a magyar társadalomba transzplantálni.

Eközben azonban ugyanilyen erővel működik az emberek biztonság iránti szükséglete, amelynek fő forrása az állandóság.

A közösségi munka során e két vektor (változás és stabilitás) nem pusztán egyéni pszichikai erőkként határolják a beavatkozás mozgásterét – beágyazódnak abba a kulturális mezőbe, amelyet a beavatkozás másik szintje: a politikai hatalom saját zsákmányaként kezel.

A szociológiai elméletek és módszerek közül csak kevesen voltak képesek oly módon leírni a valóságot, hogy mind a kutató, mind a sokaságot alkotó egyének szubjektív nézőpontját is bevonják az elemzésbe. Ennek a hiánynak a betöltésére Elias az alakzat fogalmát ajánlja, ami nem más, mint az egymással szoros dinamikai kapcsolatban álló egyének, csoportok körülírható egysége.

Ilyennek tekinthető egy család, a szomszédság, egy település vagy valamilyen kulturális, politikai társulás. Az alakzatban meghatározott szabályok érvényesülnek, de a kapcsolatokat nem feltétlenül pozitív erők tartják össze, ugyanennyire egymásra utaltak az egymással szembenálló, ellentétes érdekeikkel és indulataikkal egymáshoz tapadó egyének és csoportok is. Ezt a nyelvhasználat illusztrálja: a névmások mindenkor kifejezik a befoglalást és az elhatárolódást vagy éppen kizártságot.

Az egyszerű játékszabályok irányította versengésben is „mi” és „ők” szerint alakul ki a dinamika, s addig tekinthető az alakzat civilizáltnak, amíg ezek a keretek rugalmasak. A tanulási folyamat megrekedése, a változásra való képtelenség akkor fordul át civilizálatlanságba, amikor a csoporthatárok megmerevedése személyes becsvágyak, pszichés defektusok vagy mentális korlátok miatt következik be.

A beavatkozó szakember, a kutató is valamely alakzat része, mindenki az, még ha a változtatandó jelenség szempontjából reflektáló kívülálló is. Sem a szociológus, sem a szociális-, a közösségi munkás nem kerülheti meg a kérdést: milyen alakzathoz tartozóként használja a különböző névmásokat?

Elias aprólékos elemzéssel mutatja be, hogy a feudalizmus, majd a polgárosodás több száz éves nyugati történetének dinamikáját a társadalom felső rétegétől szétáramló viselkedésszabályok adták, de e társadalmi csoportok fokozatosan, kényszerűen befogadva a feltörekvő rétegek tagjait, át is alakították szabályaikat.

„A mindenkori felső rétegek viselkedésmódjai minden ilyen felfelé irányuló lökés során a feltörekvő alsó rétegével vagy szövetségeivel keverednek. A feltörekvők viselkedési mércéje, parancsaik és tilalmaik sémája szerkezetében megfelel a feltörekvési folyamat történetének. Így fordulhat elő, hogy a különböző polgári nemzeti szövetségek ösztön- és viselkedés sémájában, „nemzeti karakterében” pontosan leképeződik a nemesi és polgári rétegek korábbi kapcsolatainak módja, valamint azoknak a társadalmi összecsapásoknak a szerkezete, amelyek során e rétegek közül néhány végül hatalomra került”.³¹

Amit kulturáltságnak hívunk, az nem más, mint az összefonódottság tudatosítása révén az együttműködési készségnek, a másik iránti bizalomnak

---

³¹ Elias, N. (1987): A civilizáció folyamata. Gondolat, Bp.

és nyitottságnak, a tárgyalási készségnek a mindennapi életet és az intézményi világot átható gyakorlata, s amit politikai kategóriaként demokráciának neveznek.

E feltételek ismeretében milyen esélye van a magyar társadalomnak a nyugati demokráciák viselkedési szabályainak elsajátítására, amikor a változásra irányuló természetes beállítódást elfojtva politikai erők a legalantasabb emberi ösztönökre játszva módszeresen szakítják szét a társadalom szövetét, amikor a hatalom megragadásának szándékától vezérelve elutasítják a demokrácia elemi szabályait?

Az eredeti cikk megjelent a Parola 2004/2. számában

http://www.kozossegfejlesztes.hu/Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/ad153ea72c008278c1256f3300353b05?OpenDocument

Helyhatóságok és állampolgárok a magyar ugaron

*„Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.
(...)
Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.”*

Ady Endre

Dolgozatomat esettanulmánynak nevezem, mivel a benne leírt tények, események egy meghatározott helyszínhez, szolgáltatáshoz és körülhatárolható társadalmi körhöz köthetők. Az esettanulmány akkor tekinthető egyedi beszámolóknál többnek, ha a bemutatott történések tágabb összefüggésekbe ágyazódnak, s más, hasonló leírásokkal kiadják az „egészet” illetve alátámasztják az egészre vonatkozó egyéb módszerekkel is igazolt képet. Erre törekedtem: a civil társadalom mint társadalmi cselekvések összessége kvantitatív módszerekkel is leírható és összevethető a politikai-ideológiai programokkal. Jelen írásban azonban a hitelességnek más útját választottam: a személyes tapasztalatok összegezését.

Írással azt állítom, hogy míg a rendszerváltás előtti állampolgári kezdeményezések az állam hatalmával szembeni ellenállásként jelentették meg a civil társadalmat, addig a fordulatot követően az utóbbi fogalom a központi és helyi hatalom pusztá propagandaeszközüvé vált. A civil szerveződések, bár jogilag elismert formákat öltve, ténylegesen azonban a társadalomalakító döntési folyamatokon kívül, az állami szervezetnek kiszolgáltatva kísérik meg a demokrácia lehetőségét valóra váltani.

A civil társadalom 15 évvel ezelőtt meghirdetett programjának mintájául is a nyugati demokráciák szolgáltak. E társadalmak önmegújítási programja abban a képességükben is rejlik, hogy az egyes válsághullámokból, elszürkülésekből az emberi társulások újabb erőforrásainak mozgósításával képesek kitörni.

E dolgozatban arra teszek kísérletet, hogy megválaszoljam: vajon a magyar társadalomfejlődés tévútjainak ismeretében milyen esély látszik olyan civil társadalom megteremtésére, amely valóban tudatos, racionális vitákra alapozott cselekvésben kötheti össze az állampolgárokat? A majdani megvalósulás esélyét miképpen valószínűsíti egyfelől az államhoz fűződő viszony, másfelől a „szellemi közösség” lehetősége?

Az élmény

1997-ben azzal a céllal kezdeményeztem egy alapítvány létrehozását, hogy szakmai programmal humánszolgáltatást nyújtsunk vidéki térségben. Néhány kilométernyi távolságra Péctől addig sem családsegítő, sem egyéb tanácsadó szolgáltatás nem működött. A szervezet megalakulását követően a törvényi kötelezettség alapján fokozatosan jelentkeztek az egyes települések, hogy szerződés keretében az alapítványt bízzák meg családsegítő és gyermekjóléti feladatok ellátásával.

Az ellátási területhez tartozó 15 település között turisztikai előnyeit kihasználó, központi szerepkört ellátó és perifériává süllyedt települések egyaránt megtalálhatók.

Az önkormányzati törvény által deklarált települési autonómia a helyi adottságoktól függően nyújthatta a fejlődés és a helyi közélet megélénkülésének lehetőségét, vagy éppen mindennek az ellenkezőjét. Az önkormányzati képviselők, a polgármesterek kiválasztásához a merítési lehetőség a társadalmi összetétel alapján meglehetősen korlátozott volt: az értelmiségiek a falvak többségéből már eltűntek, s az alacsony iskolázottsággal pozícióba került emberek számára a döntési lehetőség egyben uralmi forrássá is vált.

A kedvezőbb helyzetű településeken, ahol a törvény biztosította autonómia révén jegyzőség és alapvető intézmények működnek, ritkán bizonyultak az önkormányzatok távlatokban gondolkodó, felelős grémiumoknak.

A helyi közösség életminőségének javítása általában olyan szemléletet és politikai gyakorlatot feltételez, amely kizárólag nyitott helyi politikáláson és a szakemberekkel való együttműködésen alapulhat. A rövid távú, érdekmotivált gondolkodás és a múltbeli viselkedésminták rögzültsége miatt azonban kooperáció helyett az uralmi viszonyok dominálnak, amit egyfelől a kikezdehetetlen szoros érdekháló, másfelől az önkormányzati törvény által biztosított korlátatlanság erősítenek.

Az a szándék azonban, hogy pályázati támogatással ösztönözzék a településeket az úgynevezett többcélú társulás létrehozására, éppen azokat az érdekeket mozgósította, amelyek lényegükből adódóan figyelmen kívül hagyják a társadalmi felelősséget, a leszakadó rétegek integrálásának kötelező szempontját, valamint az egyes kistelepülések életminőségének javítását. Kiemelve egyetlen mozzanatot: a kisiskolák önállóságának megszüntetése körüli viharok világosan mutatják, hogy a pusztán gazdasági racionalitásra alapozott érvekkel elindított folyamat felszakítja azokat a sebeket, amelyeket az évtizedek során kifosztott falvak lakóiban a leminősítéssel járó alárendelt helyzet okozott.

Nem térnék ki pl. a kisposták, a helyi vasútvonalak megszüntetése okozta el- és leszakadás élményre. Megteszik ezt Szelényi Iván és Ladányi János e témában közölt tanulmányaikban.³² Velük egyetértve állítom: a többcélú kistérségek alakulásában olyan centralizációs törekvés érhető tetten, amely a hatalom és a források koncentrációját hozza létre oly módon, hogy a demokrácia alapjai, nevezetesen a közvetlen társadalmi ellenőrzés csatornáit dugulnak el. A társulást ugyanis polgármesterek alkotják, akik egyéni és politikai szocializációjuk következtében automatikusan elfogadják az alárendeltséget, hiszen a források elosztása a társulás szintjén történik, következésképpen a hierarchikus tagoltság újabb szerveződéseként jelenik meg a részvevők számára. Innen már csak egy lépés, hogy amennyiben a társulás elnöke kizárólag a forrásokhoz való hozzáférésre használja ezt a pozíciót, legkevésbé a társuló polgármesterek kérik rajta számon a felhasználás módját. S még ha szembetűnő is a szakmai szempontok mellőzése, az elosztásban mindenki valamennyire érdekelt lesz. Így nem csak leszerelhető minden kontroll, de a részvevők függetlenül önmagukat saját választott testületüktől, valamint településük lakosságától, arról döntenek, amit a kistérség szintjén a behódolás diktál.³³

A hosszabb távra szóló, az életminőség javítására irányuló pályázatokban fel sem merült az önkormányzatok részéről az együttműködés lehetősége, még azokban az esetekben sem próbálták kiterjeszteni a döntési kört vagy legalább a javaslatok megfogalmazásának fórumát, amelyekhez célzottan hívtak fel egyes pályázati kiírások.

---

³²Ladányi J.-Szelényi I.: Az újrakörzetesítés társadalmi ára. Kritika, 2005. január

³³ Az élmény a Pécsváradon általam alapított Családszolgáltató- és Gyermekjóléti Szolgálathoz kötődik, ahonnan akkor távoztam, amikor Wekler Ferenc elnökségével létrejött a kistérségi társulás, amelynek megalakulása az önkény, a pénzforrások feletti rendelkezés és arrogancia jegyében zajlott.

A gazdasági racionalitással megalapozott területfejlesztés milyen garanciákat tartalmaz arra, hogy a másokat képviselni kötelezettek ne továbbra is saját hitbizományukként kezeljék a rájuk bízott területet?

A források racionális elosztásáról szóló érv azonnal megdől, ha közelebbről látjuk ennek mechanizmusát: a „többcélúság” fogalmkörébe sorolt szolgáltatások között a társulás, pontosabban annak elnöke rangsorol, s így lesz érdeemesíthető a társulás kiépülő adminisztratív apparátusa a családsegítő- és gyermekjóléti szolgáltatásnak kiosztott összeg többszörösére. S az apparátust, annak személyi és tárgyi fejlesztését „településfejlesztésnek” lehet adminisztrálni, sőt sikerként publikálni. S mint már most, a kezdeteknél látható: nem szolgál, hanem diktál, nem forrásokat biztosít, hanem önhatalmúlag rendelkezik, és e folyamatban fel sem merült az érdekek és szempontok egyeztetése tárgyalás formájában.

„(...) A centralizálás és decentralizálás – legalábbis a politikai életben – sohasem csak afféle műszaki kérdés, amelyben könnyedén meghatározhatók a terhelések és tűrések. Ez mindig a politikai dinamika körébe vág, ahol csak találgatni lehet a lehetséges következményeket.(...) A helyi közösségeknek átadott erőforrások mindig megnövelik bizonyos emberek hatalmát, akik többé-kevésbé állandó kapcsolatban állnak egyes körzetekkel. Bár mindig bizonytalan, hogyan élnek majd ezek a különféle emberek a hatalmukkal, az emberi tapasztalat azt a gyanút táplálja, hogy részben saját érdekeik előmozdítására fogják használni. És ezek az érdekek teljesen ellentétesnek bizonyulnak mások érdekeivel.”³⁴

Leginkább pedig az érdekeik képviseletére a legkevésbé képes, kilátástalan helyzetű kistelepüléseken élők érdekeivel. S mindez annak a meggyőződésnek a fényében különösen megfontolandó, hogy a szerző a liberális demokrácia talaján mérlegeli a centralizáció és decentralizáció társadalmi és politikai következményeit.

Elemzési irányok

Három fogalmat vázolok az elemzési irányok bemutatására: tér – perspektíva – nyelv, melyek a mindennapi életben természetes módon fonódnak össze. Az

---

³⁴ R. A. Dahl (1996): A pluralista demokrácia dilemmái. Osiris Kiadó, Bp. 115. o.

első két irány közötti összefüggés eléggé nyilvánvaló, a harmadik szempontra a dolgozat végén térek ki.

Tér alatt a települést értem, ahol élünk, ahol közvetlen kapcsolataink körbevesznek, ahonnan ki szeretnénk törni, vagy ahová kötődünk. A mindennapi élet cselekvései térhez kötöttek, s hogy az életünkre kiható, meghatározó döntések helyben történnek-e vagy tőlünk távol, kijelöli a településhez kötődés negatív vagy pozitív tartalmát. Történelmileg rögzült élmény az uralmi viszonyok térbeli távolságként történő megjelenése: a hatalom általában távol volt, s legfeljebb annak közvetítőivel kerültek a helyben lakók kapcsolatba. A függőségek láthatatlan szálakként határolták az emberi viszonyokat. Erre szolgált a jog, a szolgáltatási kötelezettség, s így lett lesüllyedt periféria a vidék. Ma az autonómia burkába rejthető a helyi társadalom, s azon belül a hátrányos helyzetű rétegek kiszolgáltatottsága, azaz „autonóm” módon hanyagolható a foglalkoztatás-, lakásprogramok- és szolgáltatásfejlesztések kialakítása.

A közelség, a szomszédság értelmében, lehetőség és egyben korlát: a mindennapi érintkezés cselekvési lehetőséget és elzárkózást, ellenségességet egyaránt nyújthat. Hogy e kettő közül melyik válik az emberek élményévé, a perspektíva határozza meg.

A perspektíva, mint élmény: a kisebb-nagyobb közösségek is az egyéni élet folyamatához hasonló módon élik át a térbeli és időbeli mozgást: honnan haladunk mi felé, mi látszik azon a horizonton, melyet a mindenkori tudásszint húz meg? A helyi közösségek befelé fordulása szorosan összefügg térbeli és gazdasági elzártságukkal, s ez a kényszerű állapot csak megfelelő politikai feltételek esetén, vagy különleges helyzetben készíthet közös cselekvésre.

A települések nagyobb egységét átfogó igazgatási és szolgáltatási egység, nevezzük kistérségnek, távolságot teremt a mindennapi életvilág és az ezt befolyásoló döntések között. A kistérség csak akkor lenne értelmezhető fejlődésként, ha igazi távlatot teremtene, tágítva a közösségteremtő szellemi horizontot. A konkrét terepen szerzett tapasztalataim azonban sokkal inkább azt támasztják alá, hogy az igazgatás újabb (vagy inkább felújított) szintje épül ki: már létezik „A” központ, még csak kezdetleges, de láthatóan fejlődő bürokráciával, csúcán a pénzosztogató elnökkel.

Csekély a valószínűsége, hogy a jogszabállyal életre hívott, bővülő állami forrásokkal megtámogatott apparátus bármilyen diszfunkciója esetén a

konstrukció lebontható lehetne. (Tíz évvel később már látható, hogy a következő, jobboldali kormányzat erre építve újra életre hívta a járást, s mert a függőségek rendszerét még így is kevesellte, kormányhivatalok telepítésével centralizálta a teljes közigazgatást, ténylegesen eltörölve a helyi autonómiát.)

Mint az közismert, a '70-es évek településfejlesztésnek nevezett centralizációs koncepciója, s ennek gyakorlata nem csak gazdasági értelemben lehetetlenítette el, hanem olyan társadalmi zárványokká is süllyesztette a kistelepüléseket, amelynek messze ható következményei mára sűrűsödtek szociális kérdéssé. Az intézmények, szolgáltatások hiányát, a foglalkoztatási, s az ebből következő megélhetési gondokat, az ezzel szorosan összefüggő lakhatási viszonyokat a kistelepülések önkormányzatai képtelenek kezelni. S korlátaik nem pusztán a források szűkösségével magyarázhatóak.

A hagyományosan központi szerepkört betöltő, s ennek okán városi rangot nyert települések mindezt hierarchikussá formálják a települések formális-adminisztratív kapcsolatában, ami ebből következően áthatja a személyközi viszonyokat is. A kisvárosi intézmények ugyan attól nyerik létjogosultságukat, hogy a környező települések lakói ezeket igénybe veszik, a szolgáltatásokhoz nyújtott hozzájárulás megállapításakor a feltételeket mégis a város diktálja.

Ennek egyik legszembetűnőbb esete az iskola működése, ahová nagy számban a környező kistelepülésekből busszal járnak be a gyerekek. Egy-két kistelepülés még kitartóan küzd alsó tagozatos, összevont osztályokkal működő iskolájának megőrzéséért, de a felső tagozatosok számára a kisváros iskolája vált elérhetővé. A szociológiai evidencia az iskola társadalmi szelekciós szerepéről itt a maga nyers valóságában tetten érhető: a tanítási időn túli programokat a közlekedés miatt csak a városban lakó, a falvakénál lényegesen magasabb életszínvonalon élő gyerekek vehetik igénybe; az itt lakó pedagógusok csak a helyiekkel tudnak tanítási időn túl is foglalkozni, hogy helyzetbe hozhassák őket; az önbizalmat erősítő reprezentációs alkalmakkor is elsődlegesen az a gyerek kap lehetőséget, aki helyben lakik. Automatizmusnak tűnik az a gyakorlat, hogy pályaaorientációként a kistelepülésekben élő, és/vagy szegényebb, elesettebb gyerekeket a helyi középiskola két szakmunkás képzésébe terelik, míg a város érdekszövevényébe tartozók, az iskola eredményességi statisztikáját emelve, tipikusan a megyeszékhely gimnáziumaiban tanulnak tovább.

A térbeliség szociális dimenziójának még markánsabb illusztrációja a közigazgatásilag a városhoz tartozó, attól kb. 2 km-re fekvő egykori majorság.

Az aprófalunyi népességnek otthonául szolgáló pusztát az ismert történet szerint államosították. A cselédsor maradt, a kastély hol hivatali helyiséggé, hol építőtáborrá vedlett, legutóbb szerelóműhelyé, de lakóinak sorsa több nemzedékváltás után is változatlanul cselédlét. Abban a tekintetben a kisváros lakóinak számítanak, hogy a kommunális adót fizetniük kell: orvosi rendelés számukra a gépműhely irodahelyiségében biztosított. Sem a gyerekek, sem a felnőttek számára nem áll rendelkezésre közösségi tér.

A „civil társadalom fejlesztése” című állami színjáték

A kortárs politikai filozófia egyik alapkérdése, hogy miként biztosítható a képviseleti demokrácia feltételei között az állam és civil társadalom közötti egyensúly. Mindkettő jelentőségét hangsúlyozza P. Manent:

„Szabadságunk önkinyilvánításának két mozzanata van: a civil társadalmi és az állami mozzanat. Mindegyikünk részese a civil társadalomnak, s ugyanakkor képviselve van az államban és az állam által. A civil társadalom és az állam két pólusa egy mechanizmusnak, melynek működéséhez mind a kettő egyformán nélkülözhetetlen.(...) A liberálisok azt mondják, hogy a társadalomban mindenkinek szabadon kell tudnia gyakorolnia jogát az élethez, a szabadsághoz és a boldogság kereséséhez. Ellenfeleik azt mondják, hogy csakis az erős és valóban reprezentatív, a társadalmat képviselő állam rendelkezik elegendő hatóerővel ahhoz, hogy megvédje a társadalom tagjait az uralom és elidegenedés azon újabb formáitól, amelyeket társadalmi hatalmak, mindenek előtt a „pénz hatalma” kényszerítene rájuk.”³⁵

Az állam önkorlátozása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ez az egyensúly valóban létrejöjjön, s az állampolgárok számára ez a kettős részvétel átélethető valóság lehessen.

A rendszerváltást megelőző és előkészítő rövid időszak valóban a szabad kezdeményezések lázában telt: amatőrként váltak különböző szakmák képviselői közösségfejlesztőkkel, s általuk lett a felszabadultság élménye közvetíthetővé azok számára

---

³⁵ P. Manent (2003): Politikai filozófia felnőtteknek. Osiris, Bp. 53. o.

is, akik eldugott településeken, gettókban alig, vagy egyáltalán nem érzékelték a politikai folyamatokat. A különböző szerveződések egy csoportba sodortak társadalmilag-kulturálisan egymástól távol álló embereket, csoportokat. De rövid időn belül az államhoz dörgölözés bevált taktikai kezdtek működni: pártokban és látszat civil szervezetekben egyaránt a hatalomba kerülés manőverei uralkodtak el. A pártokkal ezúttal nem foglalkozva, a civil szerveződésekről is lehullott a lepel. Önkormányzatokba, s onnan magasabb és/vagy jövedelmezőbb stallumokhoz nyílt meg az út.

A szerződés szabadságáról

Lehet-e a szó eredeti értelmében fejlesztésről beszélni, ha nem ismeretes az ókori római jog által bevezetett, majd a több mint 200 éve általánossá vált szerződési kötelezettség: a szerződő felek egyenlő jogain és kötelezettségein alapuló megállapodás, amely megegyezés útján teremti meg a szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyensúlyát? A jogszabályok hevenyészettsége, valamint az egyes jogszabályok közötti ellentmondások olyan játékteret biztosítanak, amelyet a mindenkori uralmi helyzettől függően lehet értelmezni. Az ebből következő gyakorlat révén éppen a társadalom legfőbb integráló ereje: a jogban való bizalom erodálódik.

Az ellátási terület egyik települése, ahol a közép- és idősebb nemzedék elmondása szerint a '90-es évek elejéig virágzó közösségi élet zajlott, mára 800 körüli lakosával nem csak a kiáltó egyenlőtlenségek bemutató terepévé vált, de a helyhatóság működési módja tartalmazza az anómia összes tankönyvi formáját: félelem és agresszió, etnikai feszültségek, deviáns magatartások, nyomor, elmenekülés.

„(...) kíváncsi vagyok, hogy nem az-e a társadalmi konfliktus legújabb formája, hogy maga a társadalmi szerződés kérdőjeleződik meg. Ezen nem a társadalmi szerződés polgársági jogok részletezését szolgáló finomabb elágazásait értem, noha ezek is fontosak. A társadalmi szerződés alapcikkelyeire gondolok, azokra, amelyek a törvényt és a rendet határozzák meg. (...) Egy társadalom, amely elfogadni látszik olyan csoport tartós létezését, amelyet semmilyen érdek nem fűz hozzá, saját magát sodorja veszélybe. (...) a többségi osztály már nem bízik saját pozíciójá-

ban. Határokat von, amelyeket senki nem léphet át, miközben meginog akkor, amikor arra kerül a sor, hogy betartassa a szabályait.”³⁶

Civil erőlködés

A civil világ megerősödésének egyik fontos feltétele a szervezetek fenntarthatóságának biztosítása.

A szektorsemlegesség hirdetése mögött zavartalanul élveznek a civil szervezetekhez képest előnyöket az egyházak és állami-önkormányzati szervezetek. Az egyházaknak juttatott támogatás politikai játszmák részévé teszi azokat a feladatokat, amelyeket az állam átruház különböző szervezetekre.

A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek viszonya a demokrácia egyik sarkalatos pontja: itt dől el ugyanis, hogy a jogállam intézményeinek kiépülése elegendő feltételt jelent-e a polgárok számára, hogy állampolgároként felelősséggel létezzenek, s képviselőként is tisztában legyenek ennek jelentőségével. Ez a viszony azonban a kezdetektől több sebből vérzik: a képviselőtestületek számára a jogszabályok olyan mozgásteret biztosítanak, amelynek kihasználása a képviselők és polgármesterek intelligenciájától és egyéni morális érzékétől függően szolgálja az ott lakók érdekeit.

A harmadik szint a civil világ belső szerveződése: az EU fejlesztési koncepciójának egyik legradikálisabb követelménye a regionális tagoltság megteremtése.

A civil társadalom számtalan definíciója közül a legkevésbé teljesíthetővé a hatalom kontrollja vált. A pártok létrehozott plurális, képviseleti demokrácia akkor teljesítheti be valódi szerepét, ha az állampolgárok kezdeményezésével alakuló társulások, egyre több feladatot átvállalva, korlátozzák az államot s nem a hatalomhoz történő hasonlással, törleszkedéssel érvényesítik érdekeiket, hanem kritikai magatartással őrzik függetlenségüket. Ahogyan az egymást váltó politikai kurzusok kebelezték be, gyúrték le a kezdetben felszabadult civil törekvéseket, az állampolgárok úgy vesztették el érdeklődésüket a közügyek iránt.

Ennek következtében ma a közösségi munka lehetőségei sokkal beszűkültebbek, amint a '90-es évtized elején, s ezért legkevésbé a fásult, bizalmatlan, önbecsülésüktől megfosztott helyi lakosok tehető felelőssé.

---

³⁶ R. Dahrendorf (1994): A modern társadalmi konfliktus. Gondolat, Bp. 259-260. o

Rögzült viszonyok

1989-1990 eufórikus lázában alakultak meg a legkülönbözőbb célú pártok és egyesületek, alapítványok. A parlament, s benne a pártok, a politikai rendszer elsődleges intézményeiként egyre erőteljesebben dominálva a közéletet, a hatalmi viszonyoknak megfelelően maguk képére formálták a politikai szcéna egyéb terepeit is. Így jöttek létre azok a jogszabályok, amelyek a felszabadultság magasztos érzésétől áthatva minden társadalmi intézményt az előző történelmi korszakban elszenvedett sérelmek rehabilitációjaként értelmeztek. A tanácsok helyébe lépő, minden kistelepülésen megalakuló önkormányzatok működése, az elrabolt magántulajdon visszaállítása kárpótlással, az egyházak gátlástalan terjeszkedése a társadalmi élet szinte minden területén az autonómia címszavával történt.

Az állami támogatástól való függőség változatlanul fennmaradt, továbbra is életben tartva a hatalomhoz való viszony, a lojalitás jelentőségét. Mindeközben tisztázatlan, hogy a civil szféra mely szerveződései milyen helyi értékkel bírnak a társadalmi integráció szempontjából. Azonos elbírálásra érdemes-e egy nemzetiségi táncgyűttes és a hallássérültek életminőségének javítását vállaló alapítvány? Mindegyik szervezet a társulás szabadságát jeleníti meg, de morális tartalmát tekintve mégsem sorolható azonos kategóriába a személyes élet gazdagítására szerveződő közösség, amely jogi személyként az érdekek képviselőjére is alkalmas és azok a szervezeti formák, amelyekben a résztvevők, a tagok tevékenysége túlnyúlik a személyes érdekeltségen.

Milyen szervezetben, milyen emberi készségekkel és törekvésekkel valósul meg ez a munka?

Az 1980-1990-es évek fordulójáig felrázó kritikai üzenete volt azoknak a társadalomelemző esszéknek, amelyek az ideológiai hazugságok mögötti közösségnélküliségről számoltak be.³⁷ A közös élmények, érdekek és érdeklődések, tevékenységek mentén történő közösségalakulás hiánya festette szürkére a mindennapokat.

Az individuális szabadság élményétől nem csak a szociális egyenlőtlenségek, s az ezzel társuló biztonsághiány fosztják meg az egyes embert, hanem a jogbizonytalanság is. Az intézményekkel körülbélelt demokráciában az egyes ember kiszolgáltatott a közbiztonság és az érdekvédelem hiányának, a piaci viszonyoknak és legfőképpen a jogbizonytalanságnak.

³⁷ Hankiss E. (1982, 1986): *Diagnózisok 1.,2.* Gyorsuló idő, Magvető, Bp. 304, 466. o.

„Ha a demokratikus országokban élő embereknek nem volna sem joguk, sem kedvük politikai célokért egyesülni, függetlenségüket viszontagságok fenyegetnék, viszont hosszú időre meg tudnák őrizni vagyonukat és ismereteiket, de ha nem tennének szert a köznapi életben való társulás művészetére, maga a civilizáció forogna veszélyben. Egy olyan nép, melyben az egyének elveszítenék annak lehetőségét, hogy önállóan hajtsanak végre nagy dolgokat, s ugyanakkor a közös fáradozás képességére sem tudnak szert tenni, csakhamar a barbárságba hullik vissza. (...) Egy demokratikus nép erkölcse és műveltsége éppoly nagy veszélyben forogna, mint kereskedelme és ipara, ha a kormány mindenütt átvinné a társulások szerepét. Az érzelmek és eszmék csak akkor újulnak meg, a szív csak akkor hevül, az emberi jellem csak akkor fejlődik, ha az emberek kölcsönösen hatnak egymásra.”³⁸

A cselekvés szellemi morzsái

A civiltás az állam és társadalom közötti viszony dinamikájában kap értelmet: párbeszéd és partnerség lennének a hívószavak egy olyan környezetben, ahol a mellérendelt emberi és intézményi viszonyok nem működnek. A megszokott fogalomhasználat statikus képben jeleníti meg azt a dinamikát, amely az emberek közötti kommunikáció során intézményesülve, vagy informális kapcsolatokban társadalomként testet ölt.

„A társadalom, amelyet gondolatilag oly gyakran állítunk szembe az 'egyénnel', kizárólag egyénekből áll, s az egyik ilyen egyén éppen mi magunk vagyunk. Nyelvi és gondolati eszközeink azonban nagyrészt olyanok, mintha az egyes emberen kívül minden 'tárgy', még hozzá nyugvó tárgy lenne. Az olyan fogalmak, mint 'család' vagy 'iskola' nyilvánvalóan emberek alkotta szövedékre vonatkoznak.(...) A kölcsönös függőségben lévő emberek csoportjaira – amelyekbe talán mi magunk is tartozunk – vonatkozó megszokott nyelvi eszközeink és ezeknek megfelelően gondolati műveleteink eldologiasodott jellege nem utolsósorban éppen a társadalom fogalmában mutatkozik meg, s abban a módban, ahogy arról gondolkodunk.”³⁹

---

³⁸A. de Tocqueville (1983): A demokrácia Amerikában. Gondolat, Bp. 405. o.

³⁹N. Elias (1999): A szociológia lényege. Napvilág Kiadó, Bp. Bevezetés

Az objektivitás dilemmája: kultúrában létezőnk, azaz életvilágunkat a nyelvi kommunikációval, az érintkezési stílussal, cselekvéseink céljaival és az azok eléréséhez használt eljárásmodokkal kulturális mintákká alakítjuk. Az ily módon folytonos változásban lévő kapcsolatrendszer a szocializáció során mintázatokká válnak. A vizsgált „társadalom”, ill. annak egy-egy részterülete nem olyan tárgyi valóság, amelyet önmagunkon kívüli realitásként elemezhetünk, hanem viszonyrendszer, amihez meghatározott értékekkel és módszerekkel viszonyulunk.

E dilemmák egyik lehetséges feloldása a beavatkozó cselekvés szociális-közösségi munka formájában.

Akciókutatás és közösségi munka lényege az életvilág horizontjának kitágítása azoknak a tudásoknak a mindennapivá alakítása révén, amelyek a különböző tudományterületek integrálásával közvetíthetők.

A politikai retorika nyelve törzsi nyelv, amely kizárólag egymástól elválasztó határvonalakban képes megragadni az egyéni és csoporttörekvéseket. A helyhatóságok nyelvi készlete a leglátványosabban őrzi a kulturális folytonosságot: a rendies uralmi viszonyokat az elmúlt 15 év demokratikus-ként deklarált önkormányzati lehetőségei nem törték meg. A függelmi és tekintélyi viszonyokra szocializált és mindenekelőtt eszerint tájékozódni és közlekedni képes magyar társadalomban a helyhatóság a személytelen hatalom képviselőjeként él tovább, amely önmagát nem csak a személyes érdekszféráján kívül eső lakosságtól különbözteti meg, hanem a szervezeti formát öltő civil világtól is. Ez utóbbi felett ui. egyrészt megtörik a rendelkezési joga, másrészt nincs olyan nyelvi kódja sem, amivel a szabadságként megjelenő állampolgári kezdeményezéshez közelíthetne.

A bürokrácia Max Weber-től származó elemzésére utalva pusztán az igazgatási apparátust jellemző rendi összetartozást, s a mindenkori felső szintekhez való behódoló magatartást emelem ki. Mindez a magyar társadalomtörténetben a hivatalnoki réteg védett uralmi pozíciójával társult, s e magatartásminták túléltek évtizedeket. Ma ott virulnak a helyi jegyzőségekben, a városi polgármesteri hivatalokban, minisztériumokban, egyéb országos állami intézmények apparátusaiban.

„Ha egyszer a bürokrácia teljesen kiépült, a legnehezebben szétszűrhető társadalmi képződmények közé tartozik. A bürokratizálódás a specifikus eszköz a 'közösségi cselekvésnek' racionálisan rendezett 'társas cselekvéssé' való átalakítására.(...) Mihelyt valahol maradéktalanul

keresztülvitték az igazgatás bürokratizálását, létrejött az uralmi viszonyoknak egy gyakorlatilag lényegében elpusztíthatatlan formája.”⁴⁰

E magatartásminták alapvető vonása, hogy a bürokrata természetes adottságnak kezeli a hivatal és az állampolgárok közötti egyenlőtlen viszonyt, ami megengedhetővé teszi a lekezelő, fölényes modort, a számon kérő, kioktató nyelvhasználatot, az önmagát igazoló, tartalom nélküli iratgyártást.

A nyílt társadalom fejlesztésében kulcsszerepet játszó Soros Alapítvány húsz éves működése alatt bizalommal támogatta a különböző programokat. Ez volt a kivétel: szélesebb körben inspirált állampolgári kezdeményezéseket, mint az állami apparátus meghirdetett hangzatos projektjei.

Az 1990-es évek eleje óta számos lehetőség kínálkozott és kísérlet is történt, hogy értelmiségiek települjenek vissza a falvakba, vagy a kisvárosok szellemi életének adjanak ismét némi lendületet. Ezzel ellentétes tendenciát észleltem az általam ismert kistelepüléseken: a magasan képzett, korszerű pedagógiát képviselő tanítónő a falu teljes lakossága számára szervezett programokat, mégsem maradhatott meg az iskola, s diplomás polgármesterek adták fel a küzdelmet, mert értetlenségbe és ellenállásba ütköztek a képviselőtestület és apparátus részéről.

Bár a vidéki képviselők többsége, beleértve a polgármestereket is, politikai függetlenségét hangoztatja, valójában ez fedőfogalma annak a manővernek, hogy időben igazodjanak a mindenkori erőviszonyokhoz. Ugyanakkor alkalmanként kapcsolatba kerülnek az országos hatalmi-igazgatási apparátussal, s úgy vélik, ettől a politikai osztály részesévé válva, saját körükben ismételgethetik a máshol hallott, de meg sem értett fordulatokat. Az öngazoló fontoskodás elnézhető mindaddig, amíg nem fertőzi a környezet szellemi levegőjét. De megérdemli-e ugyanezt az elnézést az a polgármester, aki hivatali helyiségében, helyi lakosok jelenlétében a legordenárébb antiszemita megjegyzést teszi?

---

⁴⁰M. Weber (1967): Az uralom szociológiája. In: Gazdaság és társadalom. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 287. o.

Mi köze mindennek a szociális munkához?

A humányszolgáltatások emberi kapcsolatokat teremtenek, kiemelhetik az egyes embereket a társadalmi izoláltságból és a közösségeket mellőzött helyzetükből.

A szociális munka a változtatás hivatása, s erre csak akkor lehet képes, ha nem csak észleli a problémákat, hanem megkeresi a látszólag távol eső jelenségek közötti összefüggéseket, s egyidejűleg avatkozik be a tér-perspektíva-nyelvhasználat jelenlegi társadalomromboló gyakorlatába.

Az állam hatását a társadalomtudományi gondolkodásra elemzi Bourdieu:

„Thomas Bernhard igen egyéni érvelése, ez a túlzásokkal és hiperbolákkal dolgozó szitokretorika jól illik saját szándékához, hogy valamiféle hiperbolikus kétellyel tekintsek az államra és az államról való gondolkodásra. Nem lehetünk eléggé résen, ha az államról van szó.

Majd némi kritikát követően hozzáteszi:(...) vegyük komolyan, amit Th. Bernhard mond”.⁴¹

„Ha embereket látunk, államembereket mindig, államszolgákat, helyesebben mondva, nem természetes embereket, hanem keresztül-kasul természetellenessé vált államembereket mint államszolgákat, akik egész életükkel az államot, és tehát a természetellenest szolgálják. Ha embereket látunk, csak természetellenes államembereket, akiket hatalmába kerített az állambárgyúság. Ha embereket látunk, csakis az államnak kiszolgáltatott, az államot szolgáló embert, aki áldozatául esett államának.(..) Nap mint nap, ahogy felébredünk, az émelygés tör ránk államunktól, és ha kimegyünk utcáinkra, az államemberektől émelygünk, akik benépesítik államunkat.(...)”⁴²

A tanulmány eredetileg a Civil Szemle 2005/2. számában jelent meg.

---

⁴¹ P. Bourdieu (2002): A gyakorlati észjárás. Napvilág Kiadó, Bp. 86. o.

⁴² Th. Bernhard (1998): Régi Mesterek. Palatinus, Bp. 46. o.

Reflexiók és kérdések – Harkai Nóra dolgozatához kapcsolódva⁴³

1. A dolgozatot a normatív közösségfogalom hatja át, olyan eszmeként, amely kritikai szempontjaink mögött rejtetten vagy kifejtve is húzódik, lényege: a közösséggé szerveződés társadalmi-politikai jelentőségének felismerése.

Kérdés, hogy gyakorlati munkánk során átélt tapasztalataink igazolják-e a közösségnek mint eszmének a megvalósíthatóságát, beavatkozásaink valóban alakítottak-e a valóságon vagy inkább a kudarcok felől közelítve: nem arról van-e szó, hogy a valóság erősebb minden normatív megközelítésnél és ellenáll azoknak a törekvéseknek, amelyek normatív alapon, azaz abból a kiindulásból, hogy mit tekintünk *Jónak*, próbálja megváltoztatni azt?

A dolgozat nagy elméleti apparátussal és többirányú kitekintéssel érzékelteti azt a mindannyiunk számára ismerős dilemmát, hogy spontán társulások történetileg csak ezt előhívó, ösztönző, megerősítő kulturális-politikai milióban jöhettek létre, míg ez utóbbiak hiánya esetén számtalan erőfeszítés ellenére sem biztosítható valamely fejlesztési program tartós fennmaradása.

2. A közösséggé szerveződés, a civil társadalom kialakulása ellentétéként, kritikai felhanggal jelenik meg az individualizmus, amely a modern ipari-fogyasztói társadalom következményeként szakítja szét azokat a kötelességeket és kötöttségeket, amelyek a tradicionális társadalom kohézióját megeremtették. A XIX. századtól valóban lényeges változás történt a rendi világot jellemző természetes kötelek felbomlásával, de nem mindenütt Európában és nem azonos mértékben vezettek a társadalmi integráció fellazulásához.

A közösségi munka szempontjából mintaadónak tekintett Angliában pl. egy történelmi tanulmány megállapítása szerint az individualizmus már a protestáns szellemiség megjelenése előtt áthatotta a társadalmi életet, s ez adta minden egyéb országtól megkülönböztethető vonását. Ezen a talajon alakult ki erős civil társadalom, mivel határozott öntudattal, tulajdonosi önállósággal rendelkező emberek képesek érdekeik védelmében, közös érdeklődés mentén vagy önmagukon túlmutató célokért társulni.

---

⁴³ Elhangzott Harkai Nóra: *Közösség és közösségi munka c. tanulmányának bemutatóján*, 2007. február 16.-án Budapesten, a Magyar Művelődési Intézetben tartott Szakmai Napon. A tanulmány a www.kozossegfejlesztés.hu honlapon a Parola-füzetek sorozatban olvasható. A szerk.

Alan Macfarlane társadalomtörténeti - antropológiai tanulmányában magyarázatot keres arra, hogy mikortól és milyen tényezők hatására tért el az angol társadalom fejlődése a kontinentális országokétól. Kutatása a XIII. századra vezeti vissza a sajátos út kezdetét, amikor a kontinentális családi parasztgazdaság helyett itt az egyéni tulajdonlás vált jogilag biztosítottá, s ez alapozta meg az individuális felelősséget, amely később a gazdaság hajtóerejévé és a társadalmi önszerveződés ösztönzőjévé vált. Ehelyütt csak az összefoglalójából emelek ki egy kis részt, amelyben azokra a szerzőkre hivatkozik, akik külső szemmel alkottak véleményt e folyamatról. Mások mellett Montesquieu-t idézi részletesen:

„A mérsékelt fényűzésben élő angolok gazdagok, a szabadságnak és a káros előítéletektől mentességnek köszönhetően Anglia kereskedő nemzeté vált.” (...) Azt írja (M.), hogy más nemzetekkel szemben „az ilyen nemzet bámulatosan szereti szabadságát, minden állampolgár függetlenségét kedvére érvényesítheti, s ami a vallást illeti, minthogy ebben az országnak minden állampolgárnak meglenne a szabad akarata, és ennek folytán csak saját belátása és elképzelései vezetnék, annak kelle-ne bekövetkeznie, hogy (...)a különböző felekezetek elszaporodnának(...)Minthogy a törvényt ott minden ember javára hozzák, mindenki uralkodónak véli magát, ebben a nemzetben az emberek inkább szövetségesek, mint polgártársak.” Más szavakkal, inkább egyenlő és független egyének egyesületének a tagjai, semmint az alávetettek alapjában véve hierarchikusan szervezett, szolgálékű nemzetének.”⁴⁴

A verseny – piaci vagy egyéb teljesítménybeli – valóban szétszakít és lesodor a pályáról sokakat, de talán személyes létükben való megerősödésük teszi a leszakadtakat is alkalmassá a másokkal való társulásra.

A munkásmozgalom is az egyes emberek önbecsüléséből táplálkozott, de kétséges, hogy az underclass tagjai képesek-e közösséget alkotni. A közösséggé szerveződés jövőre irányultságot feltételez, míg a szegénység, a kisodródott léthelyzet mindig a jelenidejűséget erősíti fel.

A XIX. század végén kialakuló kapitalista gazdaság az egyéni teljesítmények különleges gazdagságát hozta, s ehhez a korszakhoz kötődik az a rendkívül élénk társadalmi mozgás, amely még a két világháború közötti

---

⁴⁴ Macfarlane, A. (1993): Az angol individualizmus eredete. Századvég Kiadó-Hajnal István Kör, Bp. 235-236.o.

korszakra kihatóan is meghatározta a magyar társadalmat (e korszak minden retrográd gazdasági-politikai –társadalmi jellemzőjével szemben és annak ellenére!).

Érdeemes ismételten átgondolnunk, hogy a gazdaság és politika jelenlegi destruktív hatása mennyiben ágyazódik a történelmileg kiformalódó kultúrába? Ha a piacra verünk minden károsító hatást, mit is állíthatnánk vele szemben?

A szélsőségesnek mondott amerikai individualizmus és a piac abszolút hegemóniája mellett miért szerveződnek középosztálybeliek a legkülönbözőbb célokra, szervezetekre? Csak individuális szabadság birtokában érezhetnek az emberek felelősséget.

Harkai Nóra, felismerve ezt az ellentmondást, dolgozatában utal a kommunitariánusnak nevezett politikai filozófiai irányzatra, amelynek kiindulása éppen az amerikai társadalom individualizmusának és a társadalmi kohéziót erősítő társulásoknak az összeegyeztethetősége. S idéz magyar szerzőt is, aki szociálpszichológiai megközelítésből hasonló következtetésre jut, azaz erős individuumok nélkül nem teremthető állampolgári öntudatra építő demokratikus közösség.

3. A közösségről mint megvalósítandó pozitív értékről beszélünk. Észrevesszük-e, hogy milyen erős kohézió működteti azokat a szerveződéseket, amelyeknek céljait, működési módját, stílusát, szimbólumait kategorikusan elutasítjuk? Szervezőerejük és összetartozás érzésük éppen azokban a jellemzőkben rejlik, amit a széteső helyi társadalmakban hiányolunk: erős, autokrata vezető (vezér) köré szerveződő, metaforikus nyelvet használó, önmagukat szimbólumokban megjelenítő, közösségi rítusokat szervező, folyamatosan ellenségeket kreáló csoportok tagjait bizonyára mélyen áthatja a közösségiség érzése. Itt az individualizmusnak nincs helye, s ehhez képest a szakszerű beavatkozás racionális beszédmódja, kézzelfogható pozitív célkitűzései meglehetősen gyenge pozíciót képviselnek.

Az új vallási csoportok, a biológiai és mentális egészséget kultusszá emelő életprogramok, szertartások a beavatottság révén rendkívüli erővel képesek egymáshoz kapcsolni az odatartozókat.

A populizmus a hatalom megszerzésének olyan eszköze, amely elsődlegesen az indulatokra, az alantas ösztönökre építve teljesíthetetlen víziókkal tereli tömegbe az embereket. Nem racionálisan gondolkodó állampolgárokat szólít meg, hanem ideológiai rejtjelekkel, szimbólumok előhívásával kínál cselekvési irányt a demokrácia megsemmisítése felé. Ez a folyamat az

individuumok alkotta közösség helyett a tömegre épít, annak aktuális igényeit szolgálja ki.

4. A közösségi munkát legközvetlenebbül érinti N. Elias szociológiai megközelítése, amellyel feloldja a társadalom és egyén szembeállításának teoretikus szempontból is problematikus kettősségét. A társadalom ugyanis absztrakció: emberekből, azok csoportjaiból és általuk alkotott intézményekből áll. Következésképpen nem állíthatjuk, hogy *A* társadalom áll szemben közösségi törekvésekkel, hanem mindig körülhatárolható intézményi gyakorlat (pl. önkormányzat), ideológiai mozgalmak, politikai működés, kulturális hatások korlátozzák vagy fékezik le az emberek együttes cselekvésre irányuló törekvéseit. Ezek pontos megnevezésével, s az ezzel szükségképpen együtt járó konfliktussal lehet racionálissá alakítani azokat a szükségleteket, amelyek kielégítésére az emberek a társulás különböző módzatait választhatják.

5. A közösségfejlesztés és a szociális munka összekapcsolása jelentős fordulat a két szakma elkülönülésének meghaladásában. A közösségi munka is a befogadást (inclusion) hirdeti, a szociális munka célcsoportját pedig meghatározás szerint a leszakadók, hátrányos helyzetűek, kirekesztettek alkotják. Miképp oldható fel az a dilemma, hogy a leszakadók helyzete, a szegénység nem kezelhető közösségi munka keretei között: sem az érintettek nem vonhatók be programokba, sem az ezt célzó pályázatok, források nem alkalmazhatók a szükséges megoldásokra?

Jelenleg úgy látom, hogy a szociális munka szemléleti átalakítása, a szolgáltatások kiterjesztése a hivatali-intézményi falakon túlra, a civil szervezeti keretben végzett gyermek- és családvédelem fokozott erősítése, a helyi ellátások összekapcsolása az oktatással, az intézményi és interdiszciplináris együttműködés nyitná ki a szociális munkát a szabadság érvényesítése felé.

6. Az előbbiből következik egy további kérdés: a közösségi munka állampolgáriságról, részvételről beszél, miközben folyamatosan meg kell küzdenie azokkal, akik szocializációjuk eredményeként és felnőttként szerzett élményeikkel már gyanakvóak, bizalmatlanok, ellenállnak minden külső beavatkozásnak. Nem lenne-e érdemes arra a fiatal, esetleg gyerekkorosztályra áthelyezni az érdeklődésünket, amely már állampolgár, de még – talán – nyitott az együttes élményre? Aktuális tapasztalataink arra utalnak, hogy ezt több ideológiai-politikai irányból is kihasználják.

7. Akciókutatásaink során mindannyian megtapasztalhattuk, hogy az idősebb generációk beszámolóiban a saját múltélmények mennyivel gazdagabbak a jelen lehetőségeivel összehasonlítva. A legidősebbek még a két világháború közötti korszak közösségi élményeit idézik fel, s az utánuk következőknek is vannak olyan élményeik, amely minden, az életüket nyomasztó, korlátozó körülmény ellenére valamilyen közösségi-társas tapasztalathoz kötődik. A rendszerváltást megelőző években szociológiai kutatások hozták felszínre a társadalom mélyrétegeiben jelenlévő hiányt: az emberi társulás intézményesülési lehetőségeinek korlátozását. Majd a jogi lehetőségek biztosították a társulások legkülönbözőbb szervezeti formáit. Harkai Nóra helyi kutatása igazolja a szerveződések rohamos megszorodását a fordulat után, s mégis, rövid idejű fellángolás után számuk és vonzásuk visszaesett, miközben változatlan a nosztalgia az „egykori, hajdan volt” idealizált helyi közösségi élet után.

A tradíciókra hivatkozás, a múlt felidézése – akár dicsőségként, akár történelmi veszteségként, hiteles vagy ideológiai torzított formában – ezért termékeny talajra talál. Vajon minden hiányra, kétségre, bizonytalanságra a múltból merített minták követése adhat választ? Ha csak a múlthoz kötődés ad kohéziós erőt, miből meríthetünk a megújító változás felé?

Megjelent a Parola 2007/3. számában

http://www.kozossegfejlesztés.hu/Kozosseg_i_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/c9e5a49b1c838a54c125739f0038bf5d?OpenDocument

Individualizmus és közösségi munka

Kiindulásként azt a kérdést teszem fel, hogy az egyes politikai eszmék talaján milyen értéket tulajdonítunk az individualizmusnak és ez mennyire befolyásolja a mindennapi szakmai gyakorlatot? Az a benyomásom, hogy a köznap gondolkodás az individualizmust az önzés szinonimájaként használja, s hogy az individualizmussal szembeállítva lesz értékes a közösség.

„Annak az individualizmusnak pedig, amely a kereszténység és a klaszterikus ókori filozófia elemeiből építkezve a reneszánsz idején jutott el teljes kifejlődéséhez, és azóta tovább fejlődött és terjedt a nyugat-európai civilizációban, leglényegesebb vonásai az individuális ember mint ember iránti tisztelet, vagyis az, hogy saját világában – legyen az bármilyen szűkre szabott is – legfőbb tényezőként ismerjük el saját nézeteit és hajlamait, valamint az a meggyőződés, hogy az emberek saját egyéni adottságainak és hajlamainak a kifejlesztése kívánatos dolog.”⁴⁵

Mi az individualizmus?

Pierre Manent a feudális-arisztokratikus (rendi) és a demokratikus-polgári társadalom összehasonlításából vezeti le az individualizmus jelenségét. A felvilágosodással kezdődő modernításban vált értékke az individualitás, ami nem más, mint az egyéni választás szabadsága, s az ezzel együtt járó egyéni felelősség és kötelezettség is. A demokrácia oly módon oldhatja fel az önmagukat elsődlegessé emelő individuumok közötti elszigeteltséget, hogy kikényszeríti – ma már nem csak jogilag, hanem technikailag is – a kommunikációt.

„Az arisztokratikus társadalmak tagjai 'gyakran hajlamosak megfelekezni saját magukról' (Tocqueville) nem azért, mintha nálunk kevésbé volnának egoisták, hanem mert amit elsőnek észlelnek, az a rajtuk kívül álló társadalmi kötelék, a demokratikus társadalom emberei ezzel szemben ritkán rendelik alá magukat, de nem azért, mert különlegesen

---

⁴⁵ F. Hayek (1991): Út a szolgáshoz. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 38. o.

egoisták volnának, hanem mert amit elsőknek érzlelnek és éreznek, az az ő saját személyük és individualitásuk.”

Majd további összehasonlításként a demokrácia kettős mozgásáról beszél,

„amely abból áll, hogy lebontja a megörökölt – egyenlőtlen és eltört – társadalmi köteléket, hogy helyette új kötést, egyenlőségen és szabad akaraton alapuló kötetst teremtsen. E két mozgás egyugyanazon elvnek engedelmesskedik, a beleegyezés elvének, amely így fogalmazható: nincsen semmilyen más legitim kötelességem, mint az, amelyhez előzőleg hozzájárulásomat adtam, nincsen más legitim kötelésem, mint az, amelyet szabadon kötöttem. A demokrácia ezt az elvet viszi át az életbe.(...) A demokrácia nem egyéb, mint minden viszonylat és minden kötelék önkéntessé tétele.”⁴⁶

Innen jutottam el két további problémáig: miképp függenek össze az emberjogi-állampolgári jogi megközelítések és a szociálpolitikai programok a baloldali ideológiában, valamint a nyugati és a magyar baloldal gyakorlatában?

Valamely politikai eszmerendszerhez kötődés, annak képviselete a résztvevők számára megerősítést nyújt. Az elvekre, az abszolút érvényűként felfogott morális értékekre hivatkozás felment az egyéni-kritikai viszonyulás nyomása alól. Az e pozícióból folytatott érvelés morális megsemmisítéssel fenyegeti a más nézetet képviselőt, akire záporoznak a fölényes minősítések. A szakmai közélet, a normatív, tekintélyelvű magatartás kimondhatatlanná tesz élményeket, s így ahelyett, hogy megvitathatóvá válnának dilemmák, elfojtódnak, annak minden személyes és szakmai deformáló következményével.

A közösségi munka irodalmából J. Rothman⁴⁷ a beavatkozás típusai között az akció alanyaiként az „áldozatokat” említi, s más kategóriába sorolja az „állampolgárokat”. E kategorizáció mögött olyan társadalomkép húzódik, amely az egyenlőség radikális követelése mellett végső soron megkülönböztető. Az áldozatok is állampolgároknak tekintendők ugyanis, ezért a különböző sérelmek, jogsértő gyakorlat elleni állampolgári akciók szervezőit nem áldozatoknak, hanem egy adott döntés, helyzet érintettjeinek nevezném.

⁴⁶ P. Manent (2003): Politikai filozófia felnőtteknek. Osiris, Bp.182.; 187–188. o.

⁴⁷ Rothman, J.(2002): A közösségi beavatkozás megközelítései. Közösségfejlesztők Egyesülete, Bp. Parola Füzetek

Ebben az összefüggésben világosabban értelmezhető az egyenlő bánásmód mellett az állampolgári részvétel, a jogok és kötelességek együttese.

Az individualizmus legszélsőségesebb helyeként jellemzett USA a politikai korrektség (PC) jegyében társadalmi csoportok tagjainak mint sérelmet szenvedetteknek nyújt kárpótlást, miközben ugyanazon személyek állampolgárokként nem feltétlenül részesülhetnek védelemben.

„A kisebbségek és hátrányos helyzetű csoportok ma az USA-ban az elszenvedett kár alapján követelnek közsegélyt, nem pedig a közös nemzeti torta egy részére formált valamiféle joguk alapján. A hagyományos társadalmon belül az újraelosztásért folytatott küzdelmek e folyamat során átadják a helyet egy, a jogi kategóriák értelmezésén alapuló újfajta konfliktuskezelésnek. (...) Mindig van lehetőség arra, hogy a sorsot szociológiailag elemezzék. Ha a gondoskodó állam pótszerét teljes mértékben az áldozat alakjára akarják alapozni, szükséges, hogy mindig le tudják leplezni a bűnöst. Nem szabad hagyni, hogy felmerülhessen a balszerencse esete, minden körülmények között rá kell mutatni a történelmi vagy szociológiai determináltságra. A kárpótlás liberális felfogása így végül, paradox módon, a gazdaság és társadalom marxi elemzésének végtelen kiterjesztésén alapul. Így ez a fajta gondoskodó állam, amelyet a radikális individualizmus és az áldozat figurája alakít, egyre inkább eltávolodik attól, amit a gondoskodó állam új politikai modelljének nevezhetnénk.”⁴⁸

A felvilágosodás az emberi jogokat egyetemesként tételezte, s a polgári demokráciák lényegi eleme e jogok intézményeinek és eljárásainak a biztosítása. Mi a különbség az áldozatként és az állampolgárként követelt jog között? Az állampolgári lét az egyéni szabadságra épül, arra a politikai jogra, amely minden egyes individuumot megillet. E jogok gyakorlása magába foglalja a társulás, mondjuk így: közösséggé alakulás szabadságát is, minden egyes ember egyéni döntése alapján. Ez egyfelől jog, másfelől kötelezettség is, feltételezi annak a társadalmi-politikai berendezkedésnek az elfogadását, amelyen belül jogok követelhetők. Az áldozattá minősítés olyan követelési joggal ruházza fel az érintettet, amellyel szemben nem állít azonos súlyú cselekvő felelősséget. Az állampolgári jog ily módon aszimmetrikus viszonyra torzul, s ezzel a társadalmi integráció helyett annak lazításához járul hozzá.

---

⁴⁸ P. Rosanvallon (2007): Civil társadalom, demokrácia, politikum. Napvilág Kiadó, Bp.160. o.

Baloldaliság Nyugat-Európában

A szociális és közösségi munka alapeszméi a hagyományos baloldali értékeken nyugszanak. A társadalmi igazságosság, a szolidaritás, az állampolgári egyenlőség – bár folyamatosan át- és újraértelmezendő fogalmakként – kijelölték a politikai mozgalmak irányát, s ezek a törekvések töltötték fel a szociális és közösségfejlesztő szakmákat is.

Európa részévé válva, sem a szakmát, sem a politikai ideológiát nem választhatjuk le a nemzetközi kontextusról. Ezért csak vázlatosan: mit jelent ma Nyugat-Európában baloldalinak lenni, s mi köti össze a magyar és nyugat-európai eltérő ideológiai mezőket?

A nyugati baloldali értelmiség, különösen azok, akiknek a szakmája a hagyományos baloldali értékeken nyugszik, azaz a szociális szakmabeliek és politikai aktivisták, a szolidaritás értékét elsősorban saját országukon kívüli nemzetek irányába gyakorolják. Az egyes államokon belüli multikulturalitás ma már realitás, s kevésbé lelkesítő eszme, mint inkább az adott kormányok politikai gyakorlatának és a mindennapi életnek része – karikatúrákkal, európai városokban épülő mecsetekkel, az egyetemeken tanuló és oktató muszlim hívőkkel, állami integrációs programokkal és ezekkel szembeni fenyegető, agresszív kívülállással. A 60-as évek társadalmi mozgalmi megrendítették az állami intézmények stabilitását és a kritikus értelmiség Nyugat-Európában a baloldali eszmék nevében nézett szembe a történelemmel. A kollektív tanulás jegyében vetette fel az egyéni és kollektív felelősséget, ami leghatározottabban a német társadalomban indított el radikális folyamatokat (diáklázadás, gazdagodás és nemzeti öntudat, társadalmi határok lebontása, majd a baloldali radikalizálódás, RAF és az ún. történészvita a náciizmusról, ami mind a mai napig nem zárult le). A nemzetközi szolidaritássá kiterjesztett baloldaliság jegyében találkozott már a '70-es években a palesztin terrorizmus a német baloldali radikalizmussal.

Az amerikai és nyugat-európai értelmiség fokozatosan levált a hagyományos baloldali ideológiáról, s az osztályharc helyébe az elmúlt évtizedekben az emberi jogok mint egyetemes jog vált követendő eszmévé. Úgy vélem, hogy ekkortól erősödött fel az a folyamat, amelyben az emberi jogok a saját lényegükkel ellentétes jelentéssel és jelentőséggel terhelődtek meg.

A magát baloldalinak valló nyugati értelmiség szűknek érzi saját szakmai feladatát, s az ehhez társuló társadalmi státuszát: felelősnek érzi magát a világban történekekért, s e morális alapállás számos beavatkozásra ösztönzi. Miközben kritikus fellépései olyan folyamatokat állíthatnak meg

vagy adhatnak másoknak támogatást, amelyekre sem a gazdaság globális terjeszkedése, sem a saját mindennapi életébe bezáruló polgári világ nincs tekintettel, másik oldalról e felelős értelmiség állásfoglalásai és beavatkozásai újabb, s talán még veszélyesebb ellentéteket, feszültségeket gerjesztenek és éleznék ki. Ekkor merül fel, hogy kevésbé felelősségről, mint inkább egy státuszhoz kapcsolt szerepről, számos esetben üres pózról van szó.

Jelen voltam olyan nemzetközi szakmai fórumon, amelyen közös politikai álláspontként fogalmazódott meg a francia kormány elítélése azért, mert törvényben tiltja meg állami iskolákban a különböző vallási szimbólumok használatát. A közös kiállással, egymásra lícitáló felháborodással szemben kritikai véleményként fogalmaztam meg, hogy a francia forradalom nagy vívmánya a szekularizáció, valamint utaltam arra, hogy ez a döntés nem mozgalmi, hanem pragmatikus kérdés, amely az adott állam szuverenitásába tartozik. Írásos reflexióm nem kapott nyilvánosságot. Egyébként pedig a szervezeti demokráciára nagyon érzékenyen vigyáztak.

Jelenleg egyes angliai egyetemek oktatói a palesztinokkal való szolidaritás jegyében bojkottálják az együttműködést az izraeli egyetemekkel. Hasonló akciók zajlottak amerikai egyetemeken is 2001. szeptember 11. után, de ott az akció sikertelen maradt.

A baloldali politikai korrektség (PC) e témában egy olyan közösséget tekint áldozatnak, amely tagadja az individualizmust, hiszen az iszlám fundamentalizmus – mint minden diktatúra ideológiája – nem engedi az egyéni választást és tagadja a demokráciát, kommunikáció helyett az erőszakot tartja az egyedül célravezető útnak. A média számára rendezett palesztin akciók mindig tömegjelenetek, amelyeknek semmi közük az egyéni választással és beleegyezéssel megteremtendő közösséghez.

Baloldaliság Magyarországon

Publicisztikai közhely, hogy a jobb- és baloldal mint ideológia és mint politikai arculat összemósódott: akik jobboldaliként definiálják önmagukat, pártként az állam gazdaságirányító szerepét hangsúlyozó újraelosztó programokat hirdetnek, míg az önmagát szociáldemokrataként meghatározó oldal liberális, az állami beavatkozást és jelenlétet korlátozó, s az egyéni felelősséget erősítő politikát képvisel.

Magyarország teljes gazdasági-politikai rendszerének átalakítási folyamatában a 90-es évek első felében a politikai intézmények kiépülését követően és a gazdasági összeomlás előtti utolsó pillanatban vetette fel

Bokros Lajos azokat a szerkezetátalakítási javaslatait, amelyek a verseny és a társadalmi integráció összehangolására irányultak. A szociális szféra részéről történt heves tiltakozás következményeként a differenciált támogatásra vonatkozó számos javaslat nem valósult meg. A tiltakozás hivatkozási alapja az állami kötelezettségvállalás, a szolidaritás és a megszerzett jogok sérthetlensége volt.

Az ezt követő jobboldali kormány vezette be a gyermektámogatás kontrollált folyósítását (a gyermektámogatást iskolalátogatáshoz kötötte). Értelmezésében ez volt az akkori jobboldali kormány egyetlen pozitív társadalmpolitikai lépése az akkori szociális intézkedések között, miközben persze állami adományokkal (privatizációkkal, pályázati forrásokkal, átminősítésekkel, stb.) megerősítette a klientúrájának remélt középosztályt.

Két évvel ezelőtt Bokros Lajos ismét átfogó koncepciót tett közzé Verseny és Szolidaritás címmel, amelyre mind a politika, mind a szociális szféra részéről teljes csend volt a válasz.

A második baloldali kormány a szolidaritás nevében az ún. jóléti rendszerváltás során ismét alanyi joggá tette a differenciálatlan családtámogatást.

A jelenlegi baloldali kormány (2006-2010) az állami adakozás kudarcát némileg belátva, a szociális és a foglalkoztatási ügyek miniszteriális szintű összevonása mellett döntött, amelyet a szociális szféra változatlanul kritikusan, a szociális ügy lefokozásaként értelmez. A már több mint egy évtizede hirdetett aktív szociálpolitikát pedig lehet-e másképp megvalósítani, mint a leszakadással szembeni foglalkoztatási programok elsődlegességével?

Assar Lindbeck közgazdász, aki a magyar szociálpolitika számára mintának tekintett svéd jóléti rendszer, az ún. harmadik utat megalkotó szocdem párt tanácsadója volt, egy interjúban – többek között – így látja ennek következményeit:

(...) A jóléti állam sok kérdést megoldott, s valódi válaszokat adott az emberek igényére, a jövedelmi biztonságot, szociális ellátást vagy az oktatást illetően. Ez vitathatatlan tény. De a változó világgazdaság és az emberek megváltozott magatartása a korábbi rendezőelveket egyszerűen felülírja. Számos országban szociális normává vált a jóléti rendszerek megcsapolása, a szolgáltatások és juttatások indokolatlan igénybevétele. A szociális normákat pedig nem könnyű megszabadítani ezektől a torzulásoktól.” Majd gondolatmenete zárásaként: *„Nem az ideológia számít, hanem a probléma természete, a lakosság krízistuda-*

ta. Az ideológia ma már inkább zavaró jelenség, nem sokat mond, hogy valaki konzervatív, liberális vagy szociáldemokrata. Ezek elhasznált jelzők.”⁴⁹

Kevésbé a politikusok, mint inkább a baloldali és liberális közírók számára jelentik az emberi és állampolgári jogok a jelenkori folyamatok értelmezésének alfáját és omegáját. Ebbe a szemléleti keretbe foglalnak minden kritikus társadalmi eseményt, folyamatot. (Én is innen indultam a közösségi munka irányába, majd lettem rövid ideig jogvédő). A politikai korrektség alkalmazásának első hullámaként a pozitív diszkrimináció szótára hódított: megkülönböztetett megerősítést, többlet-támogatást szükséges adni azoknak a csoportoknak, amelyek a történelem és a politikai megaláztatás áldozatai.

A magyar társadalom egyik legdrámaibb integrációs problémája a cigányság helyzete és jövője, amely az egyik legérzékenyebb politikai és szociológiai kérdés. Ismertek azok a tényezők és körülmények, amelyek között a társadalom tömeges elszegényedése a cigányságot sújtotta legnagyobb arányban. Ez az állapot az iskolázatlanság, munkanélküliség, elkülönült gettó létforma, szocializációs-kulturális béklyók, megszegyenítő kirekesztés *együtteséből* áll össze. Mindezek ellenére az a (szociál)politikai megközelítés, amely kizárólag áldozatokként kezeli a cigányság egészét, az állampolgári jogok teljességéből csak egy metszetet, a jóvátételként nyújtott jogokat érvényesíti. Az együttműködés követelménye nélkül adott támogatás megfosztja a közösség tagjait az individuális döntés szabadságától, hiszen az egyéni választás a felelősséget is magában foglalja. Az állampolgári jog gyakorlása a joggal és kötelezettséggel együtt teljes, az egyik kizárólagossága a társadalomba történő integrálódást lehetetleníti el vagy nehezíti meg. A pozitív diszkrimináció, a feltétel nélküli támogatás egyfelől felerősíti az azonos helyzetűek ellenérzéseit, másfelől a kötelezettség hiánya tartósítja a kívülállást. A szegények, hátrányos helyzetűek között olyan rivalizációs helyzetet teremt, amely arra ösztönöz, hogy fenntartsa az áldozatként elnyert jogosultságot és kevésbé arra, hogy a csoport tagjai egyéni erőfeszítéssel kitörjenek onnan.

Mindemellett értem a rászorultsági elvvel szembeni szociológiai és politikai érvelés számos pontját, a jogos aggályokat, azonban az alanyi jogosultság a jövő szempontjából vet fel kérdéseket. A rászorultság

---

⁴⁹ A. Lindbeck, : Ideológiák helyett megoldásokat. *Népszabadság*, 2007. szeptember 1.

fogalmának kiterjesztése életszerűbbé tehető oly módon, hogy a tanulás, a megerősödés és mindenekelőtt a fokozott önbecsülés irányába terelné a folyamatokat: nem csak az anyagi helyzetet, hanem azt az erőfeszítést is tartalmazhatná, amit az érintettek helyzetük megváltoztatásáért tesznek. Az ezzel szembeni ellenérv is már be van építve a vitákba: „ez az önhiba és az önkény forrása!”

A politikai korrektség kontrollja alatt rendkívül kockázatos felvetni azt a kérdést, hogy nem pusztán jogokról, hanem az együttélés mikéntjéről is szó van. A kirekesztés, előítéleteesség tényleges gyakorlatát nem tagadva, az a személyes nézetem, hogy társadalomtudósok számos témában kevésbé elemző módon, mint inkább politikai eszmék sodrában közelítenek azokhoz a helyzetekhez, amelyek a civilizációs szakadék miatt feszültségek forrásai. A civilizációs szakadék tényének megállapítása nem csökkenti az értelmiség és a politikusok felelősségét, csak más dimenzióba helyezi a feladatok irányát.

A politikai korrektség (PC) valóban fontos szerepet játszott és játszik mind a mai napig a szabadságjogok érvényesítésében, de éppen a szociológiai realitás szab keretet e jogok abszolutizálásának.

A tanulást mint a társadalmi integráció legjelentősebb útját egyfelől az intézményrendszer és annak működtetői, másfelől a tanuláshoz mint a jövőre irányultsághoz, a társadalmi felemelkedés esélyéhez való egyéni és csoportos viszony határozza meg. Az oktatási intézményrendszer a civilizációs lemaradással szembeni hatékony módszerek kidolgozása és alkalmazása helyett évtizedeken keresztül az elkülönítést választotta. A szegregáció eredményezte a kiegészítő iskolát végzett, csak segédmunkára alkalmazható, s mára munkanélkülivé vált cigányok több nemzedékét. Ennek ellenére számos iskola, pedagógus az árral szemben küzdött a jó képességű gyerekek integrálásáért, mint ahogy számtalan egyéni példát ismerünk arra, hogy a legmélyebb nyomorból egyéni erőfeszítéssel, az elutasításokkal is megküzdve miként tudott megfelelő életutat választani egy-egy cigány fiatal. De az sem tagadható, hogy a szegregációt önmagában semmilyen jogszabály nem képes elhárítani. Éppen a civilizációs szakadék miatt spontán módon is alakítja a társadalmi mozgásokat: települési elkülönülés és iskolai összetétel tekintetében egyaránt.

A szegregáció megszüntetését célzó új jogszabállyal – szerintem – nem csak a jog, hanem a kötelesség is kiterjesztődik: a gyerekek integrációs esélye a szülővel szemben érvényesítendő kötelezettséggé válik. Az egyéni életút megválasztásának joga ui. erősebb minden hagyománynál,

kulturálisnak nevezett csoportnormánál, mint pl. a korai szexuális élet, a fogamzásgátlás hiánya, az életforma, az idősebb gyerekekre átruházott szülői feladatok, a gyerekek eszközként való használata (koldulás). Míg a gyakorlatban dolgozó szociális munkások mindennapi kudarcként számolnak be az utóbbi helyzetek miatt, a politikai korrektség lefojtja ezeknek az állampolgári kötelességeknek (iskolába járás, gyerekjog) nyílt megtárgyalását és kisebbségi kultúraként erősíti a különbözést.

A relativizálás, azaz minden közösség kultúrájának egyenértékűként és sérthetetlenként hirdetése szintén történelmi reakció a társadalmi kirekesztésre.

A modernitásba való belépés lehetőségét az individuális szabadság nyithatja meg a saját közössége által is tudatlanságban tartott, a kommunikáció képtelenségébe leszorított gyerekek számára.

A kulturálisan és szociálisan is marginalizált létbe születő gyerekek számára mit jelentenek az emberi jogok?

A jogvédő szemlélettel átitatott szociálpolitika a szülő autonómiájának sérelmeként értelmezi, ha a gyerek jogán kapott állami juttatást – a gyerekek védelmében – természetben adják a családnak, mint ahogy az is közfelháborodást váltott ki, amikor polgármester megvonta az alanyi jogon folyósított pénzjuttatásokat azoktól a családoktól, akik nem tettek eleget az elemi civilizációs higiéniai követelményeknek s ezzel egy egész település egészségét veszélyeztették.

Többször utaltam már ebben a körben a francia filozófusra, aki az egyéni identitás és a kulturális-etnikai közösség elemzésének vezérfonalául az emberi jogokat választja:

„ (...) ne feledjük: az emberi jogokat az elszülöttségi jog ellenében vezették be, amely nagyon mélyen meggyökeresedett az öreg kontinensen, és hogy az európai individuum saját kultúrája rovására hódította meg az egyik szabadságjogot a másik után, s hogy végül – általánosságban fogalmazva – Európa szellemi alapját éppen a hagyomány kritikája képezi, akkor is, ha ezt a tényt a gyarmatellenes filozófia elfeledtette velünk. Ugyanis arról győzött meg bennünket, hogy az egyén nem más, mint kulturális jelenség. (...) Annak megállapítása, hogy ami jó, az nem okvetlenül azonos az ősivel, úgy tűnik fel, mint egy civilizációs sajátosság. (...) Az európai újkori szellem ui. nagyon jól tud alkalmazkodni a nemzeti vagy vallási kisebbségek létezéséhez – azzal a feltétellel, hogy ezek a csoportok egyenlő és szabad individuumokból

szerveződjenek, vagyis ahogyan a nemzet. Ez a követelmény viszont azt vonja maga után, hogy törvénytelennek minősül minden szokás (beleértve azokat is, amelyek a gyökerei a történelem mélységeibe nyúlnak vissza), mely a személyiség elemi jogait arcul csapja.”⁵⁰

Az itt tárgyalt kérdések között nem tértem ki arra, hogy mindaddig, amíg az önkormányzatok, s általában a döntéshozók, politikusok és tisztviselők nem tartoznak felelősséggel, azokkal szemben sem érvényesíthető a felelősség, akiknek a jelenben talán kedvezőbb az áldozati pozíció, mint az állampolgári felelősség, de a jövőjüket nem biztosítja a mindenkori jelen állapotot rögzítő, elsődlegesen a támogatásokra építő szociálpolitika. Az önkormányzatok számára kiírt fejlesztési pályázatokba szükséges lenne beépíteni olyan feltételrendszert, amely tartalmazna számon kérhető integrációs programokat, s nem fogadná el „helyi szociálpolitikának” a segélyek kiosztását. A helyi szociális munka pedig nem merülhetne ki abban, hogy a családgondozó vagy gyerekjóléti szolgálat fogadóórákkal és forgalmi számokkal igazolja jelenlétét. Ezzel szemben kiharcolná magának a döntési részvételt, s helyi alternatív megoldásokat képviselne.

A jövőre irányultságot képviselő közösségi munkának – tapasztalatom szerint – ott és azokkal a társadalmi csoportokkal lehet esélye a sikerre, ahol az érintettek elfogadták és gyakorolni is képesek az állampolgári létbe foglalt egyéni szabadságot: képesek választani és együttműködni. S minden részvétel első lépcsőfokaként a saját élet feletti rendelkezési szabadság tekintendő.

Megjelent a Parola 2007/5. számában

http://www.kozossegfejlesztas.hu/Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/f094eeba09d41bb1c12573fa003e4109?OpenDocument

---

⁵⁰ A. Finkielkraut (1996): *A gondolkodás veresége*. Osiris, Bp. 134–135. o.

Az újrakezdés képessége

Jávor Líviának, köszönettel

A dolgozat három fogalomra épül, közöttük próbálok összefüggést kibontani a közéleti cselekvés és a kultúra viszonya egy lehetséges megközelítésének felvázolásával.

Kultúra – H. Arendt

Viselkedési, politikai, munka, közlekedés, környezeti, pszichológiai és egyéb összetételekben kultúráról beszélünk, a kultúra azonban nem bontható szét, hanem egységes világ, amely a társadalmi élet minden területét áthatja: ami igaz az élet egyik mezőjében, ugyanaz lesz a másikon. Mi alakítja ezt a kultúrát, amelyet „nemzeti végzetként” élünk meg (Ady), hova vezethet a társadalom szétesése? Több mint 20 éve részesei vagyunk egy folyamatnak, amelyben ismételten feltesszük ezeket a kérdéseket, amelyekre történelem- és politikafilozófiai válaszokat próbálunk alkalmazni. Ezek egyike Hannah Arendté, aki a politika és a kultúra kapcsolatát elemzi egyik esszéjében, innen idézek:

„A kultúra és a politika (...tehát) összetartoznak, mert nem a tudás vagy az igazság, hanem az ítélet és a döntés forog kockán: a közélet szférájáról és a közös világról alkotott vélemények megfontolt kicserélése, és az a döntés, hogy milyen cselekvésre van benne szükség, s hogy mostantól kezdve milyen arculata legyen, milyen dolgok jelenjenek meg benne.

Olyan különösnek hangzik az ízlésnek, a legfőbb kulturális tevékenységnek az ember politikai képességei közé sorolása, hogy hadd bővítsem e megfontolásokat egy másik, sokkal ismerősebb, ám elméletileg kevésbé számon tartott ténnyel. Mindannyian jól tudjuk, milyen gyorsan ismerik fel egymást az emberek, s milyen határozottan képesek megérezni összetartozásukat, amikor rájönnek, hogy a tetszés és a nem tetszés kérdéseiben hasonlatosak. E felől a közös tapasztalat felől nézve

az ízlés mintha nemcsak a világ arculatát döntené el, hanem azt is, hogy kik tartoznak benne össze.”⁵¹

A számtalan dimenzióban tagolt társadalom szétesése az ízlésbeli széttartásban is látványosan megmutatkozik. (Ezúttal csak utalok a koronaúsztatásra, a tömegdemonstrációk stílusára, az „alkotmányasztalra”, az alaptörvény illusztrációjaként megrendelt ún. képekre – egyéb, az ízlés kategóriáján kívül eső, hasonló akciókat nem említve.) Arendt szerint az ítéletalkotás *módja* mutatja meg legvilágosabban, kivel van dolgunk, így találkozik a politika a kulturális ízléssel. A stílus, a beszédmód, a testbeszéd – még ha az póz, manír is, ill. éppen azzal –, leleplezik a személyiséget. Vajon a kultúraközvetítés jelenlegi intézményei és civil szerveződései, s egyéb, spontán csatornáik képesek-e ellensúlyozni mindennapi életünk ízlésbeli szétszakítottságát? A tömegkultúra termékei tudvalevően pusztán fogyasztási termékek, s mint ilyenek, nem kifejezetten az ízlés finomításában játszanak szerepet, minek következtében a fogyasztóban ki sem alakulhat az az érzékenység, amellyel ítéelőre tehetne szert a politikai jelenségek, döntések tartalmáról és formájáról.

Akik azokban az országokban élnek, ahol a demokratikus rend a mindennapi élet megkérdőjelezetlen több évszázados kerete – ami kétségtelenül számos konfliktussal terhelt működik, de plurális berendezkedése és az ezt működtető kommunikációs- és viselkedési kultúra teszi alkalmassá a folyamatos önkorrekcióra –, azoknak érthetetlen, hogy egy ország polgárainak többsége számára miért nem kérdés az ország alaptörvényének megalkotási módja, s az, hogy azt miképp teszik kötelezően publikussá. Az eljárással szembeni érdektelenség annak a sokat emlegetett közönynek a tünete, ami az ország számos szégyenteljes politikai és köznapi eseményét előidézte és kíséerte.⁵²

Ezzel szemben állíthatjuk-e, hogy a magas kultúra birtoklása, a műveltség feltétlenül finomítja az ízlést oly módon, hogy az a politikai döntések megítélésében is megjelenjen?

Bár ez az összefüggés nem feltétlen, hiszen érzelmi szempontok is motiválják a politikai kötődéseket, de az biztosan állítható, hogy egyfelől az alacsony képzettség, a tudatlanság alkalmatlanná teszi az érintetteket a körülöttük zajló események összefüggéseinek tartalmi és ízlésszempontú

⁵¹ Arendt, H.: Múlt és jövő között. 6. fejezet: A kultúra válsága. 230. o. Bp., Osiris, 1995.

⁵² Halász László: A közöny destruktivitása. Élet és Irodalom, 2013. jan. 4.

megítélésére. S minél nagyobb tömeg szakad le vagy/és taszítódik ki az intézményes képzésből és a szabad művelődés lehetőségeiből, annál nagyobb az esély arra, hogy nem szükséges számolni kritikai ítéletével. Másfelől a magas társadalmi státusz elfedi a műveletlenséget, amely az ítélőerő, azaz az ízlés hiányaként mégis tetten érhető, s amelynek következménye az iskolázatlanságénál lényegesen kártékonyabb.

Reziliencia – B. Cyrulnik

Ha bekerül egy új fogalom valamely szakterület nyelvezetébe, azonnal hívei, hirdetői és kételkedők születnek. Az új fogalom akkor nyer igazán teret, ha metaforaként működik, így ugyanis különböző értelmezések bonthatók ki belőle. A reziliencia a fizika világából került a pszichológia és a szociális munka fogalomkészletébe. Eredeti jelentésében az anyag fizikai jellemzőjeként a rugalmasság és az ellenálló képesség leírását szolgálta, s így kínálkozott néhány éve kiterjedt alkalmazásra a lelki jelenségek körében.

A reziliencia fogalommal Jávör Lívía egy kéziratában Boris Cyrulnik nevével összekapcsolva találkoztam először, azóta kiterjedt nemzetközi irodalmáról szereztem tudomást. A francia pszichológus abból a kérdésből indult ki, hogyan képesek emberek rendkívüli sebek, megrázkódtatások, veszteségek után, mindezeket magukban hordozva újrakezdeni, előre tekinteni, építeni?

A tragédiák és veszteségek, deprivációk sok esetben megerősítik a személyiséget és olyan teljesítményekre teszik képessé, amelyek felülmúlják kedvezőbb helyzetű kortársaikét. A francia pszichológus 7 éves gyerekként bujkált a náci által megszállt Párizsban, szüleit koncentrációs táborba szállították, ahol megölték őket. Saját élményeként tette fel a kérdést: hogyan volt lehetséges mindezek után felnőni, fejlődni, hivatásra és saját családra szert tenni? Honnan merít az ember mindehhez erőt?⁵³

Mely területeken alkalmazható és milyen többletet nyújt a fogalom? Széles körű értelmezése és külön ez irányú terápiaiként történő hirdetése, beleillik a néhány éve tartó pszichológiai boom-ba: a lelki jelenségekről, azok zavarairól és gyógyításáról, vagy legalábbis egyensúlyban tartásáról naponta jelennek meg cikkek, könyvek, ami nyilván a magyarányú keresletre adott válasz. A

---

⁵³Viv Groskop interjúja Cyrulnikkal, 2009. ápr. 18. Guardian

rendkívül alacsony pszichológiai kultúráról a gyakorlat során szerevezve napi tapasztalatot, örvendetesnek is tekinthetnénk ezt a „lélekápolási hevületet”, ha nem keveredne a sarlatánság a szakszerűséggel, az olcsó sikervágy a szükséges nyilvános szerepléssel.

A reziliencia számtalan definíciójának közös vonása, hogy valamilyen helyreállítást, újraépítést tartalmaz. A kétkedők felteszik a kérdést: nem azonos-e a fogalom a már agyonrágott *erőforrással*? Még ha csak fogalomfrissítést jelent, akkor is érdemes gondolkozni a jelentésén, hiszen a kiürült nyelvet tölthetjük meg tartalommal. Annyiban szélesebb a jelentése, hogy a legmélyebb pszichés és társadalmi állapotból keresi az újrakezdés lehetőségét, így a gyerek- és fiatalgondozás kedvelt iránya lett. A rezilienciát hirdető terápiák és gondozási formák a korai sérüléssel és a fejlődés során átélt különböző negatív élményekkel szemben az ellenálló-képességet építik be a személyiségbe. A patológiára fókuszáló, a személyiséget tünetekkel leíró szemlélethez képest az alapállás változik, amikor nem a múlttal, a sérülésekkel, a hiánnyal foglalkoznak, hanem az önértékelés erősítésével.

Ez a képesség, a „keljfeljancsi”⁵⁴ attitűd a modern reformpedagógia alapvető elveit és irányait foglalja magában. Szociológiai nézőpontból azonban mindazok a lehetőségek, amelyek a személyiséget „magas szintű szociális kompetenciával”, „problémamegoldó-képességgel” ruházzák fel, nem a semmiből nőnek ki: nyilván szükséges olyan kulturális minta, amelyből építeni lehet (motiváló erő, az elismerés vágya...), s ahol ez nincs, ott a hiánnyal szemben az önbizalmat erősítő intézményrendszer válik hangsúlyossá: az iskola, a civil világ. Ahol a szubkultúra húz vissza, ott nyilván a külső intézményvilágnak kell birtokolnia a képessé tevő eszközöket. A gyerekszegénység mint veszélyeztető tényező, a nyugati irodalomban is kiemelt szempont: az alacsony önértékelés, a szűk horizont, az ösztönző minta és önbizalom hiánya olyan programokkal ellensúlyozható, amelyek hosszú távú célokat tűznek ki, s ahol a teljesítménnyel arányos elismerés várható.

Az egyéni és kollektív destruktív tendenciáknak történő ellenállás, a rugalmas viszonyulás ösztönzése olyan kulturális miliőben történik, amelyben mind a személyiség, mind szűkebb és tágabb környezete ki van szolgáltatva a külső folyamatoknak. A személyiséget érő kapcsolati-pszichés sérülések nyitottá

---

⁵⁴Freyberg, v.Th. (2011): Resilienz- mehr als ein problematisches Modewort? Handbuch Resilienzförderung, Hrsg.: Margherita Zander. VS Verlag, p. 219–239. konkrét fogalom: p. 224.

teszik azokra a hatásokra, amelyek a másokkal szembeni fölényt, a harcot sugározzák, azt sugallva, hogy ezek biztosítják az Én- és a csoportterőt. Az elveszettség érzete nem ösztönöz sem együttműködésre, sem teljesítményre, sokkal inkább alávetettségre és behódolásra. A szegénység, kiszorítottság és a reménytelenség az önértékelés rombolóerői – ezekkel szembeállítandó a reziliencia-ösztönzés, amelynek elsődleges terepei lehetnek a gyerek és a szociális munka intézményei. Az egyéni fejlődés esetében a reziliencia fogalmába sorolandó képességek fejlesztése csakis a pozitív eredmény feltevésével folytatható, ez jelöli ki az irányt. Ezzel szemben jelenleg, 2013-ban, a közösségi fejlesztés a társadalmi-politikai-intézményi feltételek olyan hálózatában zajlik, amelyben nem lehet elvetni a pesszimista opciót, azaz kétséges, hogy a megalázott és kizsáolt emberek százaléki számára reálissá válhat-e valamely pozitív perspektíva. Enélkül pedig miképp lenne fel- vagy újraépíthető az önbecsülés?

A fogalom operacionalizálása a témája az egyik német szerző dolgozatának, aki – több meghatározást idézve – így összegezte:

„Akkor beszélünk rezilienciáról, amikor valaki egy különösen fenyegető, azaz nagy kockázattal járó helyzettel váratlanul jól megküzd.”⁵⁵

Szakmai gyakorlatomból fel tudok idézni megdöbbentő fordulatokat, amikor a leghátrányosabb szociális és legszívárbabb kapcsolati-érzelmi környezetből is fel tudtak állni és újra vagy egyáltalán el tudtak kezdeni felnőtt, önálló életet az érintettek. A legtöbb eset mégis arról szólt, hogy a belső hajtóerőtől megfosztottá válnak azok, akik szegénységben, kilátástalan helyzetű településeken, szülőktől elhanyagolva vagy elhagyottan, erőszaktól és iskolai kudarcokkal sújtva kezdték életüket, vagy éppen felnőttként kerültek váratlanul kilátástalan, megoldhatatlannak tűnő helyzetbe.

A reziliencia mint pszichoszociális jelenség individuális képességek és készségek együtteseként értelmezhető, de a kultúra mint közösségi tevékenység adja az egyéni cselekvések közegét. Amennyire visszahúzhat, annyira kitarthat lehetőségeket.

A kanadai M. Ungar a reziliencia elemzésénél arra keresi a választ, hogy mi zajlik azokban a „problémás gyerekekben”, akikre a különböző

---

⁵⁵ N. Wieland: Res. u. Res.förderung – eine begriffliche Systematisierung. p.185. uo. saját fordítások

szolgáltatások segítő beavatkozásai irányulnak, s bár ezek sokszor nem érik el céljukat, a gyerekek mégis valahogy túlélnek mindazokat a fizikai-pszichés-mentális sérüléseket és kockázatokat, amelyek környezetükben érik őket. Sajátos magatartásukban viszik tovább mindazt, amit elszenvedtek, s erre három szinten talál magyarázatot:

- a kulturális gyökerek kijelölik az irányt, amelynek követésével a személyiségfejlődés az adott környezetben sikeresnek tekintendő (pl. korai házasság és terhesség);
- a kultúra és szociális kontextus meghatározzák, hogy az érintett gyerek és környezete a különböző támogató beavatkozásokat erőforrásnak tekintik-e (pl. hajléktalan-ellátás);
- az a gyerek, aki nem akar iskolába járni, igyekszik máshonnan megszerezni a pozitív önértékelést, s ez lehet utcai csapat (pl. focicsapatok „ultrái”).

Hangsúlyozza, hogy konkrét esetekben e három szempont elemzésének az a módja, hogy meghallgatják a gyerek igényeit és elképzeléseit önmagáról – ebből építhető fel a reziliencia programja.⁵⁶

Nehezen szétbontható, mi múlik a személyiségen és mi a környezetén, de az nyilvánvaló, hogy amennyire depriváló, legalább annyira ösztönző is lehet a sors: sajátos tudást nyújt, amiből meríteni lehet. A pszichológiai megközelítés a személyiség belső erőivel, illetve a hiányok ledolgozásával igyekszik a személyiséget ellenállóvá tenni, a szerzők felsorolják a védelmet nyújtó tényezőket, és még sincs kellő tudományos magyarázat arra, hogy a legnehezebb körülmények, fájó élmények miképpen erősítik meg a személyiséget. Cyrulnik válasza: „A személyiség nem redukálható a traumára.”

Emlékezés: történelem, politika, kultúra – Jan Assmann (Halbwachs)

Az emlékezetpolitika a '90-es évek ideológiai terméke: a kollektív emlékezés politikai irányítása az addig elfojtott kollektív traumák felszínre hozására irányult. Miközben az emlékezés az egyéni és csoportidentitás forrása, a politikai kultúra ahelyett, hogy megerősítette volna a történelmi összetartozást, szétzilálta a társadalmat egymástól elhatárolódó és szembenálló csoportidentitásokká. E különálló identitások az emlékezés rítusaiban és

---

⁵⁶ Ungar, M.: Kontextuelle und kulturelle Aspekte von Resilienz. Uo. p. 133–154.

szimbólumaiban fejezik ki összetartozásukat és – militáns változatukban – mások kizárását.

Assmann az emlékezés kultúrájának meghatározásába kritikailag bevonja Halbwachs elméletét, így az alábbi idézet – ha jól értem – kettőjük közös gondolatmenete:

„A kollektív emlékezet saját hordozóihoz tapad, és nem ruházható át tetszőlegesen. Akinek része van benne, a csoporthoz tartozását tanúsítja általa. Ezért a kollektív emlékezet nemcsak tér és idő, hanem úgyszólván önazonosság tekintetében is konkrét.(...) tér és időfogalmai az adott csoport kommunikációs formáival eleven érzelmi és értékösszefüggésben állnak: hazaként és élettörténetként jelentkeznek bennük, a csoport önképe és kitűzött céljai tekintetében értelemmel és jelentőséggel bírnak.”⁵⁷

Az emlékezés – mint a szerző állítja, s mi magunk is tapasztaljuk – nem pusztán felidéz, rekonstruál, hanem *konstruál*, mégpedig az éppen *felidéző kor* „vonatkozási kerete” szerint. Innentől válik szét politika és történelem. Az előbbi arra használja a múlt történéseit, hogy kiválasztott csoportok érzelmi és értékközösségét támogassa, dominánssá, majd kizárólagossá tegye.

Assmann leírásában a történetírás a társadalmi emlékezés sajátos módja, s bár nyilván személyes indíttatások és érték szempontok motiválják a múlttal történő foglalkozást, de egyszerű érdeklődés, tudásvágy (Hérodotoszt említi) felszínre hozhat ismereteket.

Az emlékezetpolitika nézőpontjából a történelem olyan nyersanyagá válik, amelyből tetszés és pillanatnyi hatalmi érdek szerint formálhatók csoportidentitások.

A kollektív emlékezet a kultúra forrása, s ott, ahol bármilyen indítékból vagy megfontolásból a politika az emlékezést kisajátítja, a kultúra is szétzilálódik, s ez kiszámíthatatlan társadalmi konfliktusokba torkollhat. Az anómia állapotában már felismerhetőek a súlyos társadalmi robbanás előjelei.

A kultúra ily módon (és minden egyéb hatalmi módon) történő birtokba vétele nem csak a múlthoz való viszonyt, hanem a jövőt is deformálja.

---

⁵⁷Assmann, J.: A kulturális emlékezet. Bp., Atlantisz, 2004. 40. o.

Reziliencia, történelem és közösségi munka (F. Nietzsche)

Ha a pszichológiai szintről kiterjesztve értelmezzük a reziliencia fogalmát, megkerülhetetlen annak vizsgálata, hogy miképpen viszonyul egy adott csoport, közösség saját történelméhez.

Ahogy az egyéni fejlődés kulcsa éppen az, hogy az emlékezés a folyamatos önmeghatározás része, ez ugyanígy igaz olyan helyzetekben, amikor szélesebb társadalmi mezőben fogalmazódik meg a változás igénye. Társadalmi szinten ez talán oly módon valósítható meg, ha társadalmi csoportok úgy dolgoznak saját történelmük feldolgozásán, hogy nem csak eseménytörténetet sorolnak – azaz mikor mi történt – s nem csak tárgyi emlékek nosztalgikus morzsáit gyűjtik, hanem folyamatosan rákérdeznak: *miért így és ez történt* (a falunkban, városunkban, a közösségünkben, iskolánkban, „a mi osztályunkban”), mi képesek lennénk-e másképp cselekedni, s ha igen: hogyan?

Valójában e kérdésekre adandó válaszokkal személyes élmények, családi legendák és ezekből megszilárdult „világképek” úgy tárulhatnak fel, hogy nem csak elhatárolódást, ütközési felületet teremtenek, hanem önvizsgálatra és a másik történetének, élményének megértésére és érzelmi befogadására is készítetnek. S ezzel alakíthatnák át a múlt történéseit, kultúrárt formáló történelemmé, s tehetnének szert új megközelítési módokra.

„(...)minden élőlény csak egy bizonyos horizonton belül lehet egészséges, erős és termékeny, ha képtelen horizontot vonni maga köré, s másfelől túl önző ahhoz, hogy egy idegenén belül a saját tekintetét kölcsönözze, bágyadtan vagy sietve sorvad a korai pusztulás felé. A derű, a jó lelkiismeret, a vidám tett, az eljövendőbe vetett bizalom – mindez, az egyéné éppúgy, akár a népé, attól függ, van-e olyan határ, amely elválasztja az átláthatót és világosat a megvilágíthatatlantól és sötétől, hogy tudunk-e kellő időben feledni, ahogyan kellő időben emlékezni, hogy erős ösztönrel kiérezzük-e, mikor szükséges történetien, s mikor történetietlenül érzékelnünk.”⁵⁸

Megjelent a Parola 2013/1. számában, http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2013/07/Parola_2013-1.pdf

⁵⁸ Nietzsche, F. (1989 [1874]): A történelem hasznáról és káráról. Ford.: Tatár Gy. Bp., Akadémiai Kiadó, 32. o.

Egykori közös tér

Utolsó alkalommal a Varga Tamás emlékére rendezett konferencián találkoztam **Balipap Ferivel**. Ahogy megszólított egy kérdéssel, közös szakmai múltunkat hívta elő, majd hozzáfűzte: „azokra az emberekre nem volt ott⁵⁹ szükség, akik valóban szakmai programot akartak megvalósítani, akik törekedtek valamire.” Egyetértettem: akik többet akartak mások szövegeinek visszamondásánál, azok elsődlegesen hiteles szakmai identitást akartak közvetíteni tapasztalataik, addigi tudásuk birtokában. Feri néhányunkra utalt, azokra, akik megszervezték és elkezdtek az oktatást, majd néhány év után indoklás nélkül feleslegessé váltak, hogy helyüket másoknak kínálhassa fel a vezető. Ferivel közös élményünk volt erőfeszítéseink semmibevétele.

Kollegiális kapcsolatunkat számos ellentmondás szötte át: miután felkértek bennünket a képzésben való oktatói részvételre, a képzés beindítása politikai alkuk martaléka lett. A szerződést ugyan néhányunkkal megkötötte a megbízott tanszékvezető⁶⁰, azonban a legnagyobb káosz közepén eltávozott egy tanévre, külföldre. Feri a settlement-eszmétől indítatva és a nyitott művelődési ház, a közösségfejlesztés egyik úttörőjeként, tantárgyként a szociális eszmék történetét dolgozta ki.

Bizonyára meglehetősen komikus látványt nyújthattunk: hatalmas testén tüntetően egyszerű öltözetben demonstrálta a „falusi gyerek” arculatot, s mellette én Sancho Panzaként lépkedve vonultunk együtt, hogy kínos helyzeteket is vállalva intézményi helyet találjunk a képzésnek. Kezdetben kölcsönösen idegenkedtünk egymástól: engem zavart igénytelen megjelenése, nyers modora, hivatkozásai a különböző tekintélyekkel való személyes kapcsolatára, mint ahogy számára is bizonyára nagyon nehéz lehetett elfogadni, hogy az általa idézett, küldetéses értelmiségiek-táplálta gyűlölködés ellenére, épp egy „urbánus” figurával talált közösséget.

E közösség – legalábbis saját élményemként – a három év alatt erősödött: szakmai elveink közel álltak egymáshoz, ezt egyértelműen és elismeréssel adta tudtomra.

---

⁵⁹ ti. a pécsi egyetem szociális munkás képzésén, a Szociálpolitika Tanszék keretein belül, 1989 végétől 1994-ben történt kiválásomig. .

⁶⁰ Ekkor Nagy Endre

Mivel oktatói tapasztalat nélkül folyamatos kétségekkel küzdöttem, rá tudtam hangolódni az ő hasonló bizonytalanságára, s megsejtettem, hogy a durva hangnem, politikai-népfői fölényeskedés mögött önmagát kereső személyiség áll. Ez magyarázhatja azt a furcsa képletet, amelyben egyidejűleg volt büszke a szociálpolitika főtekintélyének támogatására s húzta elő a zsebéből az antiszemita nézeteket hangoztató, politikai kulcsfigurává előlépett „nemzetmentők” egyikének hozzá írt levelét. S nem kellett különösebb pszichológiai élelátás, hogy mindezek ellenére felismerjem érzékenységet, melegszívűségét. Abban a közegben, a tanszéken, ahol a szakmai megbeszélések helyett kistűlű, sőt beteges rosszhiszeműség és indulat, álságos helyezkedés, savanyú görcs uralta a csoporthelyzeteket, hálás voltam egy-egy szellemes „köpéséért”.

Amikor hirtelen intenzív osztályra, majd onnan kardiológiára kerültem, kizárólag Feritől kaptam legalább egy empatikus megjegyzést, mialatt más kollégák távollétemben javasolták: „mivel úgyis beteg, nem érdemes meghosszabbítani a szerződését”, majd egy jogász kollégánál sietett tájékoztatni erről a diákokat.⁶¹

Mikor néhányunknak örömmel mutatta be az alkotását-otthonát jelentő dombóvári művelődési házat, furcsállottam, ahogy munkatársnőit szólította, de később rájöttem: ez csak stílus, ami mögött a mindennapok demokratikus gyakorlata húzódhat – hiszen ez volt a témánk. Ami viszont az egyetemen zajlott, már tartalom volt: olyan működési módról szólt, amely éles ellentétben állt mindazokkal az értékekkel, amelyekre a *szociális munka, s kiemelten a közösségi munka* épül. Számptalan, hasonló esemény közül arra a tanszéki értekezletre emlékszem, amelyen a vezető – egyéves útjáról visszatérve beült a kész helyzetbe és kritikailag (le)minősítette az addig aktív munkatársak tevékenységét – egy vita során rákiabált Ferire és nyilvánossá tette programját: „amit szabad Jupiternek...”, azaz rá vezetőként más szabályok érvényesek, s ebből a szabadságból Feri és a többiek nem részesülnek. Abban a pillanatban látszott Ferin a megszágyenyülés, mélyen együtt éreztem vele. Ez az antidemokratikus vezetői magatartás személyes menaszériájaként kezelte az oktatókat, egymás ellen hangolta és kiszolgáltatta őket a diákoknak, mindemellett egyetlen szaváért sem vállalt felelősséget, ám folyamatosan bizonytalanságot teremtett, s legkevésbé a képzés érdekelte.

⁶¹ A teljes igazság: első lépésként én vetettem fel, hogy itt nem folytatnám a munkát, majd a kapott visszajelzések hatására magabiztosabb lettem, s ezért szerettem volna még esélyt adni magamnak – ezt zárta ki a távollétemben született döntés.

E rövid és szakmailag-intellektuálisan meglehetősen terméketlen időszak több tanulsággal szolgált. Ezek egyike a Ferivel kialakult szakmai kapcsolatom: akár példázat lehetne, hogyan írhatja felül az együttműködés még az előítéletességet is, s önmagamon is megtapasztalhattam a fokozatos elfogadást, ami több volt racionális belátásnál. Már nem voltam a tanszék oktatója, amikor az ő távozásáról értesültem – felfoghatatlan volt, miképp lehet felhasználni és eldobni embereket! Hallottam ugyan kritikus észrevételeket tanári működéséről, de kiről nem hallani?! (Senki sem volt kivétel). Az elején voltunk, mindenki változhat, alakulhat, mert tanul – ezt is tanítottuk... És ezt éltük át.

Ez nem nekrológ, emlékeimet idéztem fel a közös térről, amelybe belekerültünk, s amely egy olyan személyiséggel terelt azonos szakmai hullámhosszra, élményközösségbe, akivel egyébként talán soha nem értettünk volna szót egymással.

Megjelent a Parola 2013/3. számában

http://www.kozossegfejlesztes.hu/Kozossegi_Adattar/PAROLAARNSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/9923fb6710387506c1257bfe006f0745?OpenDocument

ld. még a 2013/4. számban megjelent hibaigazítást:

„Balipap Ferencre emlékezve két időpontot jelöltem meg: 1994/1996. Az előbbi saját távozásom időpontja a PTE Szociális Munka Tanszékéről, az utóbbi – emlékeim szerint – B. F.-é. A sűrítés arra a félreértésre adott okot, mintha ekkor a képzés is befejeződött volna. Ez a megfogalmazás jelent meg ui. lapalji megjegyzésben. Valójában csak személyes távozásunkat jelöltem ily módon.

Varsányi Erika”

Az intézményközi együttműködésről

– Vercseg Ilona írásához –

A Parola 2013/2. számában több írás jelent meg, amelyek a szakmák és/vagy az intézmények közötti kooperáció szükségességét, lehetőségét, módját boncolják a szociális munkában általában, és a közösségi munkában különösen.

Életközelségével és változatlan társadalomalakító hevével Vercseg Ilona írása szólított meg, így ehhez fűznék néhány gondolatot.

Amikor 24-25 évvel ezelőtt a szociális munka nyugati irodalmában igyekeztem tájékozódni, magától értetődőnek tűnt, hogy e tevékenység mindegyik területének tartalmi eleme a különböző szakmákkal-szervezetekkel kiépítendő szoros együttműködés. Egyszerűen nem is lehetséges másként, s ezt kezdettől megtapasztaltam települési fejlesztések során, ahol a legkülönbözőbb professziók képviselőit vontam be – természetes kényszerűségből és örömmel – a munkába. Ez azt jelentette, hogy alkalmanként csak közvetítőként működtem, hogy terepet adjak jogásznak, építésznek, családgondozónak, néprajzosnak, művészeknek stb. Az akciókutatás során a problémák feltárására törekedtem, a lehetséges megoldásokat különböző szakemberektől vártam, akik közül néhányan azonosulva a feladattal, részeivé váltak a folyamatnak. Különleges korszakot éltünk!

10 évvel később a civil szervezeti keretben megszervezett családsegítés- és gyerekvédelem rendkívül változatos élményeket nyújtott a magyar társadalom együttműködési kultúrájáról. Az alapítás pillanatától szembesültem azzal, milyen mélyen áthatja a mentalitást a „kívülállóval” (azaz a nem a saját érdekhálóból érkezővel) szembeni gyanakvás és elutasítás, valamint a hierarchikus-hatalmi szempont, s ennek ellentétéként azzal is, mennyire eredményes tud lenni a munka, ha olyan partnerekkel történik, akik nem csak természetesnek tartják, hogy részt vegyenek egy helyzet megoldásában, hanem ezt örömmel is teszik. Az előbbi magatartás a helyi önkormányzat, igazgatás, iskola részéről nyilvánult meg, míg a napi együttműködésben igazi partnerekre találtam néhány helyi orvosban, pszichopedagógusban.

Egyszerű lenne mindezt – a szokásos módon – személyiségfüggő jelenségként magyarázni: van, aki konfliktuskerüléssel, ennek aleteteként

gerinctelen alkalmazkodással ér célt, míg más – kiélezve az elkerülhetetlen konfliktusokat – korlátozza az együttműködés esélyét, s van, aki szerencsés adottságaival egyensúlyt képes teremteni az elvek, konfliktusok és az egymást kiegészítő különböző szakmai munkák között. Tisztában vagyok a személyiség jelentőségével, hiszen magam is aktív szereplője voltam kooperációk megbénító helyzeteknek, mégis úgy vélem, gazdagabb értelmezést kínál a szociológiai nézőpont.

A közösségi munka a társadalomformálás pátoszából meríti értékét és erejét. Ezek az értékek a jövőre irányulnak: „lehet másképp”, „lehet önállóan is megoldani helyzeteket”, „beszéljétek meg és találjatok közösen megoldást!” Ez a normatív attitűd sok ember több évtizedes munkájának eredményeként hozott némi változást a magyar társadalom mélyvilágában. A „felvilágot” (copyright Magyar Bálint) azonban olyan érdekevezérelt gyakorlat uralja, amely nem képes és nem is akar kiszakadni a kultúrára történelmi teherként nehezedő alá-fölrendeltség koordinátáiból. A közösségi munka a politika alternatívájaként nem pusztán formálója, hanem része is a civil világnak, s ebben a minőségében (szervezetekként) ki van szolgáltatva a politika erőinek. Amikor a közbizalom drasztikus csökkenéséről, a közéleti tevékenységtől elfordulók, a közvélemény-kutatók által „bizonytalanok” kategóriájába soroltak egyre nagyobb arányáról értesülünk, természetesen a politikai gyakorlatról kell beszélnünk! Napi élményünk, hogy a politika miképp formálja direkt eszközökkel is azokat a mintákat, amelyek az együttműködés, a felelősség, a közös feladatvégzés öröme helyett a negatív attitűdöket, a társadalmi csoportok egymással szembefordítását erősítik fel. A mindennapi kultúra a hagyományok, a személyes rögzültségek mellett azokból a mintákból is formálódik, amit a mindenkori, azaz a magát sikeresnek kikiáltó jelenlegi (2013) politikai gyakorlat közvetít. A szigorú-merev hierarchia, a joggal való visszaélés, a hatalomgyakorlás cinikus korlátatlansága, a nepotizmus, a hívekre/behódolókra és ellenségekre történő megosztás szivárog le az intézményrendszerek hajszálcsovein és ruhazza fel arroganciával a helyi képviselőket, a köztisztviselőket, intézményvezetőket. Horizontális kapcsolatok kiépítése helyett települések, szervezetek és szakmák képviselői között sem közös nyelv, sem közös cél, még kevésbé közös felelősség nem jöhet létre, mivel az a magatartás bizonyul ismét hasznosnak és sikeresnek, amely szervilis módon hódol be a „tekintélynek”, amely lemond az önálló véleményről, folyamatosan igazodik, hiszen így remélhet jutalmat.

S bár ez a politikai gyakorlat az elmúlt három évben jutott abba a mélységbe, amelyet már a történelmi sírban gondolhattunk, az ezt megelőző évek is magukon viselték a konformizmus és lojalitás jellemzőit. A baloldali kormányok szociálpolitikáját korábban is több kritika érte amiatt, hogy a társadalmi integráció programjaként alanyi jogon, azaz feltétel nélkül és nem a rászorultság alapján nyújtotta a jóléti transfereket. Ennek a gyakorlatnak az érintettekre és a társadalmi integrációra gyakorolt destruktív következményei csak hosszú távon lesznek kezelhetőek. Már ekkor felerősödtek ugyanis a feszültségek a szervezetek és társadalmi csoportok között, amit azonnal politikai haszonná konvertáltak hatalomra éhes, gyűlöletvezérelt militáns szervezetek. Az államtól való függőség passzivitásra és felelőtlenésre hangolta az állampolgárokat, akik éppen ez utóbbi minőségüket nem képesek önálló ítélőképességként és akaratként kibontakoztatni. Mindezek ellenére az akkori szakmapolitika olyan programot tartalmazott, amelynek része volt a partnerség, s amikor az akkori szakminiszter aziránt érdeklődött, hogy ez megvalósul-e az önkormányzat és a szakmai civil szervezetek között, nem volt lehetőség mindazokat a helyzeteket felsorolni, amelyekben a szervezet alapítójaként és egy szakma képviselőjeként a közhivatalnokok, önkormányzati „képviselők” és néhány intézményvezető részéről az elutasítást kifejező modortalanságokat éltem át.

Ugyanezen korszakban voltam részese olyan rendezvénynek, ahol (kis)települések polgármesterei és intézményvezetői behúzott nyakú szolgálkként nyelték le az – elvileg általuk választott – kistérségi elnök pimasz tobzódását, rendreutasításait, s elfogadták tőle a közös pénzforrások szakmai szempontoktól független, önkényes elosztását.

A köztisztviselők nem csak ügyfeleikkel, hanem a civil szervezettel is olyan stílusban érintkeznek, amelyet deklaráltan a hatóság főlérendelt pozíciójával vélnek igazolhatónak, ugyanakkor nem hiszem, hogy a hivatalnokok felszabadultak lennének a végrehajtó szerepet csinovnyikká nyomorító normák között.

A szociális munka területén a szakma kiépülésének kezdetétől szélsőséges dominanciaharc zajlik a szervezetek, különböző szakterületek között, amelynek megnyilvánulásai a szakmán kívüliek számára is érzékelhetőek. E fertőzőtség ezen a területen azért különösen visszatetsző, mert hitvallásként hirdeti az importált eszmét: a kooperációt. A nemtelen vetélkedés, egymás teljesítményének durva lebecsülése (üdítő kivételek előfordultak!) vélhetően azért jellemzi ilyen erősen az egész szakmát, mert nem saját gyakorlatából termelte ki az együttműködést mint a célszerűség és az „örömelv” normáját.

A civil szféra a pályázatokat kiíró intézmények, ernyőszervezetek önigazoló érdekétől függ, verseny zajlik a forrásokért, melynek során az egyes szervezetek sajátos kapcsolati hálót és érvényesítési technikákat alakítanak ki. Ennek ellenére ebben a szférában él még a társulás szándéka, a közös nyelv és a törekvések összehangolása.

A civil mozgalomként induló szervezkedéseket (Milla, HaHa, Együtt 2014, Szolidaritás, Tiszta Kezek) óhatatlanul beszippantotta a politika világa és az ott termelődött mérgek mint pártérdekek, éppen azokat az értékeket igyekeznek elsorvasztani, amelyek ezeknek a törekvéseknek a különösségét adják: az együttműködést és spontaneitást.

Meglepő fordulat lenne, s cáfolna minden eddigi feltevést, ha az államosított egészségügy, oktatás- és kulturális intézményvilág kiszolgáltatott alkalmazottai a közösségi munka értékei mentén megtalálnák azt az utat, amely az állami hatalomtól elfordulva egymás irányába vezetné a különböző szakterületek képviselőit. Ehhez nem szükségesek szakmai előírások, ún. protokollok és nyugati minták: itt és most kellene a sok dimenzióban brutálisan szétszaggatott társadalmi szövetet kis kooperációkkal (kis szervezkedések, protestakciók, karitatív kezdeményezések) valahogy legalább összefoltozni.

Az eredeti változatot ld. a Parola 2013/4. számában!

http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2013/12/eParola_2013_4.pdf

Kételemek és felismerések

Több, különböző időpontban írt és különböző helyen megjelent publicisztikai írásaimat utólag, e gyűjtemény számára fogtam össze a fenti cím alatt. Egészen a '80-as évek végéig csak a társadalmi ismeretek befogadása és a cselekvés lehetősége motivált anélkül, hogy politikai kategóriába soroltam volna tapasztalataimat, és inkoherens nézeteimet. A szabad kezdeményezés lehetősége és gyakorlata során azonban lassan összeálltak a benyomások, kérdések és kételemek egy értékvilág mentén, amely a későbbiek során szakmai tájékozódásomat is irányította. A helyi társadalom szociológiai kutatása és civil szerveződés kísérletei felől jutottam el a szociális munkáig, ahol beleütköztem az állami szociálpolitika kereteibe. A rendszerváltás utáni politikai tagoltságban megtaláltam ugyan a helyem, de a gyakorlati szakmai támpontok változatlanul bizonytalanok maradtak: a szociálpolitika önmagát „harmadik útként” definiálta, a baloldali értékeket hirdette, amelyek nevében egyre kevésbé láttam eredményesnek azoknak a társadalmi feszültségeknek a kezelését, amelyekre a szociális munka a '80-as évek végén Magyarországon intézményesült. A politikai jobboldal számára a kezdetektől a középosztály megeremtése volt a jelszó, s eközben érdektelenséget tanúsított aziránt, hogy a gazdasági átalakulás teljes térségeket tett sivataggá, ahol a társadalmi leszakadás százezreket taszított a kilátástalan nyomorba. Ezzel szemben a magát baloldalként hirdető párt mellett, hogy tagjai a privatizáció gazdasági lehetőségeit maximálisan kihasználták, hagyományos baloldali jelszóként az állam felelősségvállalását követelve olyan szociálpolitikai programot képviselt, amely a tömeges elszegényedésre az állampolgárok számára alanyi jogon biztosított, normatív támogatással adna megoldást. Az egyetemes emberi jogi értékeken nyugvó liberális program minden morális magasrendűsége ellenére pedig egyre kevésbé bizonyult összehangolhatónak azzal a valósággal, amely a szociális munka mindennapi terepe. Láthattam magam körül az önkormányzatoknál, az akkor formálódó szakma képviselőinél az elbizonytalanodást, ami 1995 tavaszán, a Bokros Lajos nevéhez fűződő intézkedés-csomag hatására vált igazán „látványossá”. Számomra éppen ez a viharos eseménysorozat hozott fordulatot: megerősített abban, hogy az állami normatív adakozás folytatása az új gazdasági-társadalmi helyzetben nem alkalmas a társadalmi integrációhoz vezető folyamatok megnyitására. A rászorultság elve sokkal meggyőzőbb érvnek tűnt a leszakadó társadalmi csoportok támogatására.

Ebben az időszakban rövid ideig egy jogvédő civil szervezet aktivistájaként működtem, amelynek során szintén azt a tapasztalatot szűrtem le, hogy a társadalom perifériájára szorultak, a rasszizmusból, gyűlöletből kizárólag áldozatnak tekintjük, s nem a (helyi) történelmi-társadalmi dinamika részeként, az egyes ember felelőssége felől is közelítünk a feszültségek értelmezéséhez és kezeléséhez.

Így szemléletem formálásában elsődleges szemponttá vált az individuális megközelítés, ami azt jelentette, hogy az egyéni életút szabad választásának elve irányított a munkában, s ez magában foglalhatja az egyes személyiségekkel történő foglalkozást és a települési, szociális csoportok civil közösséggé formálását egyaránt. Az individualizmus és a közösségi munka összehangolása sem volt magától értetődő, el kellett jutnom a civil társadalom fogalmáig, amelyet öntudatos személyiségekként létező és együttműködő állampolgárok alkotnak.

E vívódások és felismerések lépéseit fejezik az alábbi írások

Kiegészítés Léderer Pál írásához⁶²

Elismerésemet szeretném kifejezni a bátorságért, ami ma már annak kimondásához kell, hogy elég volt a rasszistázásból! Nem pusztán a tartalomhoz, hanem a kórusból történő kiváláshoz is nem kevés kurázi szükséges.

A szociális munka több területén eltöltött évek után, egykori kisebbségi jogvédő aktivistaként, hátrányos helyzetű települések szegény lakói körében közösségfejlesztési programok megvalósítójaként jutottam el annak felismerésig, hogy mindannyian felelősek vagyunk a helyzet ilyen mértékű elmérgesedéséért.

Miután a szolidaritás jelszavával az elmúlt két évtizedben is az állami elosztás fokozásának követelése zajlott, minden olyan törekvés, amely az érintettek erőfeszítéseinek ösztönzésére irányult helyzetük megváltoztatásáért, csakis komoly ellenállás leküzdése árán sikerülhetett – ha egyáltalán. Amellett, hogy a segélyezési rendszer egyik ismert következménye, hogy felmentette az érintetteket minden egyéb, jogilag és morálisan is elfogadható megoldás keresésének kötelessége és kényszere alól, a szegények

---

⁶² Megjelent az Élet és irodalom 2009. febr. 27-i számában

önbecsülését is eltorzította: közmegevetés övezte őket mint ingyenélőket és parazitákat, miközben öntudatukat erősítette az a kiállítás, amely kizárólag áldozatokként kezelte a támogatásra jogosultakat, meg sem kérdőjelezve a jogosultság feltételeit.

Folyamatosan összecsiszított a szociális, jogvédő és etnikai-kulturális megközelítés: ha az egyik pozíciójából hangzott el némi kritikai hang, azonnal a másik sarokból jött a bunkózás, így jutottunk el a cigányozásig és teremtdött helyzet a radikális jobb fenyegető vonulásához.

Ballib és ma már szélsőbal közírók oldalakat töltenek meg mocskoló-dó jelzők halmozásával, amivel vajmi keveset tesznek hozzá a szegények nyomorának enyhítéséhez és a társadalomból ki- és leszakadt cigány közösségek integrálásához. Ma már úgy látom, hogy a szolidaritás sokat hangoztatott jelszava mögött a legjőhiszeműbb értelmezés szerint is értelmiségi társadalmi lelkiismeret húzódik, ami óhatatlanul fordul át agresszióba másokkal szemben.

Ebben a kibogozhatatlanul elvadult viszonyban, amelyet önbíráskodás, brutalitás, hordaszellem, primitív indulatok, szellemi sötétség urálnak az egyik oldalon és félelem, megvetés, agresszív elutasítás, a negatív tapasztalatok általánosítása és abszolutizálása a másikon, mégis kin és mit segít, ha olyan emberekre zúdítanak jelzőket, akikre a feszültségek jogszerű enyhítésének feladata hárul?

Miközben az alanyi jogon, költségvetésből, bővülő jogcímen nyújtott támogatások a települési önkormányzatokon folytak át, a testületek ezzel le is tudhatták szociálpolitikai feladataikat. Ahogy senki nem kérte (kéri) számon a „gondoskodó önkormányzatokon”, hová épülnek kerékpárutak, meddig dagonyáznak még sártengerben a szutykos cigány gyerekek, van-e közösségi helyiség a településhez tartozó külterületen, ugyanúgy nincs el- és beszámolási kötelezettségük arról, hogy milyen módon próbálták foglalkoztatási programmal kiváltani a segélyezést.

A segélyek általános gyakorlata mellett a pénztelenségben elsorvadtak a cigány gyerekek felzárkóztatását célzó tanodák, bezárt tehetséggondozó kollégium, és az alanyi jog követelésével szemben kevéssé hatékonyak a gyermekvédelmi eszközök a szülők kötelezésére.

Egyetlen példa az elmúlt évtizedből: egy baranyai kistérség egyik legszegényebb falujában évekkal ezelőtt megszüntette a képviselőtestület a néhány cigány férfinak és nőnek munkát adó szociális foglalkoztatót. Az egyszerű munkát az üresen kongó művelődési ház egyik félreeső kis helyiségében végezték. (Több év távlatából úgy emlékszem, a képviselőtestü-

let mondott fel a vállalkozónak, aki nem volt hajlandó megfizetni a megemelt bérleti díjat.) Így még az addigi minimális jövedelemtől is elestek az alkalmazottak, akik ezek után segélyért folyamodtak a szociális munkához. A cigányok felé ezek után már hiába képviseltem a foglalkoztatás elsődlegességét – kiemelten fiatalok számára – közösségi munka projekt elképzelésével és javaslatával. A képviselőtestületen senki nem kérte számon döntését, hiszen „jogszerűen” járt el, viszont másról sem szólt a helyi élet, mint a cigányok semmittevéséről, lopásokról, tehetetlen dühről, kölcsönös gyűlöletről és erőszakról, lepusztultságról és áthidalhatatlan kulturális szakadékról.

Néhány évvel később jelentős „fejlesztési” lépésnek számított, amikor a képviselőtestület körzeti megbízott (helyi rendőr) alkalmazásáról döntött. S kifizették az alanyi jogon járó segélyeket az iskolába nem járó gyerekek, a munkát nem kereső fiatalok után – a szociálpolitika ezt biztosította.

A példával legkevésbé sem az un. megélhetési bűnözés folyamatát szándékozom illusztrálni, ezt ui. elfogadhatatlannak tartom, mert hazug módon jogossá stilizálja a társadalom elemi biztonságát fenyegető magatartásokat. A jogállam azt jelenti, hogy világosan megkülönböztethető a jogellenes magatartás a jogszerűtől – bárhol bárki követi is el azt. Azt próbálom érzékeltetni, hogy ebben a többszereplős társadalmi dinamikában nagyfokú kritikátlanságra vall az a hozzáállás, amely polgármestert és rendőrt anélkül bélyegez meg rasszistaként, hogy osztozna azok felelősségében. A polgármester a „harmadikutas” szociálpolitika destruktív hatását próbálja meg enyhíteni a segély helyett munkát programmal, ami ugyan nem így indult, de jelzett egy kikerülhetetlen politikai kérdést, majd a szakmai-politikai reakciók hatására korrigálta eredeti foglalkoztatási elképzelését.

Különböző területeken szerzett gyakorlatomból számtalan esetet idézhetnék – közülük néhányat nyilvánossá is tettem –, amelyekben saját kudarcokként is vállaltam néhány cigány klienssel való együttműködés sikertelenségeit: a foglalkoztatási ajánlatok, a tanácsok elutasítását a gyereknevelés és gondozás és az idő- és pénzgazdálkodás terén, a tanulással szembeni ellenállást, stb.

Többes számot használok, egyszerűen, mert többszöri tapasztalatra utalok, ezzel pedig sem azt nem állítom, hogy minden cigány ember képtelen kooperálni, hogy minden egyes cigány ember ellenáll a támogató tanácsoknak, képtelen és nem hajlandó tanulni, sem azt nem állítom, hogy nem cigány emberekkel, családokkal nem szereztem hasonló tapasztalatokat. De többes számban sorolhatnám az ellenpéldákat a sikerekről is: beiskolázásról, a tehetség felismeréséről, arról, hogy hány családnak kerül emberfeletti

erőfeszítésébe elfogadtatnia magát a gyanakvás és megvetés ellenében, stb. Mint ahogy ez a többes szám azt sem foglalja magában, hogy a bórszín alapján általánosítanék és utasítanám el az érintett csoportot. Ez utóbbi esetben, azaz biológiai adottságként kezelve az etnikai csoport viselkedési jellemzőit lennék rasszista.

A rendőrkapitány egy helyi szinten tapasztalt jelenséget fogalmazott meg, ami kétségtelenül meggondolatlan abban a politikai milióban, amelyben ez hívószó a társadalmi gyűlöletet szító csoportok számára, de attól még nem rasszista, hogy érzel és megnevez egy társadalmi helyzetet, amellyel pozíciójánál fogva meg kell birkóznia.

Ha válogatás nélkül mindenkire, aki kimondja a szót vagy megoldást keres egy, a politika által 20 éven át csak látszatzmegoldásokkal kezelt helyzetre ugyanazt a becsmérlő jelzőt szórják, mint ami a fajvédő szélsőjobb hitvallása, kitől várható majd a konstruktív cselekvés kockázata?

A jogvédő magatartás a demokrácia egyik legfontosabb garanciája, de a piszizés⁶³ mára olyan arrogáns formát öltött, hogy éppen azt az értéket rombolja le, amit védeni lenne hivatott: a méltóságot. A harcos kiállítás üres szözuhatagai már túl vannak a nevetségességen: elég nagy dráma részesei vagyunk ahhoz, hogy a píszí képviselői vagy önmagukat minden kötelezettségvállalás nélkül baloldalnak deklarálók némi önmérsékletet tanúsítva lemondjanak már pózaikról. Az „írástudók felelőssége” ui. nem merülhet ki abban, hogy védett társadalmi helyzetükből ítélkezzenek, nem ártana némi szerénység azokkal szemben, akik cselekednek is.

2009

Reflexió „A Szociális Szakmai Szövetség elnökségének nyílt levelére, amely „A szegényedés dolgában kialakult politikai vitához” címmel jelent meg⁶⁴

Az utóbbi másfél év szakmai vitái során több ízben felmerült bennem a kérdés: politika és szakma határozottan szétválasztható-e egymástól? A HÁLÓ 2004. márciusi számában megjelent nyilatkozat éppen ennek az ellenkezőjét tanúsítja: Ferge Zsuzsa az ellen tiltakozott, hogy kutatási eredményeit a jobboldal a (baloldali) kormány elleni bírálatként használja fel.

Nem lévén közgazdász, 1995 márciusában inkább csak kételyeim vol-

⁶³ A társadalmi konfliktushelyzetekre a Politikai Korrektség (PC) pozíciójából és szóhasználatával reagáló gyakorlatot kifejező nyelvújítás

⁶⁴ Megjelent a HÁLÓ 2004/márciusi számának 4. oldalán

tak a szociális szakembereknek Bokros Lajos intézkedéseivel szembeni rohamával kapcsolatban. A későbbiekben a közigazdászok beszámolóí egyre jobban megerősítettek abban, hogy az azonnali tiltakozás nem volt megalapozott. Egy évre rá a híradások már a gazdaság fellendüléséről szóltak, s a jobboldali kurzus féltelen osztogatása is abból a zsákból markolhatott, amelyet a megszorító intézkedéseket követő dinamika termelt ki. S annak a kurzusnak moralitását és stílusát jellemzi, hogy eközben a jobboldali demagógia részeként szitokszóvá tette annak a közigazdásznak a nevét, akinek a dőzsölést köszönhette. Később a „jóléti rendszerváltás kormányprogramját” kezdetben naivan úgy értelmeztem, hogy az elszabadult egyenlőtlenségek lefékezése valóban differenciáltan érinti majd a társadalom különböző helyzetű csoportjait, s nem részesül azonos juttatásokban és kedvezményekben a villá(ka)t építő, földet, bányát szerző, négy gyereket terepjárón szállító politikai vállalkozó és a kistaluban, a munkanélküliségből kilábalni nem tudó gyerekes család, vagy éppen a lakótelepi lakás közüzemi díjainak kifizetéséért dolgozó kereskedelmi eladó. Azt feltételeztem, hogy míg a társadalom magasabb jövedelmű rétegei adókedvezménnyel részesülhetnek olyan ösztönzésben, amely nem teszi őket a szegények ellenségeivé, de érdekeltté teheti őket beruházásokban, következképpen foglalkoztatási lehetőségek megteremtésében, addig a leszakadó rétegek számára az ily módon megemelt összegű, s bizonyos feltételhez kötött (pl. iskolalátogatáshoz) támogatások adnak esélyt arra, hogy legalább a holnapig legyen jövőképük. A társadalmi integrációt éppen az eltérő helyzetből következő különböző mértékű és tartalmú teherviselés biztosíthatja. A középosztályosodás a társadalom stabilizálódásának fontos folyamata, de megtapasztalhattuk, hogy a „polgár” homogenizáló védjegye alatt a kiváltságoknak milyen rafinált módózatait lehetett közpénzekből nyújtani! Ehelyett a rászorultság elvét a - szakmai érvekkel is megtámogatott - szocialista taktikázás ismét elnyomta, s újabb és újabb ígéretések, majd adakozások kenték el a valódi felelősséget. Kétségtelen, hogy történtek késői felismerések, pl. lakáshitel-kamat támogatás csökkentésével, de az is tagadhatatlan, hogy a sok „majd” során elszalasztódott a társadalmpolitikai fordulat lehetősége.

Mindezek után különösen furcsállom, hogy a fenti nyilatkozat ismét Bokros Lajosra utal, mint aki – a jobboldali kormánnyal együtt említve – visszavetette a leszakadás megállítást célzó törekvéseket.

2003 karácsonyán, Bokros Lajos az ÉS-ben 130 pontba foglalt gazdaság- és társadalmpolitikai programot tett közzé, amelynek vezérelve a gazdasági fellendülés és a társadalmi szolidaritás összehangolása. Ebben a

szövegben az elmúlt évek tapasztalatait összegezve, nem közgazdász képzettségű laikusok számára is érthető összefüggéseket tár fel, s világossá teszi: a szolidaritás határozottan különbözik a mindenki számára, alanyi jogon történő állami osztogatástól. A szolidaritás állásfoglalást s bizonyos irányokban megvonást is jelent, s ennyiben politikai konfrontációval jár.

Amikor a szociálpolitika képviselői a segélyekben megtestesülő, kézzelfogható állami támogatások védelmében túl az ellátó rendszerek reformjáért is folyamatosan kiállnak, akkor elkerülhetetlenül abban az átfogó fogalomkörben kell látniuk állam és társadalom, gazdaság- és szociálpolitika viszonyát, mint ahogy azt Bokros és a hozzá hasonlóan gondolkozó közgazdászok teszik. Természetesen, lehet más dimenzióban is feltenni kérdéseket, pl. hogy a gazdaság, mint a növekedés hajtóereje és mércéje, valóban elsődleges fontosságú-e, azaz az életminőség valóban a növekedésen mérhető-e? De most nem ezen az úton járunk.

A szakma függetlenítése a politikától azonban más tekintetben is megkérdőjelezhető, s csak a legutóbbi másfél év hasonló érvekkel kezelt eseményeiből sorolok néhányat:

2002 őszén a közalkalmazotti béremelés hetekig érintetlenül hagyta a civil szférában hasonló szociális tevékenységet végzőket. Pontosan tudható, hogy nagyobb választói réteget fog át a közalkalmazottak tömege, mint a civil szférában dolgozóké. Hosszas egyezkedést követően az előbbiek béremelésének töredékével néhány hónapra lecsendesítették a civileket. A közvetlen politikai célokon túl, ebben vajon milyen elvek valósultak meg? Talán a sokat emlegetett szektorsemlegesség és a civil társadalom megbecsülése?

A szektorsemlegesség és egyenlőség jegyében az egyházi szervezeteknek biztosított emelt összegű normatíva vajon milyen politikai célokat szolgál?

Az esélyegyenlőség, valamint az állam és az egyház szétválasztásának alkotmányos elvének jegyében folytatott politikai gyakorlat keretében történt-e a cigány csoport pápához kísérése, miközben a civilizált élet esélyének (egészség, táplálkozás, lakás, munka, közlekedés) biztosítása az egész kormány feladata lenne? A miniszteri poszt létrehozását ki tekintheti ma már többnek, mint a kormánypolitika üres reklámjának?

Az autonómia jegyében kontrollálatlanul működő önkormányzatoknak kiszolgáltatót szociális szféra küzdelmei vajon politikai szempontból szintén indifferensnek tekinthetőek-e?

A rászorultság ellen érvelők, többek között, ennek költségeire, az ezzel járó konfliktus és haszon aránytalanságára, valamint arra hivatkoznak,

hogyan olyan bürokratikus eljárásokat tenne szükségessé, amely megerősíti a segélyt igénylők feletti kontrollt.

De nem lenne-e hatékonyabb kiterjeszteni a rászorultság fogalmát, s nem kizárólag pénzbeni juttatásban gondolkodni, hanem ezt is differenciáltan, a jogosultságon belül a legkülönbözőbb bevonási, azaz integrálási módokat mérlegelni? Az arra jogosultaknak nyújtott bármekkora összegű segéllyel sem juthatnak hozzá ugyanis a jelenlegi feltételek között építési kölcsönhöz vagy szociális bérlakáshoz a roskadozó viskókban élő családok, s a segély sem biztosítja az önbecsülést, a társadalmi taggá válást ott, ahol már a harmadik nemzedék él együtt a reménytelen munkanélküliségben. De alig segít az étkezési támogatássá konvertált gyermekvédelmi támogatás azokon a gyerekeken, akik hétszámra nem mennek iskolába, s kivárva a tankötelezettség végső határát, folytatják az előző nemzedékek életformáját.

Úgy gondolom, hogy a szociális munka igazi feladata, hogy a legkülönbözőbb élet- és problémahelyzetekre találjon és harcoljon ki megoldásokat, azaz egyénenként, családonként találja meg, hogy ki mire van rászorulva, kinek milyen módon lehet esélye a teljes emberi életre. Alanyi jogként az egyenlő bánásmódban, civilizált életfeltételekben és az egyéni és politikai felelősségben látom ma a társadalmi befogadás politikai programját megvalósíthatónak. Az alanyi jogként érvényesülő egységesítés azonban csak a politikai döntés alóli felmentést jelenti, miközben az egyéni igények és lehetőségek mellőzésével az állam erősítését szolgálja.

A közösségi munka híveként külföldi élményekből és irodalmi ismeretekből, valamint a közösségfejlesztés elhivatott magyar képviselőitől egyaránt azt tanultam, hogy az érintettek bevonásával megkísérelt változásra irányuló törekvések mindig érdekek ütközésével járnak, hatalmi pozíciókat rendíthetnek meg vagy elveket és jogot sértő döntéseket kérdőjelezhetnek meg. Mivel ez meghatározás szerint a politika szféráját jelenti, óhatatlanul a szcena részévé válunk. Így aztán nem csodálkozhatunk azon, ha a mai közélet színvonalán a pártharcok nemtelen módszerei között egy, a politikai gyakorlatot felrázni szándékozó tudományos dolgozat felhasználása is megjelenik.

A segélyekre szoruló és beszűkült életlehetőségeik közül kitörést sem remélő települések lakói körében a 10 évvel ezelőtti gyakorlathoz képest lényegesen több akadályba ütközik a közösségfejlesztő szemléletű szociális munka. Mindennek ellenére úgy vélem, hogy a közösségi munka a szociálpolitika alternatívája: ettől a megközelítéstől remélhető az elesettek önbecsülésének, aktivitásának és felelősségérzetének erősítése. S mert

alternatíva, nem az állami osztogatástól, hanem a differenciált és valóban e-sélyeket nyújtó feltételrendszer megteremtésétől számíthatunk némi változásra.

P.s. Már hetekkel ezelőtt megírtam ezt a reflexiót, de a közlésre a döntő lökést Bauer Tamás írása adta, amely szintén az ÉS-ben jelent meg. Alapkérdése, nevezetesen, hogy miért hallgat a politika négy hónapja a 130 pontról, a szociálpolitikára is érvényes: miért érdektelen a szociális szakma számára a gazdasági fellendülés és szolidaritás összehangolásának racionális útja?

„Elvben már rég írnom kellett volna a 130 pont ellen, de sosincs időm. Majd egyszer.” Ferge Zsuzsa

2004

***Mi értendő igazságos alatt?*⁶⁵**

A közösségfejlesztés helyi gyakorlatából az évek során egyre tágabb horizontok nyíltak meg: a helyi demokrácia fogalma kiszélesedett a civil társadalomig. Ez utóbbi fogalom kiterjedt értelmezései különösen a kelet-európai országok átalakulásával nyertek fokozott jelentőséget. E. Gellner a civil társadalom elemzésekor azt állítja, hogy a demokrácia eszményét az emberek meghatározott csoportja alkotta és formálta a történelem során, de képviselői folyamatosan beleütköznek a megvalósítás korlátaiba, s a torzulások, ellenállások, a fogalommal történő visszaélések nyomán arra a következtetésre kell jutniuk, hogy a demokrácia

„...olyan eszmény tehát, amely valamiféle bizarr értelemben általános érvénnyel bír, ugyanakkor azonban a társadalmak jelentős részében – talán túlnyomó többségükben – elérhetetlen marad.”

Ahhoz, hogy megfelelő döntések szülessenek, folytatja, számolni kell azzal, hogy a kultúra és az intézmények megelőzik a döntéseket. Ez azt jelenti, hogy a közösséget érintő általános és helyi-partikuláris döntések nem légyes

---

⁶⁵ A cikk eredetileg a Parola 2010/2. számában jelent meg. A cím megegyezik az alább ismertetendő dolgozatával: Friedrich Merz: Was is gerecht?
http://kozossegfejlesztes.hu/Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/9299ba20152ed8f3c125770b003e0cc0?OpenDocument

térben, hanem a már kialakult kulturális mintákból, intézményi gyakorlatból és előítéletekből következnek.

„A demokrácia elvont modellje a maga partikuláris emberképét (a szekuláris modern individualista képét) tévesen az ember mint olyan reprezentációjaként kezeli. Kidolgozói egy absztrakt indoklással kezdik, amely a szóban forgó eszmét univerzálisan érvényesnek mutatja, majd sajnálkozva elismerik: hát igen, az emberiség jelentős része olyan körülmények között él, amelyek nem teszik lehetővé az eszme valóra váltását. ... A 'civil társadalom' sokkal realisztikusabb, mert tulajdon feltételeit foglalja magában, ahelyett, hogy eleve adottnak tekintené, majd kijelentené magáról, hogy a megfelelő feltételek teljesülése nélkül az emberiség nagy része számára elérhetetlen marad... Demokráciára valóban szükség van – a hangsúlyt azonban arra az intézményrendszerre és arra a társadalmi kontextusra kell helyezni, amely lehetővé és kívánatosá teszi.”⁶⁶

A civil társadalom elsődlegessége melletti állásfoglalását úgy értelmezem, hogy ez a fogalom magában foglalja a magatartásformákat, azokat a kulturális mintákat, amelyek a demokratikus intézményeket működtetik. A civil társadalom feltétele azonos a tartalmával: az együttműködési készséggel, a konfliktuskezeléssel, a tárgyalás megtanulásával, az öntudattal.

Az állítás illusztrálásaként arra az intézményre utalok, amely vitathatatlanul a közvetlen demokrácia egyik legfontosabb eszköze: a népszavazás. Hogy miként és mire lehet használni, s hogy ez mennyire a társadalmi-kulturális kontextus függvénye, világossá teszi a svájci és a magyar gyakorlat összehasonlítása.

A közösségfejlesztők arra vállalkoznak, hogy eljárásokat, módszereket dolgozzanak ki és alkalmazzanak, amelyek révén egyének önálló, felelősen cselekvő állampolgárokká válhatnak. A különböző fejlesztési programok számos érték mentén jelölnek ki célokat és feladatokat. Az egyik közülük a szolidaritás, amivel kapcsolatban számos bizonytalanság és kétely fogalmazódott meg: vagy különböző demonstrációk jelszavává silányodott vagy épp ellenkezőleg: az állami politika ideológiai fedőszavaként szolgált. A jelszóként használt fogalmat akkor tölti ki valódi tartalom, ha a benne foglalt együttérzés indítja el a cselekvést, s úgy látszik, hogy mind a civil társadalom

---

⁶⁶ Gellner, E. (2004): *A szabadság feltételei*. Typotex, Bp. 140. o.

fejlődése, mind a nemzetközi akciók közös tendenciája, hogy az együttérzés a cselekvő segítség és támogatás széles skálája felé halad. Ezt mutatják – többek között – a katasztrófák esetén szervezett nemzetközi akciók, a menekültkérdés intézményes kezelése, valamint civil szervezetek és egyének gyűjtési akciói meghatározott célokra. Természetesen, mint minden értéket és fogalmat, a szolidaritást is diszfunkcionális használata üresítette ki: ismeretes a 70-es évektől számos nyugat-európai (szélső)bal csoport ún. szolidaritási akciója, amivel az egész térségeket fenyegető terrorista mozgalmakat erősítették, s mind a mai napig ez jellemzi ezeket az irányzatokat és csoportokat.

Ami azonban ebben az összefüggésben közvetlenül is érinti a közösségfejlesztést, az a szociálpolitika, ami a szolidaritás jelszavával valójában hozzájárult a kiszolgáltatottság és tehetetlenség intézményi és személyi feltételeinek rögzüléséhez. Azok a társadalmi feszültségek és politikai küzdelmek, amelyek megkérdőjelezzik az eddigi szociálpolitikai programok és gyakorlatok hatékonyságát, a feltétel nélküli támogatás méltánytalan és demoralizáló egyéni következményei mellett azzal is szembesítenek, hogy ez az út nem társadalmi integrációhoz, hanem a társadalmi szakadék elmélyüléséhez vezetett. Természetesen nem létezik egyetlen sikeres út, de az bebizonyosodott, hogy a szociálpolitikának nem lehet jelszava a szolidaritás, ez utóbbi csak valóságos emberek között és abban az értelemben működik, ha annak lényege az együttműködés. Az állam intézményei jogalkalmazók, s ezt diktátumként vagy juttatásként érvényesítik. Ezzel szemben a közösségfejlesztési projektek az erőforrások mozgósítására törekednek, s ezáltal a szociálpolitika alternatívájaként az egyéni és társas aktivitásban realizálják a szolidaritást.

A kortárs francia filozófus megpróbálja a szolidaritás mögé rejtett valódi tartalmakat láthatóvá tenni, s értelmezésében is általában olyan társadalompolitikai eszméket értenek alatta, mint az egyenlőség és az igazságosság.⁶⁷ Az egyenlőség társadalomtörténeti csapdái és szakadécai pedig ismertek.

De mi értendő igazságosságon? Ezt a kérdést teszi fel Friedrich Merz, aki a legutóbbi időkig a Bundestag képviselőjeként a CDU frakcióban kiemelkedően aktív szerepet játszott. Az a feltevés indít írása kivonatolt közzétételére, hogy – kimondva-kimondatlanul – a közösségfejlesztők számára is megkerülhetetlen a fenti kérdés. Nem az igazságosság-e az alapkérdés, amikor a (kis)települések lakóinak mellőzöttségérzését váltja át a közösségfejlesztés saját kezdeményezésű programmá? S nem ugyanez a

⁶⁷ A. Comte-Sponville (2001): Kis könyv a nagy erényekről. Osiris, Bp. 108. o.

fogalom indítja-e be azokat a szervezéseket, amelyek a civilizálatlan környezetben, tudatlanságban élő, a többségi társadalommal kölcsönös bizalmatlanságban és ellenségességben élő csoportok számára próbálja az érintettek aktív részvételével az integrálódás új útjait megnyitni? S nem az igazságosság eszméje hajtja-e a cselekvés felé mindazokat, akik állami intézmények helyett civil szervezetekben, az együttműködésben, a közös munkában keresik a biztonságot, a jó közérzetet, a kulturálódás forrásait?

Az igazságosság mibenléte, megvalósításának lehetősége a görög bölcselőktől a kortárs gondolkodókig foglalkoztat indulati vagy racionális megközelítésben laikus polgárokat és politikaformálókat egyaránt.

A szerző által Platontól Rawlsig hivatkozott elméleti források helyett arra az aktuális gondolatmenetére térek ki, amivel a populizmust leírja, s ami nem más, mint a közvéleménykutatói jelentésekre és választói szavazatokra sandító igazságosság hangoztatása. Ez a retorika többnyire az állam nevében hirdet több igazságosságot, s nem ért rajta mást, mint azt az ígéretet, hogy mely társadalmi csoportok „kapnak” több anyagi lehetőséget és kedvezményt a források újraelosztása során. A fogalmat körülvevő zavarnak ezen túlmenően tárgyi oka is van: igazságosnak vagy annak ellentétével személyiségek, tettek, állítások, ítéletek, koncepciók, elvek, viszonyrendszerek egyaránt jellemezhetők, következésképpen a mindenkori konkrét összefüggésben szükséges meghatározni és elemezni.

Friedrich Merz a szociális-jóléti állam programjával a német jogállam liberális jogelveit állítja szembe:

„Az igazságosságnak ebből, az emberi jogi egyenlőség és az erőszakkal szembeni védelem értelmében vett politikai fogalmából mégsem vezethető le semmilyen szociális igazságosság fogalom és ezzel az anyagi egyenlőségre vonatkozó jog, mint azt egyre többször állítják. Épp ellenkezőleg: amennyiben piacgazdaságunkat a verseny és a tulajdon élteti, annyiban egyrészt abból a természetes egyenlőtlenségből meríti erejét, amely mindannyiunkat egyedi, egymástól különböző tehetséges individuumokká tesz. Másfelől az az anyagi egyenlőtlenség élteti, amely a legjobb ötletekért, újításokért és termékekért folyó versenyből szükségképpen következik. Ennek politikai következménye ugyan nem népszerű, de a politikai őszinteség parancsa azt diktálja, hogy kimondjuk: az anyagi egyenlőtlenség enyhítése a piacgazdaságra épülő közösségben nem politikai öncél.”⁶⁸

---

⁶⁸ F. Merz (2009): Was ist gerecht? In: Denkanstöße. Piper Verl. München p. 122-123.

Ez a klasszikus tétel meglehetősen ridegnek, sőt kíméletlennek tűnhet a szegénység bugyraiba záródott közösségekkel találkozó szociális és közösségi munkások, s mindazok számára, akik morális megfontolásból nem tartják elfogadhatónak az egyre mélyülő szakadékot társadalmi csoportok, térségek között. Mégis, az eddigi szociálpolitika meghaladásaként eljuthatunk annak belátásáig, hogy a szegénység a piaci viszonyok között az állami újraelosztás újragondolt gyakorlatával lenne talán kezelhető. Közvetlenül kevésbé látható módon, csak hosszabb távon mutatkozó eredménnyel és az érintettek erőfeszítéseire építve ezt támasztják alá a (szociális) szövetkezetek, a mikrohitel- és képzési programok.

„1. Valamely 'szolidaritásközösség' csak abban az esetben finanszírozható, ha kizárólag azok veszik igénybe, akiknek az életük egy meghatározott szakaszában erre feltétlenül szükségük van. A szociális állam nem azt jelenti, hogy mindenki ugyanazt kapja, hanem azt, hogy mindenki eleget kap olyankor, amikor nem képes önmagán segíteni. A szociális állam nem öncél, hanem segítséget jelent az önsegítéshez. Önálló, felelősségteljes életvitelre teszi alapvetően képessé az embereket. (...) Ez az igényes emberkép nyíltan azokkal szemben szorul védelemre, akik az embereket elsődlegesen az állami juttatások célszemélyeinek tekintik, s ily módon gyengítik el őket. (...)

2. A liberális igazságosságfogalom minden védelmezője azelőtt a kihívás előtt áll, hogy meghatározza: milyen mértékben kell a jogállamot a szociális állam szempontjából korlátozni, hogy ne értelmezzék újraelosztó intézménynek és az elosztó igazságosság szállítójának. Mindenesetre soha nem határozható meg véglegesen és abszolút mértékben, hogy mi az anyagi minimum, ez a mindenkori jóléti szinttől és a társadalomnak ebből következő elvárásszintjétől, valamint a politikai tárgyalások eredményeitől függ.

3. A gazdasági és erkölcsi racionalitás között ezáltal sokkal szorosabb az összefüggés, mint azt azok látják vagy láttatni szeretnék, akik egyre nagyobb elosztási igazságosságot követelnek és reflexszerűen a szabadságelvű liberalizmust mint 'neoliberális turbokapitalizmust' denunciólják”.

A vitairat szerzője a felelősségteljes politikába beleérti azt a meggyőződést, amely rámutat arra, hogy:

„a nagy, az egyes ember számára elviselhetetlen életkockázat esetén nyújtandó szolidáris biztonságon túl egyszerűen nem finanszírozható több, mint a ténylegesen rászorultak alapvető anyagi biztonsága –, vagy ez csak a jövő nemzedékek rovására tehető meg.”

E politika szerinte

„arra figyelmeztet, hogy minden polgárnak, aki szabad individuumként demokráciánk és piacgazdaságunk részének tekinti önmagát és állami, valamint társadalmi szolidaritásra tart igényt, annak magának is szolidaritást kell mutatnia oly módon, hogy mindenekelőtt saját életéért vállal felelősséget és kezébe veszi saját jövőjét.”⁶⁹

Az idézett írásban világosan felismerhető a rászorultsági elv, ami minden reális emberi jogi kockázata ellenére, józan belátás szerint is igazságos elosztási princípium. A rászorultsági elvvel szembeni érvek kulturális mintákat próbálnak kivédeni, de egyben rögzítenek is: a helyi hatalom fölényét a rászorulókkal szemben egyfelől, és a rászorulóknak passzivitását, tanult tehetetlenségét másfelől.

A Magyarországon 1995-ben elkezdődött társadalompolitikai átalakítás zátonyra futtatásában mindkét oldal populizmusa tevékeny szerepet játszott, ezután pedig az lehet a kérdés, hogy a civil társadalom vajon már oly mértékig megerősödött-e, hogy bármelyik politikai demagógiának ellenállva képes az igazságosság és szolidaritás államtól független érvényesítésére.

A 80-as évek közepén írt és Magyarországon a 90-es évek elején kiadott politikai pamfletjében az amerikai szociológus, Berger, a kapitalizmus és szocializmus valóságát összehasonlítva, minden látható és nehezen kezelhető, sokszor élesedő konfliktus ellenére kritikusan az előbbi mellett érvel. „Védőbeszéde” befejezéseként a társadalomtudomány és a cselekvés kapcsolatáról állítja:

Ellentétben a türelmes, legfeljebb valószínűségeket állítására képes tudománnyal,

„... amikor a helyzet sürget, különösen az emberi szenvedés és emberi indulatok terén, a türelem ritkán lehet a megfelelő politikai út. A tettek emberének akkor mindig a tudatlanság feltételei között kell cselekednie – annak ellenére kell cselekednie, hogy sok dolgot nem tudhat a helyzettel kapcsolatban, amelyen belül cselekszik. Egyszerűbben kifejezve: a

---

⁶⁹ Uott, 126. o.

cselekvés hazárdjáték. Mindaz az empirikus tapasztalat, amelyet a társadalomtudományok összegyűjthetnek a cselekvő ember számára, végül nem jelent többet, minthogy jelzi, melyik választás tűnik biztosabbnak.”⁷⁰

Ez a nyitott, mérlegelést és döntést követelő helyzet készíti a közösségi munka gyakorlóját is a klasszikus értékeknek, mint a szolidaritásnak és az igazságosságnak az újragondolására.

E kis dolgozat megírására egy szöveggyűjtemény indított: Denkanstösse 2010. *Ein Lesebuch aus Philosophie, Kultur und Wissenschaft*. München, Zürich, 2009, Piper Verlag. 115–126. p. Az évenként megjelenő kötetben a legkülönbözőbb aktuális kérdésekről jelentenek meg írásokat. Friedrich Merz publicisztikája nem mély politikai-filozófiai elemzés, de tömör és radikális megfogalmazása a legégetőbb politikai dilemmáknak.

A szerző jogász, aki bíróként, majd ügyvédként tevékenykedett, az EU Parlament tagja 1989-1994 között, majd a Bundestag képviselője volt, egy ideig a CDU/CSU frakció vezetője. Politikai tanulmánykönyve jelent meg.

2010

„Megvalósítható és ésszerű célokot”⁷¹

A lap legutóbbi száma beszélgetést közöl Karácsony Gergellyel, akinek polgármesterré választását örömmel fogadtam, s akit azóta is a jelenlegi politikai szcena kevés rokonszenves és a feladatra alkalmas személyiségei egyikének tartok.

Nem volt kétséges, hogy pártja képviselőjeként baloldali programmal fog előállni, ami az öt éve tartó, az ország lakóinak jelentős hányadát a reménytelenségbe és teljes bizonytalanságba taszító, fosztogató kormányzás korrekciójaként szinte elkerülhetetlen. Az önkormányzatokra – forrás nélkül – átruházott feladatok körében a két legfontosabb szociális támogatást említi, melyeket a kerületben élő rászorulóknak számára biztosít a vezetésére bízott zuglói önkormányzat: a minimumjövedelmet és a lakhatási támogatást.

⁷⁰ P. L. Berger (1992): *A kapitalista forradalom*. Gondolat, Bp. 320. o

⁷¹ Olvasói levélként, némi módosítással és más címmel a Magyar Narancs 2015. ápr. 9-i számában jelent meg

Ezekben az esetekben célzott támogatásokról van szó, amelyek világosan meghatározott feltételekkel körülhatárolt élethelyzeteket érintenek. A Feltétel Nélküli Alapjövedelem azonban, melynek bevezetését a PM (Párbeszéd Magyarországért) a jövőre gondolva komolyan fontolja, sőt Szabó Tímea már be is jelentette, s amelynek koncepciójáról tavaly hónapokig vélemények csaptak össze a legkülönbözőbb orgánumban, nem erről szól. Az FNA a rászorultság megállapításának szakmai-morális nehézségeit és kétségtelen hatalmi kockázatát ugyanis oly módon célozza kivédeni, hogy éppen azokkal tenné a legrosszabbat, akiken segíteni szándékozik. Volt szociális munkásként azt a tapasztalatot szűrtem le, hogy „felemelőbb” és simább ügy „jóemberként” adakozni, mint megküzdeni a jogszabályi káosszal, az intézményekkel, valamint az érintettekkel az együttműködésért, a mentalitások megváltoztatásáért. Az utóbbi megközelítéssel valóban többet lehet tévedni, mint a feltételekhez nem kötött, normatív adakozással.

Mind az FNA alaptézisei, mind az erre reflektáló kritikai vélemények szakmájukban rendkívül felkészült és morális megfontolások által motivált tudósok tollából származtak, egyes nézetek egymással élesen szemben álltak, s voltak közöttük nem életszerű, a valóságtól elrugaskodott érvek és indulatosak is. A legjobb szándékkal is sokat lehet ártani, de legalábbis olyan feszültségeket generálni, amelyek felmérhetetlen (vagy éppenséggel nagyon is előrelátható) következményekkel járhatnak, mint ezt történelmi ismereteink igazolják.

Arra az állapotra, amelybe milliók süllyedtek, a nemzeti nyomor klasszikus megfogalmazást tartom megfelelőnek. Ennek sem időleges gyógyírja, sem megoldása nem lehet a Feltétel Nélküli Alapjövedelem, amelynek megtévesztő vonzereje nyilván radikalizmusában rejlik. Még olyan nagy tudású gazdasági szakemberre is olvastam utalást, mint Surányi György, aki – állítólag – megfontolandónak tartja, bár kétlem, hogy ha rajta múlna, az ajánlott formájában bevezetné, hiszen a '95-ös Bokros csomagot éppen most méltatja. (Ez utóbbit kiegészíteném Bokros 2003-as nagyívű ajánlatával, amely a Verseny és Szolidaritás címmel az ÉS-ben jelent meg, s nem emlékszem, hogy szociálpolitikusok részéről komoly visszhangra talált volna.)

A jobboldali populizmus (nacionalizmus stb.) által előidézett társadalmi-gazdasági-kulturális válság az évek során a szemünk előtt bontakozott ki, a baloldali (szociális) populizmus, ahova az FNA-t sorolom, mégsem lehet annak ellenszere. Nem idézhetem a számtalan ellenérvet, ezért csak Ludassy Mária hozzászólását, aki a lényegi összefüggést átlátva tömören mindent összefoglal, Babeuf és Germain leváltásából idézve:

„A termelés és a gyártás minden részese a közös állami raktár részére dolgozik, oda küldik be természetben egyéni munkásságuk termékeit, és a szétosztást végző állami hivatalnokok, akik immár nem saját hasznukat lesik, hanem az egész nép nagy családját szolgálják, minden egyes polgárhoz visszairányítják a társadalom termelésének összességéből az őt megillető hányadot. Lényegében az egész a legegyszerűbb számítás műve, mely nem haladja meg egy átlagos kiskereskedő számolási képességeit” – szól a Babeuf-féle Egyenlők összeesküvése programja. És egy korabeli reálpolitikus ellenvetése: „Amikor arról elméledsz, hogy az emberiség túlnyomó többségének az egyenlőségen alapuló új életre kell ébrednie, akkor nagy és szép eszmét vetsz fel, de figyelmen kívül hagysz egy fontos dolgot: jobban tennénk, ha mi csak megvalósítható és ésszerű célokat tűznénk ki.”⁷²

Meggyőződésem – és ez szakmai gyakorlatom során erősödött bennem –, hogy a pénzosztogatás nem enyhíti az egyenlőtlenséget, bár kétségtelenül egyszerűbb és látszólag konfliktusmentesebb, mint a helyzeti-egyéni mérlegelés. Ehelyett azokat az utakat lenne szükséges erősíteni és kiépíteni, melyeken a társadalmi integráció felé nyílnának szélesebbre a lehetőségek, s melyeket az öt éve regnáló hatalom módszeresen elzár a társadalom többsége elől. Ez pedig oktatással, s a munkalehetőségekkel összekapcsolt képzéssel biztosítható: amíg nem építhető újjá alapjaiban a mostanra szétvert oktatási rendszer, addig a tanodahálózat és támogatási formáinak bővítése, valamint a közmunkának nevezett megalázó helyzetek helyett hasznos tevékenység megfelelő munkabérért enyhítene a leszakadáson. A FNA koncepció kiinduló állítása is megkérdőjelezhető, nevezetesen, hogy a jelenlegi technikai fejlettségi szinten nem biztosítható elegendő munka. Rászorultság esetén természetesen feltétlenül szükség van állami támogatásra, mindenekelőtt az éhezés, kilakoltatás és megfagyás megelőzésére, illetve minden olyan esetben, amikor mentális-, testi- és életkori akadályok miatt az integráció esélye eleve nem áll fenn vagy korlátozott. Az FNA azonban rögzít egy élethelyzetet, s eközben nem adja meg a legfontosabbat: az egyéni-állampolgári önbecsülést, ami azonos az életút választásának szabadságával.

Sajnos, ezúttal sem hárítható el a gyanú, hogy pártérdekek mozgatják a demagógiát és az ötlet megvalósítását, ami tragikus lenne a rezsimműködés

⁷² Ludassy Mária: A 13. érv történelmi analógia 220 év távlatából. ÉS, 2014. jan. 24.

fűzött utolsó reményeket illetően. Tudjuk: sokan elkábultak a hazug rezsicsökkentéstől, nem kellene ezzel szemben hasonló tudatmódosítókat bevetni! A szolidaritás nem az állam dolga, hanem a civil társadalomé és ez az országban, a túlélésért küzdve, de számos helyen még eredményesen működik. Ha az állam/önkormányzat átveszi a civil társadalom szerepét, elfojtja az utóbbit, s láthatjuk: ehhez az önkénytől sem riad vissza! A „gondoskodó önkormányzat” jelszó alatt 25 évvel ezelőtt nem a jótékonykodást, hanem a felelősséget értettük, azaz az integráció feltételeinek megteremtését, például oly módon, ahogyan ezt Cserdi és néhány kistélepülés polgármesterei, valamint civil szervezetek művelik.

2015

Vidéken élni⁷³

Miután a közösségfejlesztők szakmai orgánumban találkoztam a mélyszegénység elleni programmal, amelyet műhelymunkában dolgoznak ki a szakma képviselői, kapcsolódom ahhoz a fórumhoz, ahol megoszthatom e téma kapcsán felmerülő gondolataimat.

A társadalom szétszakítottsága nem pusztán gazdasági „válságtermék”, hanem éveken keresztül folytatott társadalompolitikai gyakorlat szükségszerű következménye. Inkompetens, sőt kizárólag a saját hasznot szolgáló döntések és a korrupcióval szembeni érdektelenség, hatalmi visszaélés és passzív beletörődés, doktrinerség és önkény vezettek a mai kilátástalan helyzethez, amelyben e tendenciák a legmélyebb pontig süllyedtek. Semmi nem jogosít fel arra, hogy különböző szakmai koncepciókat értékeljek: mivel nem vagyok aktív, és nem folytattam módszeres kutatást, kizárólag az a dilemma készített vélemény-nyilvánításra, amely egész szakmai pályám egyik főkérdése volt: miről szól az állam, és hol húzódik az állampolgár felelőssége. Különböző értelmiségi nézetek jelenítik meg azt a felelősséget, amelyet az állami politika az évtizedek során polgáraival szemben elmulasztott gyakorolni. Felidézve szociális munkásként töltött éveimet, feloldhatatlan feszültséget jelentett minden egyes eset, amikor az anyagi támogatás jogosultsága volt a kérdés. Világos volt, hogy akinek az aznapi élelem is gond, az rászorul a támogatásra, miközben azt is

---

⁷³ Eredetileg „Country Living” Hommage Várad András juhásznak, Alcsútdoboz polgármesterjelöltjének címmel jelent meg a *Parola* 2014. 3. számában
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2014/10/Parola_2014-3.pdf

tapasztaltam, hogy a másnap ezzel nem lett könnyebb és változatlanul hagyja a társadalmi pozíciót: a kilátástalan nyomorúságot. Ezért is próbálkoztam közösségi munkateremtési megoldásokkal.

Ami felélesztette bennem az egykori vívódásokat, az a hónapokkal ezelőtt az ÉS-ben, majd más fórumokon is követett vita a Feltétel Nélküli Alapjövedelemről. Az FNA kezdőpontja az az állítás, hogy a jelenlegi technikai fejlettség szintjén egyre szűkül azoknak a munkalehetőségeknek a köre, amelyek megélhetést biztosító jövedelemforrássul szolgálhatnak. A nyugati irodalomban is hosszabb ideje felvetődik a kérdés, lehet-e továbbra is a munkát tekinteni a társadalomhoz tartozás elsődleges tényezőjének. Ehhez a vitához szól hozzá a liberális R. Dahrendorf, aki szintén fontosnak tart az állampolgári léthez egyfajta megélhetési minimumot. Az FNA szerzői is idézik ezt az álláspontot.⁷⁴ Úgy vélem, a munka, a tevékeny hozzájárulás nem elsősorban – mint másokkal vitázva, állítja – a kontroll eszköze, hanem az önbecsülés és a társadalmi részvétel egyik módja. A múltban alkalmazott baloldali szociálpolitikai eszközök túl távan húzták meg a jogosultság határait, ellentétben az autokrata rezsim a rászorultságot végleges állapotként kezelő politikájával. Az FNA-val⁷⁵ kapcsolatban egymással szembenálló, olykor szélsőséges álláspontok is megjelentek különböző fórumokon: néhány hozzászóló óvatos, mások erőteljesebb kétélyeiket fogalmazták meg, amelyekben *én is osztozom*.

„Ajánlatunk: a „LÉT”, vagy „LÉT-pénz” Kivétel nélkül minden tartósan Magyarországon lakó állampolgárnak (ha nem külföldön adózik,) biztosít a magyar állam havonta egy pénzösszeget, ami őt feltétel nélkül megilleti elidegeníthetetlen, alkotmányos alapjoga. Ez a LÉT. 2015-re kalkulálva, havonta gyerekeknek 25, felnőtteknek 50, várandós édesanyjának 75 ezer forint készpénz jár, amiért cserébe nem követelhető semmilyen magatartás, amin nincs közteher, és ami, mert ez az életéhez, a létehez és egyben a személyéhez fűződő, szabadon elkölthető.”⁷⁶

⁷⁴ R. Dahrendorf (2004): Egy új rend nyomában. Napvilág Kiadó

⁷⁵ Csak néhány írás, kiemelve: Gébert J.-Tózsér J.: Ami jár, az jár. Magyar Narancs, 2013/23. sz.; Scharle, Ágota: Szegények és szakpolitikusok, Szuverén, 2014. jan. 6.; Kósa E.: A baloldal friss levegője. Szuverén, 2014. jan. 27.; Szikra Dorottya: Produktív szociálpolitika, Szuverén, 2011. jún. 29.; [HVG.HU KAPITALIZMUS BLOG \ HVG \ Létezhet-e kapitalista szociálpolitika? 2014. szept. 3.](#)

⁷⁶ Megjelent 2014. január 11.-én a munkacsoport www.255075.hu honlapján

Bár úgy tűnik, az FNA bevezetése nincs és a közeljövőben nem is lesz a politikai agenda része⁷⁷, ennek ellenére nem kétséges, hogy óriási szakmai felkészültséggel és morális fűtöttséggel alkotta meg koncepcióját a magát LÉT-nek nevező szakmai közösség. Az a vonzereje, hogy újítóként, szakítva az eddigi jóléti újraelosztási mechanizmusokkal, radikális megoldást ígér a legmélyebb nyomorszintről történő kiemelkedésre, legalábbis az éhség ellen. A programként hirdetett tételt azonban erősen vitathatónak látom, mivel rövidtávon talán elemi szinten biztosítaná a túlélést, és enyhíti azt a végzetes élethelyzetet, amelybe leszakadt társadalmi csoportok kerültek, de egyrészt nem számol hosszabb távon a demográfiai következmények globális összefüggéseivel, másrészt az „égi manna” nem szolgálja az integrációt, viszont rögzítene olyan kulturális mintákat, amelyek érintetlenül hagynák a társadalom mai, egyenlőtlenségekre épülő szerkezetét. A globalitás mezőjében érdemes emlékezni az afrikai államoknak éveken át nyújtott nyugati pénzsegélyekre, majd azok sorsára, s az ebből levont tanulságra: humanitárius krízis és közvetlen fenyegetettség esetén szükséges élelem és egyéb tárgyi támogatás a közvetlen érintetteknek. Minden egyéb támogatás a korrupciót és terrort szolgálja. A nyugati jóléti országok, közülük még a legnagyobb hagyományú Anglia és Svédország is átértékeli az állam újraelosztó szerepét. Németországban a szociáldemokrata kormány vizsgálta felül addigi gyakorlatát, ami egyébként mind a mai napig viták fókuszában áll, a szabadság és paternalizmus összefüggésében.⁷⁸

Az a tény, hogy a társadalmi piramis felső, leginkább legfelső szintjein felfoghatatlan nagyságú összegek, közpénzek csúsznak át magánzsebekbe, nem indokolja, hogy a pénzt, mint általános értékmérőt, egységes összegekben ossza szét az állam: az előbbi ui. közönséges bűncselekmény (amely éppen ezen a szinten marad büntetlen), és az állampolgárok módszeres kifosztása, a másik eset pedig beláthatatlan következményekkel járhat a történelmileg kialakult normákra nézve.

Az FNA koncepció a szélesebb nyilvánosságból háttérbe szorult, képviselői vélhetően dolgoznak érvényesítéséért és szakmai körben még téma lehet. A számos hozzászólásban megfogalmazott álláspontból az értelmiség

---

⁷⁷ Az előző írásból kiderül, hogy kis baloldali párt próbálkozna a bevezetésével, legalábbis egyik vezetője ezt nyilvánosan bejelentette, aztán ez is elhalkult.

⁷⁸ Die Grenzen der Wirksamkeit des Staats. Merkur, Klett-Cotta Verl. 2010.szept/okt.

felelőssége hallatszott, e hangok életközelségük és realitásuk szerint sorolhatók különböző kategóriákba.⁷⁹

Az ÉS 2014. 01.31. számában megjelent interjú a LÉT vezetőjével, és Mihályi Péter-Csillag István közös, majd néhány hónappal később az utóbbi önálló tanulmánya kritikus reakciót váltottak ki belőlem. A közgazdász szerzők racionális érveinek többsége az FNA ellen számomra meggyőzőek, miközben megértem azokat az indulatokat is, amelyek az együttérzést kérték számon a hideg tételeket soroló szerzőkön.

Tudomány és valóság: városi és vidéki szegénység

A közgazdász szerzőknek abból a valóságidegen állításából és az abból levont nem életszerű következtetésükből indulok ki, hogy „a város szabaddá tesz”, azaz a vidéki, főként a szociális zárványokká vált térségekben és a kistalvakban élők számára a nyomorból és reménytelenségből történő kikerülést – a szerzők felvetésében – a város kínálja. Ez a szociális ajánlatuk a vidék-város szembeállítás nyomvonalán halad, amivel elfogadják a különböző politikai rendszerek, beleértve a jelenlegit is, hatalmi praktikáit a társadalom ily módon (is!) történő megosztására. Ugyanakkor szembemegy mindazzal, ami egyrészt más országokban a társadalmi létezés rendjét jelenti, azaz miközben duzzadnak, és lassan elviselhetetlenné válnak a nagyvárosok, működik ezzel ellentétes tendencia: a vidékre költözés. Másrészt mindig-mindenütt végzetes emberi rombolást, gyógyíthatatlan lelki sérüléseket eredményezett, ha tömegeket megmozgatva jelölték ki, hogy mely településfajta alkalmas fejlesztésre, azaz továbbélésre. Ahol a hatalom decentralizált és a helyi közösségek érdekérvényesítésének csatornáit kiépültek, a civilizált élet feltételei biztosítottak, s az állam feladatának tekinti, hogy minden egyes állampolgára számára megfelelő életkörülményeket teremtsen, ott a vidéki létezés nem száműzöttség, hanem az együttműködés és a nyugalom szigete lehet, s még a legridegebb, legkevésbé megközelíthető helyeken is érdemes és lehet komfortos, örömteli életet élni. Ez látható az Alpok falvaiban, Amerika hatalmas térségeiben egymástól is elszigetelt szórványtelepüléseiben, sőt, Ausztrália végtelen sivatagaiban, amelyek mégsem a világtól elzárt, ínségben tengődő szegregátumok, aminek nem csak a technikai bekötöttség a magyarázata, hanem a helyi és civil kezdeményezések

---

⁷⁹ Csillag I.-Mihályi P.: Mi a szegényekkel vagyunk. ÉS, 2014.04..04. és Csillag I.-Mihályi P.: Tizenkét érv. ÉS, 2014.01.17.

megszervezésének szabadsága és támogatása, válságok és kísérletek történetén keresztül.⁸⁰

Azzal, hogy a nyomorból kivezető megoldásként a városba költözést vizionálják, a 40 évvel ezelőtti destruktív településpolitika súlyos következményeit szinte természeti adottságként kezelik, amely szerintük a települések kiürítésével gyógyítható. Ez a szemlélet hatotta át azt a tiszta gazdasági racionalitásra építő, néhány évvel ezelőtti szocialista-liberális politikai gyakorlatot is, amely a korszerűség jelszavával felszámolta a helyi kisiskolákat, bezárta a helyi kispostákat, mint ahogy az egykori kis művelődési házak is elvesztették eredeti funkciójukat. Ekkor is az ésszerűség jegyében döntöttek el kutatószobákban, hogy hol lesz jobb az életminőség – másoknak!

A technikai megvalósíthatóság, pontosabban annak képtelensége mellett az is szembeötlő, hogy liberális közgazdászok, akik egyébként az állam korlátozását tartják szükségesnek, olyan javaslattal állnak elő, ami csakis mélyreható közigazgatási, lakás-, oktatás- és kulturális politikai, azaz az önkénynek és korrupciónak még nagyobb utat engedő állami beavatkozással lenne teljesíthető. Ismereteim szerint általában társadalmi kataklizmák idéztek elő és diktatúrák vezényeltek le ilyen irányított népességmozgást. Hol telepedne le a falvakban rekedt képzetlen, saját szubkultúrájukból csoportosan kiszakadni képtelen lakosságtömeg a városokban? És egyáltalán: miért? Aki ma a 60 évvel ezelőtt kiemelt támogatottságot élvező nagyipari központokat felkeresi, rozsdás csarnokokat, üresen tátongó rothadó betonépületeket talál. Itt épültek az első lakótelepek, amelyek nagy része mára a lenézett un. kisnyugdíjasok és a helyüket nem találó, munkát kereső – a politikai felkapaszkodottak szóhasználatával – „panelprolik” vagy lecsúszottak, lumpenek lakóhelyévé süllyedt. Ma telitorokkal előadott üres, cinikus szónoklatok hallhatók iparfejlesztésről és munkáról, (ami alatt az izzadságfokban mérhető fizikai munkát értik a XXI. században!), valamint munkahelyek növekvő számáról, sőt, már teljes foglalkoztatottságról, miközben köztudott, hogy milyen foglalkoztatási programok töltik fel a statisztikai propagandát.

---

⁸⁰ Martinez-Brawley, Emilia E.: Perspectives on the Small Community, NASW Press, 1990

Tapasztalatok

Egyetlen dimenziót ragadok ki, amellyel aktív működésem során szorosabb kapcsolatba kerültem: ez a vidék, ezen belül is az aprófalvak kérdése.

Pályámat kérdezőbiztosként kezdtem a '70-es évek elején, ekkor találkoztam először az afrikai szintű civilizálatlansággal kelet-magyarországi cigánytelepeken, un. tisztes szegénységgel vidéki településeken és reménytelen, minden tekintetben félelmetes lecsúszottsággal nagyvárosok gettóiban. És munkáscsaládokkal, akik akkor költöztek fürdőszobás, világos és egészséges, kis alapterületű, de többhelyiséges panellakásaikba, ami számukra a felemelkedést és a modern világhoz tartozást közvetítette. A Somlai Péter által irányított családszociológiai, majd 20 évvel később szocializációs-kutatás is olyan vidéki térségekbe vezetett, ahol családok súlyos pszichés és fizikai megterhelés árán érték el, hogy gyerekeik már egy fokkal feljebb jutottak a mobilitás létráján.

A '80-as évek elején, pszichiátriai ambulancián alkalmazott szociológusként falvakba jártam, ahol az akkori gazdaságpolitika kihajtásaként észlelhető volt a megfeszített munkával és lemondással, de lassan elérhető viszonylagos biztonság. Természetesen, nem volt idill, hiszen a faluszéli telepek megmaradtak, és a település(vissza)fejlesztési politika következményeként a kisfalvak lakóinak többségét az ottrekedt öregek, betegek, magányosak és a szubkultúra fogságában vergődő tehetetlenek alkották.

Az évtized végén intézményen kívül, függetlenként kezdtem akciókutatásba a volt bányavárosban, ahová az azt megelőző évek során családlátogatásokra jártam és éreztem ennek a világnak a falvakétól eltérő, másképpen fojtogató, megnyomorító légkörét. Mint első önálló lépés a közösségi munka területén, kudarccal végződött. Munkám eredményeként ugyan megalakult a különböző területek képviselőiből és szakembereiből toborzott Családsegítő Egyesület, a cigánygettót mégis elhagytam: a teljes széthullás, az elvadult zárt világ, az (ön)destrukció lehetetlenné tett csoportos kimozdulást, csak egyénileg láttam már ekkor is esélyt az integrációra. A városról azonban, ahonnan az évek során felhalmozódtak az élmények, megírtam azt a dolgozatot, aminek címe összefoglalja a tartalmát: Az emberanyag irányított útja az önrombolásba.⁸¹

E fiaskót követően tértem vissza vidékre, ahol a személyes kapcsolatok erejében bízva azonnal a közösségi munka- és lakáslehetőségek

---

⁸¹ Végeken, 1989. periodika

feltárásába kezdtem. Nagyon távol áll tőlem a magyar vidéki élet idealizálása, tisztában vagyok azzal, hogy ez a világ nem a pásztoridillek ihletője. A közeli szomszédság nem csak ismertséget, s ehhez társuló támogató biztonságot, hanem közvetlen kiszolgáltatottságot is jelent, s átéltem, milyen viselkedésre hajlamos akármelyik település jegyzője, képviselőtestülete és polgármestere, amikor megmámorosodik attól, hogy néhány száz ember élete függ az ő döntésüktől! És milyen előnyökkel jár ez számukra. S miután az erő és pénz vált a kormányzás vezérelvévé, gyorsan megtanulták vidéken is, hogy „ez a politika”! Kiegészítve indulatok gerjesztésével és kölcsönös gyalázkodással.

1990 után a tsz-ek dilettáns szétverése, az állami gazdaságok szétosztogatása előkészítette a talajt ahhoz, hogy a legutóbbi földbérleti pályázatok után a falvakban rekedtek, vagy éppen azt választók utolsó megélhetési esélye a zsellérlét maradjon. S mindezzel szemben e rétegek számára milyen perspektívát nyújthatnának a városok?

Lerobbant bérkaszárnnyák zsúfolt lakásaiban tengődő, iskolázatlan emberek számára kínálna a város kitörési lehetőséget: munkát, képzést? Különösen életidegen, mondhatni: abszurd az a leírás, amely a városokban élők szoros együttműködését, a lakótársak kölcsönös figyelmét állítja szemben a falvak világával.⁸²

Az idézett közigazdászok víziója azon a meggyőződésen nyugszik, hogy a fejlődés egyirányúan a városiasodás felé halad, ami azt is jelenti, hogy a városok magasabb képzettséget, s ennek megfelelő munkát és jövedelmet kínálnak. A jelenlegi jogszabályi környezetben, a több mint gyanús földbérleti határozatok és már elindult, agresszív birtoklás, majd eladás ellenére ismert néhány olyan történet, amelyek arról tudósítanak, hogy léteznek még kislefalu, ahol a mezőgazdasági munkát szakmai képzéssel összekapcsolva biztosítani tudják a faluban élők megélhetését. Ezek a programok természetesen feltételeznek a helyi közösségért felelősséget érző képviselőket és/vagy polgármestert, illetve olyan szakembereket, akik képzés- és foglalkoztatási programra szerveznek közösséget.

Az FNA kiinduló állítása a magyar viszonyoktól végképpen távol áll, itt ugyanis lenne munka. S ha nem a statisztikai brilirozás lenne a kormányzati cél, hanem a valódi integráció, néhány példa igazolja, hogy hosszú távon, több irányból megerősítve, ez megvalósítható. Mert nem csak Érpatak alkotja a vidéket, hanem Cserdi is!

---

⁸² Csillag István: Amik vagyunk. ÉS, 2014. júl. 11.

Perspektíva és cselekvés

A '90-es évek elején, amikor a falvak lakóit váratlanul csapta meg a kilátástalanság, az az elképzelés irányított, hogy kiscsoportokba szervezve a helyi lakosokat (nők és férfiak, idősek és fiatalok, képzetek és iskolázatlanok) velük együtt közös munkaprogramokat alakítanánk ki megfelelő szakemberek irányításával. Nem egynégyzetméternyi terület sepregetését vagy kapirgálását képzeltem el, hanem különböző építőipari szakmunkák alapfokú elsajátítását, amivel önkormányzati szervezéssel, szakmai irányítással és tartós (azaz nem projektartamú) finanszírozással a helyi és környékbeli házak felújítására kapnának a részvevők megbízást. Ez mindenekelőtt azoknak a családoknak jelentett volna segítséget, akik addig segédmunkásokként, építő- és nehéziparban dolgoztak, elemi biztonságot jelentett számukra a rendszeres jövedelem, de új házra, fejlesztésre már nem futotta. Majd miután munkanélküliekké váltak, alkalmi munkákra szorultak és közben esett szét a házuk, a beázástól rohadtak a falak, s ami addig még elfogadható lakóhely volt, fokozatosan mállott szét, tágabb környezetük is tükrözte a „minden mindegy” magatartást, az elhanyagoltságot. Talán ez túl korán jött ötlet volt, mert nem is értették, hogy nem munkaközvetítőként nyüzsgők, aki valamilyen céget vagy vállalatot ajánl, ahol bármilyen segédmunkára alkalmaznák őket és nem segélycsomagot osztok szét. Máshol néhányan (kizárólag nők) lelkesen belefogtak a közösen kigondolt lehetőségbe, egyetlen asszony vállalta a képzést is, aztán támogatás hiányában, sőt a polgármester gáncsoskodása miatt visszasüllyedt a falu a sártengerbe és apátiába. A faluszéli cigánytelepen folytatott munkám során követhettem a leromlás folyamatát, mert önkormányzati támogatás, forrás és együttműködési készség hiányában a programot csak részben tudtam megvalósítani.

Mindezek ellenére is meggyőződésem, hogy a falvak nagyobb esélyt adnak az egyéni túléléshez, a politikailag irányított destruktív folyamatok közös kivédéséhez.

A falvakat látogatva, átéltem azokat a konfliktusokat, amelyek egy-egy intézmény fenntartása körül zajlottak: míg a tehetősebb, ambiciózus családok gyerekeit autóval szállíthatták a körzet nagyiskolájába, személyesen éreztem azt a szeretetlenti légkört, amelyet a falusi régi kisiskola magasan képzett tanítónője teremtett néhány pici gyereknek, cigánynak és állami gondozottnak, valamint szőke, kékszemű kislánynak egyaránt. A „néhány” is szám: egyes személyiségeket jelent, akik majd felnőttek lesznek, s ehhez a biztonság a legfontosabb érzelmi forrásuk. A jobb helyzetűek tiltakoztak az

iskola fenntartása ellen, míg azoknak a szülőknek, akik tudták, a kicsiknek fontosabb a közelség, nem volt befolyásuk a központi akaratot helyeslő helyi hangadókra. Bár itt a polgármester is az iskola megőrzéséért próbált lépéseket tenni.

Valóban el kell-e fogadni, hogy a vidék egyfelől a kisemmizettség terepe, másfelől a nagybirtok és dzsentri-lét újjáéledésének színtere lehet? És innen csak a városok gettóiba vagy hajléktalanszállókba vezet az „integráció” útja?

A személyes felelősség és innováció megfelelő képzettséget vagy legalábbis olyan szakmai ismereteket feltételez, amellyel egy vállalkozás elindítható. Azokban a régiókban azonban, ahol a legreménytelenebb a munkanélküliség kezelése, az iskolázottság átlagosnál alacsonyabb szintje valószerűtlenné teszi az önállóvá válást. Itt olyan közös programokra van szükség, amelynek keretében az analfabetizmus felszámolásával párhuzamosan bevezetik a résztvevőket valamilyen iparos szakma vagy mezőgazdasági tevékenység alapjaiba. Dolgozni otthon is lehet, ha megvan hozzá a segítség, irányítás és nem csak magokat hintenek szét számukra.

A LÉT koncepciónak azt az érvét sem tudom elfogadni, amely az FNA-t azzal is alátámasztja, hogy az nem függ bürokratikus mérlegeléstől, az érdemesség vizsgálatától és az együttműködés teljesítésétől. Aki közvetlenül tevékenykedett a szociális szférában, az bizonyára megerősítheti, mennyire kicsorbulhat minden támogató erőfeszítés az együttműködés hiányán, s nem mellőzhető a mérlegelés – minden kockázata ellenére sem!

Összefoglalva: az állítás, miszerint nincs elegendő munka, több oldalról is cáfolható. Az ország jelenlegi állapota számtalan olyan tevékenységet kínál és tenne szükségessé, amelyek rabszolgamunka helyett az integráció lehetőségét biztosíthatnák. Ha nem a nemzeti burzsoázia megteremtése címszó alatt zajlana mindaz, aminek tanúi vagyunk (maffiaállam), hanem pl. korrupció nélküli infrastrukturális fejlesztések (közlekedés) és állami-szociális lakásfelújítás és építés lenne a foglalkoztatás fő iránya, a minimálbér mellett olyan képzések is folynának, amelyek az adott területen a felemelkedés esélyét is megteremthetnék. A munka ui. nem csak megélhetési forrás, hanem a világ alakításának eszköze, akit ettől megalázással, kirekesztéssel, vagy éppen – az előbbi reakciójaként - államilag osztott pénzzel megfosztanak, nem látja önmagát, következésképpen a környező világot sem alakításra, építésre érdemesnek.

Sem osztogatás, sem fosztogatás. Idézetgyűjtemény a „Vidéken élni” c. íráshoz

A Parolában megjelent írásom a nyomor enyhítésére irányuló értelmiségi javaslatokhoz fűzött személyes reflexió. A FNA⁸³ a lét jogán nyújtandó minimális összeg elméleti és gyakorlati összefüggéseit tárgyalja magas színvonalon. Sok érvet megértek, de nem tudok a koncepcióval azonosulni. Az FNA kiindulása az az állítás, hogy a jelenlegi technikai fejlettség szintjén egyre szűkül azoknak a munkalehetőségeknek a köre, amelyek megélhetést biztosító jövedelemforrássul szolgálhatnak.

Az ezzel szemben megfogalmazott kritikus írások⁸⁴ közül két közgazdászét⁸⁵ emelem ki: az FNA-t elutasító állításaik többsége számomra meggyőző, de nem életszerű és valóságidegen az a hideg racionalitáson nyugvó állításuk, hogy a teljesen marginalizálódott települések lakói, közülük is kiemelten a cigányok számára a városba költözés jelentene megoldást – mint ahogy ezt javasolják:

„A kistelepülésekre bezsúfolódott roma népesség újramobilizálása a jövő egyik kulcskérdése. Mert napjainkban nemcsak annak nincs realitása, hogy falvainkban megint legyenek ipari üzemek, de már annak sincsenek meg a feltételei, hogy a mezőgazdaság két alaptevékenysége, a növénytermesztés és az állattenyésztés a mainál lényegesen több bér munkát (napszámot) vagy önálló gazdálkodási lehetőséget kínáljon iskolázatlan, képzetlen embereknek. Mindebben az ország nagyvárosainak – és természetesen Budapestnek is – a mainál lényegesen nagyobb terhet kell vállalniuk. A nagyvárosokban a munkát kereső romák szempontjából sokkal kedvezőbb a kínálat és a kereslet aránya – a fehér- és a szürkegazdaságban egyaránt –, ami egyben reális esélyt kínál arra is, hogy a munkaadók kevésbé diszkriminálják a roma jelentkezőket. Nem azért, mert rájuk kevésbé jellemző az előítéletesség, mint a kistelepülésen élő társaikra, hanem azért, mert kevésbé van módjuk børszín alapján válogatni.”

A vidék kontra város dimenzióban az előbbi mellett igyekszem érvelni annak ellenére, hogy a magyar vidéket, illetve bizonyos régióit jelenleg átokföldnek

⁸³A LÉT, ajánlat a magyar társadalomnak. www.255075.hu

⁸⁴Előzmények (válogatás) ÉS, 2014. 02. 14., 02. 21.

⁸⁵Csillag I.-Mihályi P.: Tizenkét érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben. Élet és irodalom, 2014. 01. 17

látom, amit tönkrezúztak és szétraboltak az egymást követő rezsimek, tekintet nélkül az emberi igényekre és a bennük rejlő lehetőségekre. S a módszeres kifosztás (Kishantós, nemzeti parkok, gazdaságok) a „magyar föld” védelme jegyében zajlik.

Az idézetek ezt a kettősséget fejeznék ki, s csak a tájékozódási irányaimat jelzik, amiből a közösségi megoldásokhoz keresnék elméleti forrásokat.

A pesszimizmus haszna

„A kontraszt, amelyet a két gondolkodásmód – a szükséghelyzetekre felkészülő, illetve a megegyezést és kompromisszumot kereső – között felvázoltam, az emberi állapot alapvető dualitását tükrözi. Az emberek felzárkózhatnak egy vezér mögé egy célt követve, és bízva a zsákmány tisztességes elosztásában, vagy együttműködhetnek, egyezkedhetnek és kompromisszumot köthetnek, olyan nyilvános teret hozva létre, amelyben különféle célok, javak termelődnek és szabad viszonyok jönnek létre. A parancsok és tervek világában az élet olcsó, akárcsak háborúban, és az eredeti területfoglalás idején. Az együttműködés és kompromisszum világában az élet drága: mindegyikünk számára mindent jelent, és alkut kötünk megóvása érdekében”⁸⁶

Vidéki szegénység és vidéki szociális munka

„A vidéki szegénység növekedését a vidéki foglalkoztatás, családi viszonyok és a lakáshelyzet változása közötti összefüggések okozzák. A számos ok közül minden egyessel szükséges foglalkozni, de az erőfeszítéseket átfogó megközelítésben kell integrálni. Például, az egyszülős családokban élő gyerekek szegénységének csökkentése többet követel az egyszerű munkahelyteremtésnél, mivel annál válságosabb a helyzet. (...)

A vidéki szegénység növekedése nem csak a lakosság elszegényedését foglalja magában, hanem a közösséget is. Néhány közösség kevésbé képes megállítani gazdasági lecsúszását és támogatni a szükségét szenvedő lakosait.

A növekvő szegénységi rátával szembesülő közösségek kritikus kérdése, hogy a befolyásosabb és politikai hatalommal rendelkező lakosok megbélyegzik és kirekesztik a szegényeket. A kisközösségek tartós idealizá-

---

⁸⁶ R. Scruton (2011): A pesszimizmus haszna és a hamis remény veszélye. Noran Libro, 189. o.

lása ellenére, ahogy az osztálynéküliséggel és barátságossággal jellemzik, ahol mindenki ismer mindenkit, az alacsony jövedelműektől elhatárolódnak, különösen, ha azok máshonnan költöztek be, vagy fajlag-etnikailag " mások".⁸⁷

A "többség zsarnoksága"

„Ahogy a demokrácia korábbi liberális felfogása populizmusba torzul, fölmerül a többség zsarnokságának veszélye. Ennek megfogalmazásával Tocqueville mintegy százhetven esztendővel ezelőtt messzire világított. (...)T. meglátta – először Amerikában – a gyakran inkább bénító, mintsem élénkítő erejű közvéleményt, ezt a némileg újfajta veszélyt, amely eltér az Arisztotelész és mások által szorgalmazott, korlátlan demokrácia veszélyétől. A többségnek nincs eredendően igaza attól, hogy annak rendje és módja szerint megválasztott többség. A többség, akárcsak egy arisztokrata kisebbség vagy egy fejedelem, tévedhet is, ha pedig téved, azon vagy annak következményein esetleg csak hosszú, fáradtságos, egy ideig reménytelennek tűnő folyamat változtathat.”⁸⁸

Aminek részesei vagyunk, azonban nem tévedés, hanem mindent elsöprő, kíméletlen akarat.

Akinek a falu nem volt bukolikus világ:

„Nem szabad sírni”, mondja anyám. „Ezek parasztok, mi nem vagyunk azok. Ne hagyj, hogy hatalmuk legyen feletted. Hogy föléd kerekedjenek. Mi szabadok vagyunk. Elmész innen. Nem leszel soha a barátjuk. Semmi közöd hozzájuk. Ne játssz velük. Ne barátkozz velük. Ne kérj és ne adj semmit nekik. Tanulj az apád sorsából. A parasztok ott halnak meg, ahová születtek. Nem tudnak semmit igazságról és szeretetről. Olyanok, mint a növények. Nem tudnak magukkal mit kezdeni. Ha túlél a telet, tavasszal kihajtanak. Ősszel begubóznak. Télen alszanak. Szeretik a bűdöset, mert ott meleg van. Inkább megfulladnak a füsttől, de nem nyitnak ajtót senkinek. Nem dobják ki a szalonnát, ha megavasodott. Akkor se, ha megköpte a légy. Akkor se, ha már kikeltek benne a kukacok.(...)

⁸⁷ E. Martinez-Brawley(1990): Perspectives on the Small Community. NASW Press, p. 116

⁸⁸ J. Lukacs (2008): Demokrácia és populizmus. Európa, Bp. 160. o.

S én is láttam, bár kívülről, és nem elszenvédőjeként: ez a kisvilág húzza le a magyar valóságot. Ha a mai jobboldali politika nem éppen erre a világra építene, ennek fogságából sikerülne kiszabadítani és más jövő felé terelni a gyerekek életét.

Máshol:

*„Anyám a kezembe nyomja a cekkert. Meg a háromhatvanat. 'Hozzál egy kenyeret. Meg egy poharas téfelt.' Mi így mondjuk: téfel. Gyűlölök boltba menni. A kocsmában mindig becsapnak. Piri néni ritkán. A nagyok élém tolakodnak. 'A pulya ráér' mondják. Pedig ők se sietnek. Aztán ott állnak a rámpán és beszélgetnek. Ráérnek. Senki nem siet seho-
vá. Mesijás is mindig ott téblábol. Kicsit távolabb áll a magyaroktól, vigyorog. Mindig vigyorog. A nagyok ordítanak. Tele szájjal röhögnek. Köpködnek és káromkodnak. A szotyimagot köpködik. A bagót köpkö-
dik. Ha összevesznek egymással, egymást is köpködik. 'A pénz a két szem-
med!' mondja anyám. Ez azt jelenti, hogy úgy vigyázzak rá, mint két szememre. 'Megérttetted?' Megérttettem. Ezt mondanom kell. 'Hango-
sabban! Te is a seggednek beszélsz!' mondja. Ez azt jelenti, hogy olyan
vagy, mint az apád. És ez nem jelent jót. Anyám ideges. Ez az utolsó
pénz a háznál. Ha elvesztem, nem lesz téfel. El szoktam veszteni, mert
félek. Vacogok a félelemtől. A bolttól félek. A Rámpától is. Az emberektől
félek a legjobban. A sorbanállástól. Az ordítózástól. Akkor szoktam
elveszteni, amire nagyon kéne vigyázni.”⁸⁹*

---

⁸⁹ Borbély Szilárd (2013): Nincstelenség. Már elment a Mesijás? Kalligram, Bp.

